

OPINNÄYTETYÖ

Kirjasto ekososiaalisen sivistyksen mahdollistajana

Maija Lehtola

Yhteisöpedagogi YAMK

(90 op)

Arvioitavaksi jättämisaika

(11/2022)

TIIVISTELMÄ

Humanistinen ammattikorkeakoulu
Yhteisöpedagogin koulutus (YAMK)

Tekijät: Maija Lehtola
Opinnäytetyön nimi: Kirjasto ekososiaalisen sivistyksen mahdollistajana
Sivumäärä: 79 ja 6 liitesivua
Työn ohjaaja: Arto Lindholm
Työn tilaaja: Vantaan kaupunginkirjasto

Jatkuvaan talouskasvuun pyrkivä kapitalistinen yhteiskuntajärjestys ja siitä johtuva kulutuskeskeinen elämäntapa ovat suurimpia syitä ilmastonmuutoksen ja luontokadon kaltaisiin ekokriiseihin. Uudenlaiset arvot ja elämäntavat ovat tärkeässä roolissa, kun etsimme ratkaisuja ekokriisiin ja tapoja elää yhden planeetan rajoissa. Kirjastolla on yhteiskunnallisena toimijana mahdollisuus olla vaikuttamassa arvojen ja elämäntapojen muutokseen. Myös Vantaan kaupunginkirjasto on sitoutunut ekokriisin hillitsemiseen, mutta siltä on puuttunut selkeitä toiminta- tai tapahtumakonsepteja aiheen käsittelyyn. Tässä opinnäytetyössä kehitin Vantaan kaupunginkirjaston ekologista kestävyyttä edistävää toimintaa. Otin kehittämisen lähtökohdaksi ekososiaalisen sivistyksen käsitteen, jonka yhteyttä kirjastoihin ei ole vielä juurikaan tutkittu.

Opinnäytetyön tavoitteena oli tutkia, mikä on yleisten kirjastojen rooli ekokriisien ratkaisussa, miten ekososiaalisen sivistyksen käsite sopii kirjastojen tehtävänkuvaan ja millä tavoin kirjastot voivat edistää ekososiaalista sivistystä. Lisäksi tavoitteena oli luoda Vantaan kaupunginkirjastolle aiheeseen liittyvää uudenlaista toimintaa yhteistyössä erilaisten sidosryhmien kanssa.

Kehittämistyöhön kuului dokumenttianalyysin keinoin tehty kartoitus yleisten kirjastojen tekemästä toiminnasta, joka edistää ekososiaalisen sivistyksen arvoja. Kartoitus kohdistui erityisesti kansainvälisen Green Library Award -palkinnon ehdokkaihin ja voittajiin sekä suomalaiselta Vihreä kirjasto -sivustolta löytyviin esimerkkeihin. Lisäksi työhön kuului yhteiskehittäminen paikallisten järjestöjen, kirjaston kävijöiden ja henkilökunnan kanssa. Yhteiskehittäminen tapahtui työpajassa, jossa hyödynnettiin tulevaisuuden ennakoinnin menetelmiä kuten utopiointia. Työpajan tarkoituksena oli kerätä ajatuksia siitä, millainen rooli kirjastolla voi olla ekokriisin ratkaisussa, ja koota niiden pohjalta ideoita konkreettiseen toimintaan.

Työn tulosten perusteella voi sanoa, että ekososiaalisen sivistyksen edistäminen sopii hyvin yleisten kirjastojen arvoihin ja tavoitteisiin. Se kytkeytyy erityisesti kirjaston monipuoliseen sivistystehtävään. Ekososiaalisen sivistyksen käsitettä voikin käyttää työkaluna kirjastojen toiminnan kehittämisessä ja arvioinnissa. Käytäntöjen kartoituksen ja yhteiskehittämisen tuloksena syntyi useita esimerkkejä kirjastolle sopivista ekososiaalista sivistystä edistävästä toimintamalleista. Toimintamallien kokeileminen käytännössä ja tiiviimpi yhteistyö paikallisten järjestöjen kanssa niiden toteuttamisessa eivät toteutuneet työssä toivotulla tavalla. Sen sijaan loin toimintaehdotuksen, jota Vantaan kaupunginkirjasto ja myös muut kirjastot voivat hyödyntää toimintansa suunnittelussa ja kehittämisessä.

Asiasanat: ekososiaalinen sivistys, kirjastot, ekologinen kestävyys, ympäristökasvatus, vihreä kirjasto

ABSTRACT

Humak University of Applied Sciences
Degree Programme in NGO and youth work, Master's degree

Author: Maija Lehtola
Title: Library as a platform for Eco-social education
Number of Pages: 79 and 6 attachment pages
Supervisor: Arto Lindholm
Commissioned by: Vantaa City Library

Capitalism and its demands of unlimited economic growth have put considerable strain on our planet and its ecosystems. In order to fight the climate crisis and other ecological crises, new kind of values are needed in order to build a more sustainable society and modes of living. The concept of Eco-social education is one way to nurture these values, especially in institutions of education and learning. This thesis was commissioned by Vantaa City Library, and the purpose of the thesis was to research how public libraries can function as a platform for Eco-social education and to create new events and activities that enable Eco-social education in the library.

The theoretical section explores the concept of Eco-social education and how it relates to the historical and present day roles of the public libraries. To illustrate how public libraries can enable Eco-social education, data of different "Green Library" activities worldwide was gathered and analyzed. The empirical part consisted of a co-design workshop which utilized methods of foresight and utopian thinking in order to generate new ideas for activities that can be tried out in the library.

The data analysis showed that many libraries' eco-conscious activities worldwide align with Eco-social education and its values, even though Eco-social education is not yet a widespread concept among librarians. The data analysis and the co-design workshop produced several concepts for potential activities to enable Eco-social education that can be conducted in Vantaa City Library and other public libraries. A model of how to implement Eco-social education and its values in libraries' activity planning was also created.

The results indicate that Eco-social education and public libraries share many similar goals and values and that libraries are well-equipped to enable Eco-social education. This means that Eco-social education is an useful framework for libraries when planning their activities. Further study of library activities that have been planned according to the values of Eco-social education is still needed.

Keywords: Eco-social education, libraries, green libraries, ecological sustainability

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1	JOHDANTO.....	6
	1.1 Tavoitteet ja tutkimuskysymykset	8
2	TIETOPERUSTA.....	10
	2.1 Vihreä talouskasvu ekokriisin ratkaisuna	10
	2.2 Kohtuutalous ja ekologinen jälleenrakennus	13
	2.3 Mitä on sivistys?	15
	2.4 Ekososiaalinen sivistys	17
	2.5 Ekososiaalista sivistystä tukevat taidot.....	22
	2.6 Yhteenveto	25
3	KIRJASTON ROOLI YHTEISKUNNASSA.....	27
	3.1 Miksi kirjastot tekevät ympäristötyötä?.....	30
	3.2 Kirjastojen vaikutukset ekologiseen kestävyYTEEN	32
	3.3 Ekososiaalisen sivistyksen edistäminen kirjastoissa.....	34
4	MENETELMÄT	39
	4.1 Käytäntöjen kartoitus kansainvälisesti.....	39
	4.2 Yhteiskehittäminen ja tulevaisuuksien kuvittelu	40
	4.3 Toimintakokeilu ja toimintasuunnitelma	44
5	TULOKSET	46
	5.1 Käytäntöjen kartoitus	46
	5.2 Yhteiskehittämisen ja tulevaisuustyöpajan tulokset	57
	5.3 Toimintakokeilun tulokset ja toimintasuunnitelma	60

6	JOHTOPÄÄTÖKSET	64
	6.1 Työn tulosten ja luotettavuuden arviointi	66
	6.2 Lopuksi	69
	LÄHTEET	70
	LIITTEET	80

1 JOHDANTO

Planetaariset kriisit kuten ilmastonmuutos, luontokato ja luonnonvarojen liikkakäyttö ovat asettaneet ihmiskunnan ennennäkemättömän haasteen eteen. Jos kehitys jatkuu yhtä kestäättömänä kuin tähän asti, ihmisen koko olemassaolo on uhattuna (Foster & Mansikka-Aho & Salonen 2022, 206). Jotta voisimme hillitä ekokriisejä ja niiden vaikutuksia, meidän on muutettava toimintaamme ja tottumuksiamme nopealla aikataululla (Lähde 2020, 00:50-13:05). Olakseen aidosti kestävä, tämä muutos on toteutettava sosiaalisesti kestävällä ja oikeudenmukaisella tavalla. Oikeudenmukainen siirtymä kohti ekologisempaa elämäntapaa edellyttää uusien teknologioiden lisäksi myös uudenlaisia elämäntapoja ja arvoja (Lähde 2020, 18:24-19:10).

Koska kyseessä on koko yhteiskuntaa koskettava ongelma, sen ratkaisuun on osallistuttava kaikkien, myös kirjastojen (Hauke, Charney & Sahavirta 2018, 1). Kirjastoalan kansainvälinen kattojärjestö IFLA kirjoittaa sivuillaan, että ilmastonmuutoksen ja kestävä kehityksen teemat ovat keskeisiä yhteiskunnallisia haasteita ja kuuluvat siksi myös kirjastojen ratkottavaksi (IFLA 2022). Myös Suomessa Yleisten kirjastojen neuvosto on määritellyt, että ilmastonmuutos on yksi lähivuosina kirjastojen toimintaan merkittävästi vaikuttavista ilmiöistä lukutaidon ja sivistyksen rapautumisen sekä muiden globaalien kriisien ohella (Yleisten kirjastojen neuvosto 2021, 5).

Ympäristötietoisuuteen ja ympäristötekoihin kannustavan toiminnan voi hyvin nähdä osana yleisten kirjastojen viime vuosina ja vuosikymmeninä laajentunutta yhteiskunnallista tehtävää. Yleisillä kirjastoilla tarkoitetaan kirjastolain määrittelemää kunnan järjestämää, kaikille avointa kirjastolaitosta (Laki yleisistä kirjastoista 1492/2016, 3§). Ekologisen jälleenrakennuksen puolesta puhuvan ympäristöpolitiikan tutkija Ville Lähteen mukaan juuri kirjastot voisivat olla avainasemassa uudenlaisen, kestävämmän kulttuurin vaatimien uusien arvojen ja elämäntapojen edistämässä (Lähde 2020, 34:32-35:24). Kirjastot ympäri maailmaa ovat hyvin tietoisia tästä haasteesta ja mahdollisuudesta uuden luomiseen. Suomessa ja maailmalla kirjastot ovatkin tehneet töitä ilmastokriisin torjumiseksi jo vuosia, mistä hyvänä esimerkkinä ovat Yhdysvalloista lähtöisin oleva vihreä kirjastoliike (The Green Library Movement) ja vuonna 2016 perustettu kirjastoalan kansainvälisen järjestö IFLAn Green Library Award -palkinto (Leyrer 2018, 22). Suomalaisissa kirjastoissa on viime vuosina nähty useita ilmastokriisin ratkaisuihin ja ymmärtämiseen liittyviä avauksia, kuten Vihreä kirjasto –sivusto ja Ilmastolukupiiri-kampanja.

Työskentelen Vantaan kaupunginkirjastossa, jonka toimeksiannosta tämä opinnäytetyösuunnitelma on syntynyt. Kirjaston johtoryhmä on sitoutunut ympäristövastuullisuuteen noudattamalla kirjastoalan kansallisia ja kansainvälisiä ohjeistuksia sekä Vantaan kaupungin strategiaa, jonka yhtenä painopisteenä on resurssiviisas ja hiilineutraali Vantaa (Vantaan kaupunki 2022, 26). Strategian mukaisesti Vantaan kaupunginkirjasto on sitoutunut vuosina 2022–2025 esimerkiksi edistämään toiminnallaan kiertotaloutta sekä järjestämään kuntalaisten ympäristötietoisuutta lisäävää toimintaa ja tapahtumia. Toimin itse mukana kirjaston johtoryhmässä edustamassa viestinnän ja osallisuuden näkökulmia. Lisäksi toimin kirjaston edustajana Vantaan kaupunkikulttuurin toimialan ympäristöryhmässä, jonka tarkoitus on edistää ekologista vastuullisuutta ja jakaa siihen liittyviä asioita toimialan sisällä. Olen yhdessä kirjaston johtoryhmän kanssa tunnistanut tarpeen kehittää kirjaston ympäristövastuullisuuteen kannustavia tapahtumia ja toimintakonsepteja entistä vaikuttavammiksi ja innostavammiksi. Opinnäytetyöni on tarkoitus vastata tähän tarpeeseen.

Eri tutkijat ovat esittäneet, että onnistunut yhteiskunnallinen muutos edellyttää ennen kaikkea muutosta ihmisten arvoissa ja uskomuksissa, koska ne heijastuvat myös käytännön toimiin sekä yhteiskunnallisiin ja poliittisiin rakenteisiin (Laininen 2018, 24). Samaan aikaan on myös rakennettava käytäntöjä ja instituutioita, jotka tukevat kestäviä elämäntapoja ja asenteita. Kasvatukselliset ja sivistykselliset instituutiot, kuten kirjasto, voivat auttaa tässä esimerkiksi tuemalla tieteellisen tiedon omaksumiseen, kriittiseen arviointiin ja soveltamiseen liittyviä taitoja. (Lähde 2021.) Niinpä on perusteltua, että kirjaston toiminnan kehittämisessä keskitytään sekä tarkastelemaan, miten voimme sekä auttaa omaksumaan uusia arvoja, että luomaan kirjastosta paikkaa, joka tukee yhteiskunnalliseen muutokseen ja kestäväan elämään tarvittavia taitoja. Jotta tällaista muutosta voidaan saada aikaan, tarvitaan uudenlaista sivistyskäsitystä, ekososiaalista sivistystä, jossa ”hyvää elämää tavoitellaan yhden maapallon rajoissa” (Salonen & Bardy 2015, 4). Ekososiaaliseen sivistyksen käsitteeseen sisältyy ymmärrys kohtuuden välttämättömyydestä rajallisella maapallolla sekä kyky ja halu kuvitella vaihtoehtoisia tulevaisuuksia ja tehdä niitä todeksi muiden kanssa (Laininen 2018, 16-17).

Kestävyystutkija Arto O. Salonen on ottanut käsitteen “ekososiaalinen sivistys” käyttöön vuonna 2012. Toistaiseksi suuri osa ekososiaaliseen sivistykseen liittyvästä tutkimuksesta on julkaistu erilaisissa kasvatusta ja pedagogiikkaa käsittelevissä julkaisuissa. Kirjastojen toimintaa ei ole aiemmin juurikaan tarkasteltu ekososiaalisen sivistyksen näkökulmasta. Se tarjoaa kuitenkin hyvän kehyksen kirjastojen toiminnan reflektoinnille ja kehittämiselle, sillä sivistys

ja elinikäinen oppiminen ovat kirjaston tehtäviä. Tästä syystä ekososiaalisen sivistyksen käsite valikoitui kehittämistyöni lähtökohdaksi. Osana tutkimusta kehitin työnantajalleni Vantaan kaupunginkirjastolle toimintaa, jonka avulla kirjasto voi edistää ja tukea kansalaisten ekososiaalista sivistystä.

1.1 Tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tämän opinnäytteen tavoitteena on tarkastella, millä tavoin kirjastot edistävät ja voisivat edistää ekososiaalista sivistystä. Lisäksi tavoitteena on luoda uutta toimintaa tai toimintamalli, jota yleiset kirjastot voivat hyödyntää ekososiaalisen sivistyksen edistämisessä. Toimintaa kehitetään ja kokeillaan Vantaan kaupunginkirjastossa. Konkreettisen toiminnan lisäksi opinnäyte tuottaa tietoa kirjastojen mahdollisuuksista toimia vaikuttavasti yhteiskunnassa ekokriisin aikana.

Tutkimuskysymykseni ovat: Mikä on yleisten kirjastojen rooli ekokriisien ratkaisussa? Miksi kirjastojen tulisi edistää ekososiaalista sivistystä? Miten se sopii kirjastojen tehtävänkuvaan? Millä tavoilla yleiset kirjastot voivat toimia ekososiaalisen sivistyksen mahdollistajana?

Opinnäytetyöni on luonteeltaan toiminnallinen, eli se tähtää toiminnan luomiseen ja kehittämiseen tutkimuksen ja ammattikäytäntöjen pohjalta (Vilka 2021, 32). Lähestymistapana on konstruktivinen tutkimus, eli tarkoituksena on ratkaista ongelma (”Miten kirjasto voi edistää ekososiaalista sivistystä?”) luomalla konkreettinen tuotos (Ojasalo, Moilanen & Ritalahti 2015, 37–38). Tämän työn tapauksessa konkreettisia tuotoksia ovat esimerkiksi yhteistyökumppaneille järjestetty tulevaisuuspaaja, pajassa syntyneiden toimintaideoiden kokeilu käytännössä sekä näiden pohjalta syntyvä ehdotus toimintamalliksi kirjastolle. Hyödynnän ja yhdistelen opinnäytetyössäni yhteisöllisen ideoinnin ja tulevaisuuden ennakoinnin menetelmiä. Käytän yhtenä menetelmänä myös toimintakokeilua. Lisäksi käytän apuna havainnointia ja dokumenttianalyysia tiedon keräämistä ja toiminnan arviointia varten.

Toiminnan kehittämisen on tarkoitus edetä seuraavasti:

1. Tarkastelen kirjastojen olemassa olevaa toimintaa ekososiaalisen sivistyksen näkökulmasta ja kartoitan valmiita hyviä käytäntöjä.
2. Kartoitan toiminnan kehittämiseen sopivia yhteistyökumppaneita kuten järjestöjä, vapaaehtoisia, muita kunnan toimijoita ja aktiivisia kansalaisia.
3. Järjestän yhteistyökumppaneille yhteiskehittämistilaisuuden, “tulevaisuuspajan”, jossa visioimme yhdessä kirjastolle ekososiaalisen sivistyksen edistämiseen sopivaa toimintaa.
4. Tunnistan yhteistyökumppanien kanssa kehitetyistä ideoista käyttökelpoiset ja kokeilen ainakin yhtä toimintamallia käytännössä kirjastossa. Toteuttamisessa voivat olla mukana myös yhteistyökumppanit ja muut sidosryhmät.
5. Kokoan ideoidun ja testatun toiminnan pohjalta kirjastolle ehdotuksen toimintamalliksi.
6. Teen johtopäätöksiä kirjastojen mahdollisuuksista edistää ekososiaalista sivistystä.

2 TIETOPERUSTA

Ilmastonmuutos muodostaa yhdessä biodiversiteettikadon ja luonnonvarojen liikkakäytön kanssa ekokriisin kolme suurta päähaastetta (Lähde 2020, 00:50-13:05). Puhun tässä opinnäytteessä juuri ekokriisistä, koska pyrin tuomaan esiin, ettei kyse ole ainoastaan yhdestä ratkaistavasta ongelmasta kuten ilmastonmuutos, vaan monista toisiinkin kietoutuvista ongelmista. Ilmastokriisin ja muiden ekokriisien vaikutukset eivät ole tulevaisuuden uhkia, vaan nykypäivää (Hiltunen 2019, 19). Onkin yleisesti tunnustettu, että ekokriisin ratkaisemiseksi on tehtävä nopeita muutoksia esim. fossiilipolttoaineiden käytön lopettamiseksi ja luonnonvaroja kuluttavan ja luontoa tuhoavan toiminnan vähentämiseksi. Tämä tarkoittaa suuria muutoksia koko yhteiskunnan toiminnassa. Ilmastokriisiä onkin tästä syystä kuvattu myös yhteiskunnalliseksi kriisiksi (Pelttari 2021).

Vaikka tarve yhteiskunnalliselle muutokselle ekokriisin ratkaisuna on tunnustettu esim. YK:n ja EU:n tasolla, löytyy eriäviä mielipiteitä siitä, millaisia noiden muutosten pitäisi olla. Karkeasti jaoteltuna ekokriisin ratkaisusta puhuttaessa on havaittavissa kaksi erilaista suuntausta tai narratiivia: ekologiseen modernisaatioon ja talouskasvun säilyttämiseen perustuva vihreä talous-ajattelu, sekä talouskasvun hidastamista ekokriisin ratkaisuna korostava kohtuutalous. Esitellen seuraavissa alaluvuissa nämä kaksi suuntausta tarkemmin.

2.1 Vihreä talouskasvu ekokriisin ratkaisuna

Ajatus vihreästä talouskasvusta perustuu ajatukseen olemassa olevan teknologian ja talouden muuttamisesta "vihreäksi". Tavoitteena on, että kun tuotanto siirtyy hiilineutraaliksi, talouskasvun ei tarvitse pysähtyä eikä nykyisen elämäntapamme muuttua. Tämän suuntauksen mukaan teknologiset innovaatiot ja kapitalismin muokkaaminen ympäristöä huomioivaan suuntaan mahdollistaisivat meille puhtaamman ympäristön ja kulutustottumukset. Tästä suuntauksesta esimerkkeinä ovat esimerkiksi vihreä kapitalismi, ekologinen modernisaatio, vihreä siirtymä-ajattelu sekä Green New Deal -ajattelu. Myös YK:n kestävän kehityksen Agenda 2030-tavoitteiden voi ajatella edustavan tätä suuntausta.

Vihreä kapitalismi on ympäristönsuojelun muoto, jossa pyritään asettamaan luonnolle ja luonnonvaroille hintalappu, jotta ympäristölle tehty vahinko tulisi markkinatalouden näkökulmasta kannattamattomaksi. Vihreä kapitalismi ei näe tarpeelliseksi suuria muutoksia taloudessa tai politiikassa, vaan pitää talouskasvua hyödyllisenä myös ympäristölle. (Scales 2017, 1.) Vihreän

kapitalismin käsite on noussut valtavirtaan 80-luvulla samaan aikaan, kun ajatus kestävästä kehityksestä alkoi ottaa jalansijaa, ja se muodostaa suuren kontrastin 60- ja 70-luvuilla muodostuneille, talouskasvun jarruttamista vaatineille ympäristönsuojelun muodoille (mt., 3–4). Vihreä kapitalismi edustaa uusliberalistista ajatusmaailmaa, jossa painotetaan yksilönvapautta, vähäistä sääntelyä valtion taholta ja vapaata markkinataloutta ongelmien ratkaisuna (mt., 4).

1980-luvulla Saksassa syntyi myös ekologisen modernisaation tai ekomodernisaation käsite, joka on vaikuttanut monissa maissa ympäristöpolitiikan ja -talouden kehitykseen (Massa 2009, 233). Ekologinen modernisaatio tunnustaa ympäristöongelmien rakenteellisen luonteen, ja pyrkii vastaamaan siihen teknologisilla innovaatioilla ja nykyisten instituutioiden pohjalta. Lisäksi siihen kuuluu luonnonsuojelun ja taloudellisten hyötyjen yhteensovittaminen. (Kangas 2016, 222–223.) Bio- ja ympäristötieteiden lehtori Ilmo Massa (2009, 233) kirjoittaa: ”Ekomodernisaation kannattajat eivät halua luopua modernista yhteiskunnasta, vaan jatkaa sen kehittämistä ympäristökuormitusta vähentävään suuntaan”. Ekomodernisaation ideaa mukailevat teknologiakeskeiset ja taloudellisia hyötyjä korostavat ratkaisuehdotukset ekokriisiin ovat nykyään valtavirtaa esimerkiksi mediassa (Kangas 2016, 224).

Ekologisesta modernisaatiosta ammentaa myös Green New Deal -ajattelu, jonka Massa (2009, 231) on suomentanut *vihreäksi sopimukseksi*. Green New Deal viittaa Yhdysvalloissa 1930-luvulla luotuun talouspoliittiseen New Deal -ohjelmaan, jonka tarkoitus oli helpottaa lamasta kärsivää kansakuntaa. Alkuperäiseen New Dealiin kuului mm. teollisuuden ja lainsäädännön uudistuksia sekä erilaisia avustusohjelmia. (mt., 233.) Siihen kuului myös joitain luonnonsuojeluun liittyviä toimia (mt., 233), mutta Green New Deal keskittyy edeltäjänsä vahvemmin juuri ympäristöongelmien ratkaisuun. Green New Dealin käsitettä on käytetty 1990-luvulta lähtien, ja valtavirran tietoisuuteen se tuli viimeistään, kun sitä alettiin soveltaa vuoden 2008 finanssikriisin jälkeisissä tukitoimissa (Mastini, Kallis & Hickell 2021, luku 2). Esimerkiksi EU:ssa, Yhdysvalloissa, Etelä-Koreassa, Kiinassa ja Isossa-Britanniassa otettiin tuolloin käyttöön erilaisia vihreitä sopimuksia, joiden tavoitteena oli elvyttää taloutta. (mt., luku 3, kuvio 1). Tästä johtuen painotus oli erilaisiin ekologisiin teknologisiin ratkaisuihin tehdyissä investoinneissa, eikä niinkään esimerkiksi päästöjen rajoittamisessa (mt., luku 2). Samoin tuon ajan vihreistä sopimuksista puuttuivat sosiaaliset innovaatiot ja muutosten tavoittelu yhteiskunnan rakenteissa (Massa 2009, 242). Mastini ym. (2021, luku 2) kutsuvat tuon ajan ajattelua Green New Dealin ensimmäiseksi versioksi, joka lähestyi ympäristöongelmien ratkaisua erityisesti ekologisen modernisaation näkökulmasta.

Green New Deal -ajattelu on 2010- ja 2020-luvuilla jatkanut kehitystään, ja se on noussut uudestaan puheenaiheeksi politiikassa etenkin Yhdysvalloissa 2010-luvun loppupuolelta alkaen. Uudemman Green New Deal -ajattelun kontekstissa ympäristökriisiä ei käsitellä vain talouden ja teknologian kautta, vaan osana sosiaalisia ongelmia, joiden ratkaisuksi tarvitaan taloudellisen ja poliittisen vallan uudelleenjakoa. Lisäksi ilmastopäästöjen rajoittaminen ja valvominen hallinnon tasolta on tärkeässä roolissa. (Mastini ym. 2021, luku 2). Uutta ekologiseen ja sosiaaliin oikeudenmukaisuuteen tähtäävää Green New Deal -ajattelua on sovellettu politiikassa Yhdysvaltojen lisäksi myös EU:ssa ja Isossa-Britanniassa (mt., luku 3, kuvio 1). Myös uudessa Green New Deal -ajattelussa ainakin osa Green New Dealin kannattajista näkee talouskasvun tärkeänä vihreän siirtymän rahoittajana ja mahdollistajana (mt. 2021).

Vihreän sopimuksen lisäksi tai sijaan puhutaankin usein myös vihreästä siirtymästä. Ympäristöministeriön sivuilla kuvataan vihreää siirtymää seuraavasti: “Vihreällä siirtymällä tarkoitetaan muutosta kohti ekologisesti kestävästä taloutta ja kasvua, joka ei perustu luonnonvarojen ylikulutukseen ja fossiilisiin polttoaineisiin. Kestävä talous nojaa vähähiilisiin sekä kiertotaloutta ja luonnon monimuotoisuutta edistäviin ratkaisuihin” (Ympäristöministeriö 2022). Vihreä siirtymä tai vihreä sopimus näkyvät politiikan tavoitteissa niin Suomessa kuin EU:ssakin. Suomessa ympäristöministeriö johtaa vihreää siirtymää (mt. 2022), ja Euroopan unionilla on oma Euroopan vihreän kehityksen ohjelma, “European Green Deal” (Euroopan komissio 2019).

Vakaan jalansijan ekologista kestävyttä edistävässä politiikassa on myös saanut kestävä kehityksen käsite. 1980-luvulla muodostunut klassinen kestävä kehityksen määritelmä puhuu kehityksestä, joka vastaa nykypäivän tarpeita ilman, että se vie pois mahdollisuuksia tulevilta sukupolvilta. Kestävässä kehityksessä on kyse ekologisten, taloudellisten ja sosiaalisten kysymysten huomioimisesta ja yhteenkietoutumisesta. (Kosciejew 2020, 330). Nykyään kestävästä kehityksestä puhuttaessa viitataan yleensä YK:n kestävä kehityksen tavoiteohjelma Agenda 2030:een, jotka on luotu yhdessä YK:n 193:n jäsenvaltion ja erilaisten sidosryhmien kanssa. (mt., 332). Agenda 2030-ohjelman tavoitteena on äärimmäisen köyhyyden poistaminen sekä ympäristön, talouden ja ihmisen tasavertaisesti huomioiva kestävä kehitys (YK-liitto 2022). Ohjelmassa on nimetty yhteensä 17 erilaista teemaa, jotka kattavat niin tasa-arvon ja koulutuksen edistämiseen liittyviä sosiaalisen kestävyden aiheita, kestävään kulutukseen ja ihmisarvoiseen talouskasvuun tähtääviä taloudellisen kestävyden aiheita sekä ilmastotekoihin ja luon-

nonsuojeluun keskittyviä ekologisen kestävyuden tavoitteita (mt.). Tavoitteissa pyritään sopeuttamaan ihmisen toiminta maapallon kantokykyyn, mutta samalla tavoitellaan edelleen talouskasvua yhtenä kestävä kehityksen muotona ja edellytyksenä (mt.).

2.2 Kohtuutus ja ekologinen jälleenrakennus

Suuri osa yllä esitetystä suuntauksista ja ohjelmista esittävät, että ekokriisi on mahdollista ratkaista, kunhan vain talouskasvu saadaan erotettua luonnonvarojen kulutuksesta ja hiilidioksidipäästöjen tuottamisesta. Niiden tavoitteena on siis maailma, jossa kuluttaminen jatkuu samaan malliin kuin tähänkin asti, mutta ilman päästöjä. Useiden tutkimusten valossa on kuitenkin hyvin epätodennäköistä, että talouskasvuun pyrkivä yhteiskunta pystyisi aidosti laskemaan päästöjä ja luonnonvarojen kulutusta sille tasolle, jota elinkelpoisen planeetan ylläpitäminen vaatisi (Euroopan ympäristökeskus 2021). Monien tutkijoiden mukaan talouskasvun tavoittelu ja kapitalismi ovat perimmäisenä syynä ekokriisiin, eikä niitä siksi voi käyttää ekokriisin ratkaisuun. Jotkin tutkijat ovat jopa ehdottaneet ihmisen toiminnan aiheuttaman ekokriisin aikakauden nimeksi kapitaloseenia. Tämä nimitys korostaa kapitalistisen maailmanjärjestyksen osuutta ekokriisin aiheuttajana. (Paavilainen 2022, 10.)

Euroopan ympäristökeskuksen raportissa todetaankin, että tarvitsemme perustavanlaatuisia muutosta kokonaan toisenlaiseen talouteen ja yhteiskuntaan, sen sijaan että keskittyisimme pieniin muutoksiin ja korjauksiin olemassaolevissa tuotanto- ja kulutustavoissa (Euroopan ympäristökeskus 2021). Meidän pitäisi siis pystyä muuttamaan elämäntapaamme pysyvästi vähemmän kulutuskeskeiseksi. Talouskasvun ei tulisi olla tavoite, vaan talouden tulisi palvella ihmisten ja luonnon hyvinvointia. Erityisesti viime vuosikymmeninä taloustieteissä onkin tehty uusia avauksia siitä, miten taloutta voisi ajatella uudesta, elämää säilyttävästä näkökulmasta (mt. 2021). Esimerkkejä tästä suuntauksesta ovat kohtuutus (degrowth), ja donitsitalous. Myös ekologisen jälleenrakennuksen idean voi ajatella edustavan samankaltaista ajattelua.

Kohtuutalouden käsite (ransk. *décroissance*, eng. *degrowth*) syntyi alun perin Ranskassa 1990-luvulla antikapitalistien ja aktivistien piireissä (Mastini ym. 2021, luku 3). Kestävä kehityksen kasvatuksen ontologia Keko määrittelee kohtuutalouden seuraavasti:

“Poliittinen, taloudellinen ja sosiaalinen aate, joka kyseenalaistaa talouden kulttuurisen ylivallan ja tavoittelee järjestelmää, joka ei perustu talouskasvuun. Kohtuutus tähtää onnellisuuden ja hyvinvoinnin lisäämiseen keinoilla, jotka eivät perustu kulutukseen.” (KEKO 2015a.)

Kohtuutalous toimii kattoterminä monenlaisille ideoille. Sen näkökulmasta on kuitenkin selvää, että ekologiset kriisit johtuvat erilaisten planetaaristen rajojen ylittämisestä, joten taloudellinen kasvu ei voi enää jatkua. Yksi tärkeimmistä kohtuutalouden teeseistä on, että BKT:n kasvua on vaikea sovittaa yhteen planetaaristen rajojen kunnioittamisen kanssa. Kohtuutaloudessa myös nähdään, että ilmastopäästöjen pienentäminen riittävälle tasolle ei ole mahdollista, jos talouskasvu jatkuu. Kohtuutalouden idean mukaan hiilineutraali yhteiskunta on helpompaa saavuttaa talouskasvua pienentämällä ja hidastamalla kuin ilman sen pienentämistä. (Mastini ym. 2021, luku 3.)

Sekä ympäristöstä että sosiaalisista ongelmista kiinnostuneet aktivistit ovat käyttäneet kohtuutalouden mallia tuodakseen esiin vaatimuksiaan ekologisesti kestävästä ja taloudellisesti reilusta yhteiskunnasta. Kohtuutalouden näkökulmasta ilmastokriisin ratkaisuja voidaan saavuttaa ainoastaan sosiaalisten ja taloudellisten käytäntöjen ja instituutioiden rakenteellisilla muutoksilla. Jotkut kohtuutalouden puolestapuhujat ovat esittäneet esimerkiksi rajoituksia sille, paljonko yksi maa voi luoda päästöjä. Kohtuutalous ei kuitenkaan koske pelkästään valtion tai hallinnon suunnalta tulevaa sääntelyä, vaan myös arvojen ja jokapäiväisen elämäntyylin muutosta. Kohtuutalouden ympärille keskittyvä tutkimus on käsitellyt mm. kulttuurista transformaatiota ruohonjuuritason yhteisöllisen toiminnan kuten yhteispuutarhoiden ja yhteisasumisen kautta. (Mastini ym. 2021, luku 3.)

Sekä kohtuutalouden että vihreän talouskasvun puolestapuhujat tavoittelevat yhteiskunnan hiilineutraalisuutta omista lähtökohdistaan. Toisaalta erot erilaisten suuntausten välillä eivät aina ole niin selviä tai tarkkarajaisia. Esimerkiksi Mastini, Kallis ja Hickel näkevät uudemmassa Green New Deal -ajattelussa paljon potentiaalisia yhtymäkohtia kohtuutalouden tavoitteiden kanssa. Heidän mukaansa Green New Deal ja kohtuutalous olisi mahdollista sulauttaa siten, ettei Green New Deal tavoittele talouskasvua tai tarvitse sen turvaamaa rahoitusta. He ehdottavat synteisille nimeä “green new deal without growth” (vihreä sopimus ilman talouskasvua). (Mastini ym. 2021.)

Toinen talouskasvun tavoittelua haastava käsite on donitsitalous (doughnut economy). Ekonomisti Kate Raworth loi donitsitalouden mallin vuonna 2012 osana työtään hyväntekeväisyysjärjestö Oxfamille (Raworth 2017). Donitsitalous on saanut nimensä sitä havainnollistavasta piirroskuviosta, jossa ihmisen hyvinvoinnin takaavat olosuhteet asettuvat donitsimaiselle kehälle. Donitsin ääriviivat muodostuvat kahdesta kehästä, joista toinen on hyvinvoinnin mahdollistava sosiaalinen perusta ja toinen ekologinen katto, jota emme voi ylittää. (Raworth 2017,

Donitsitalous.fi 2022.) Donitsitalouden mallia on hyödynnetty niin tutkimuksessa, kansalais-toiminnassa kuin politiikassa, ja se on yksi keino jäsentää kestävä kehitystä uudella tavalla. Donitsitalous kiinnittää huomiota siihen, että ihmisen hyvinvointi on täysin riippuvaista luonnon hyvinvoinnista. Se kannustaa ottamaan huomioon sekä sosiaaliset että ekologiset haasteet ihmisten hyvinvoinnille. Donitsitalous vaatii myös suuria muutoksia nykyiseen talouteen ja politiikkaan, jossa talouden ja BKT:n kasvu on tärkeänä tavoitteena. (Raworth 2017.)

Kohtuutalouden ja donitsitalouden kaltaiset ideat vaativat toteutuakseen suuria muutoksia niin politiikassa, yhteiskunnan rakenteissa kuin vallitsevassa arvomaailmassa. Toisin sanoen ne vaativat muutosta, jota BIOS-tutkimusyksikkö kutsuu ekologiseksi jälleenrakentamiseksi. Ekologinen jälleenrakennus (eng. ecological reconstruction) viittaa käsitteenä sotien jälkeiseen jälleenrakentamiseen, koska ekokriisi vaatii samankaltaista mittavaa ponnistusta yhteiskunnan rakentamiseen ja järjestämiseen uudestaan. (Lähde 2020, 21:55-22:41.) Ekologinen jälleenrakennus sisältää niin fossiilienergiasta luopumisen, luonnonvarojen kulutuksen vähentämisen ja ekokriisin vaikutuksiin varautumisen kaltaisia toimia kuin myös taloudellisen eriarvoisuuden vähentämiseen ja ekokriisin haittojen oikeudenmukaiseen hajauttamiseen keskittyviä toimia. Lisäksi jälleenrakennuksessa tärkeässä roolissa on tottumusten ja kulttuurin muutos, jossa sivistys, luovuus ja koulutus nähtäisiin tärkeämpinä kuin kilpailu ja kulutus. Tämä mahdollistaa sen, että elämä voi olla nykyistä merkityksellisempää ja tyydyttävämpää, vaikka aineellinen kulutus vähenisi. (BIOS 2019.)

Kohtuutalous, donitsitalous ja ekologinen jälleenrakennus vaativat siis toimiakseen ja toteutuakseen syvällistä muutosta yhteiskunnan tärkeinä pitämässä asioissa. Nämä vaihtoehtoiset talouskäsitteet ehdottavat suuria muutoksia nykyiseen länsimaiseen elämäntapaan, josta moni ei ole valmis luopumaan. Kohtuutaloutta ajatella olisi kuitenkin tärkeämpää keskittyä siihen mitä hyvää saamme nykyisen elämäntapamme tilalle, kuin niihin asioihin, joista meidän pitää luopua. Tämän ymmärtämiseen tarvitaan uudenlaisia arvoja ja uudenlaista sivistystä.

2.3 Mitä on sivistys?

Sivistyksellä tarkoitetaan yleiskielisesti oppineisuutta ja lukeneisuutta. Sen taustalla ovat Saksassa 1700- ja 1800-luvuilla muotoutuneet käsitteet Bildung ja Volksbildung, joihin liittyi omana aikanaan radikaali ajatus kansanvalistuksesta ja kansansivistyksestä eli siitä, että kuka tahansa taustastaan huolimatta voi sivistyä ja oppia (Mäkinen 2009, 9-10). Käsitys siitä, mitä

sivitys on ja mitä siihen kuuluu, voi myös elää ajassa ja sisältää monenlaisia merkityksiä, jotka eivät ole arvoista vapaita.

Perinteisesti sivistyksellä on tarkoitettu ihmisen henkistä kehittyneisyyttä ja kypsyyttä (Salonen 2012, 136), johon liittyy vahvasti järjellisyys ja eettinen arvostelukyky (Heikkinen 2018, 308–309). Sivistykseen kuuluu ajatus ihmisen kyvystä ja mahdollisuudesta kehittää itseään (Have-
 rinen, Mattila, Neuvonen, Saramäki & Sillanaukea 2021, 35), ja sivistystä on mahdollista kar-
 tuttaa elinikäisen oppimisen myötä (Salonen & Bardy 2015, 5). Suomen kielessä sivistyksellä
 on viitattu toisaalta sekä lukemalla ja opiskelemalla hankittuun sivistykseen, että henkisenä
 kypsyytenä ilmenevään ”sydämen sivistykseen”, jota ei voi oppia kirjoja lukemalla (Kokko
 2018). Antiikin kreikasta periytyvän sivistyskäsitteen mukaan sivistys on myös nähty ”kasvi-
 maisuuden ja elämellisyuden ylittävä[nä] olotila[na]” (Heikkinen 2018, 308–309), joka nostaa
 ihmisen muun elollisen yläpuolelle. Lisäksi sivistystä on käytetty perusteena erotella ihmisryh-
 miä toisistaan. Onkin tärkeää pohtia, keitä länsimaalainen sivistyskäsitte on sulkenut ulkopuo-
 lelle. Rasismin ja kolonialismin takia esimerkiksi erilaisten alkuperäiskansojen tapoja tietää ja
 olla on pitkään pidetty sivistymättöminä ja alkukantaisina. (Mitchell 2020, 17.)

Länsimaista ja suomalaista sivistyskäsitteistä onkin kritisoitu ihmiskeskeisyydestä sekä ihmisen
 ja luonnon välisen yhteyden vähättelemisestä ja ajattelusta toisistaan erillisinä (Have-
 rinen ym. 2021, 4, 13; Heikkinen 2018, 321). Esimerkiksi ekososiaalisen oikeudenmukaisuuskasvatuksen
 näkökulmasta juuri ihmiskeskeisyys ja ajatus (valkoisen) ihmisen yliveraisuudesta on suurin
 syyllinen ekosysteemille aiheuttamaamme vahinkoon (Foster 2017, 49). Vallalla olevan sivi-
 tyskäsitteen on myös nähty painottavan taloudellista vakautta planeetan hyvinvoinnin kustan-
 nuksella (Salonen & Bardy 2015, 6).

Toisaalta sivistykseen on liitetty myös sellaisia ominaisuuksia kuin avarakatseisuus, kyky aset-
 tua toisen asemaan ja avata uusia näköaloja elämään (Salonen & Bardy 2015, 5). Niiden kautta
 sivistystä on mahdollista tulkita myös tavalla, joka auttaa ekokriisin ratkaisuisissa sen vahvista-
 misen sijaan. Sivistyksen ihmiskeskeistä määritelmää onkin viime vuosina haastettu eri tieteen-
 aloilla (Have-
 rinen ym. 2021, 13). Esimerkiksi Ville Lähde on pohtinut sivistyksen merkitystä
 ekologisen jälleenrakennuksen maailmassa. Hänen mukaansa ”sivistynyt yhteiskunta on mah-
 dollinen vain, jos se ei tuhoa omia ja muiden elämän edellytyksiä.” Lisäksi ekologiseen jälleen-
 rakennukseen kuuluva sivistys sisältää hänen mukaansa globaalin vastuunkannon sekä ympä-
 ristö- ja luonnonvarakysymysten moninaisuuden ja keskinäisvaikutusten hahmottamisen.
 (Lähde 2021.)

Yhteiskunnalliseen keskusteluun uudenlaista sivistyskäsitystä Suomessa on ollut lanseeraamassa esimerkiksi myös eduskunnan alaisuudessa toimiva Suomen itsenäisyysrahasto (Sitra), joka on tuottanut useita julkaisuja teemaan liittyen (Lahti 2019; Haverinen ym. 2021). Sitran julkaisemassa Ihminen osana elonkirjoa -muistiossa nostetaan esiin, että “nykyajassamme sivistyskäsitykseen tulisi kuulua vahva tiedollinen ymmärrys sekä ihmisestä luonnon osana että ihmisen toimien pitkän aikavälin vaikutuksista luonnon järjestelmiin.” (Haverinen ym. 2021, 46.) Samoin kirjastoalalla on noussut halua pohtia ja laajentaa sivistyksen perinteistä merkitystä. Kansan sivistäminen on perinteisesti kuulunut kirjaston tehtäviin, mutta painopisteet ja keinot ovat vuosien varrella vaihdelleet, kuten osoitan luvussa 3. Viime vuosina esimerkiksi Suomen kirjastoseura onkin halunnut “herätellä ihmisiä pohtimaan, mitä kaikkea muuta kuin lukemista ja lukeneisuutta sivistykseen kuuluu. Miten se esimerkiksi näkyy arjessa, arkisivistyksenä? Voisiko sivistys olla asenne? Miksi meidän kuuluu huolehtia myös ympäristöstä ja toisistamme?” (Griñan 2021).

2.4 Ekososiaalinen sivistys

Tutkijat ovat 2010-luvulla luoneet sivistyskäsitystä päivittäviä ja laajentavia käsitteitä, jotka pyrkivät ottamaan ekokriisin tuomat vaatimukset huomioon. Kasvatustieteiden professori Veli-Matti Värri ehdottama ekologinen sivistys (Värri 2011) sekä kestävyystutkija Arto O. Salosen muotoilema ekososiaalinen sivistys (Salonen 2012) ovat olleet merkittäviä avauksia uudenlaisen sivistyksen määrittelyssä. Erityisesti ekososiaalisen sivistyksen käsite on alkanut yleistyä vuodesta 2018 alkaen (Manninen & Nokelainen 2021, 140–141). KEKO- sanasto määrittelee ekososiaalisen sivistyksen seuraavasti:

”Sivistys, johon liittyy inhimillisen kasvun kautta saavutettu ymmärrys ihmisen vapauksista ja vastuista, jotka perustuvat riippuvuuteen luonnosta ja toisista ihmisistä. Ekososiaalinen sivistys auttaa ottamaan ekologiset ja sosiaaliset kysymykset huomioon jokapäiväisessä toiminnassa sekä rakentamaan kestäväää tulevaisuutta. Ekososiaaliseen sivistykseen kuuluvat kriittisyys, ajattelun taidot ja kyky asettua muiden asemaan.” (KEKO 2015b.)

Vaikka ekososiaalinen sivistys on käsitteenä ottanut tutkimuksessa ja esimerkiksi kasvatuksen alalla tuulta alleen, käsite on näkynyt toistaiseksi ennen kaikkea suomenkielisessä tutkimuksessa ja kirjallisuudessa. Sille ei tunnu olevan tarkkaa tai laajalle levinnyttä englanninkielistä vastinetta, vaikka useimmiten se on käännetty muotoon ”ecosocial education” (mm. Laininen 2018). Englanniksi samankaltaisista asioista on puhuttu esimerkiksi termeillä sustainability ja

ecojustice tai ecojustice education (ekososiaalinen oikeudenmukaisuuskasvatus) (Manninen & Nokelainen 2021, 141).

Ekososiaalisen sivistyksen ymmärtämiseksi on tärkeää ymmärtää myös, mitä ekososiaalisuus tarkoittaa. Käsitteen juuret ovat sosiaalityössä, jossa ekososiaalinen lähestymistapa tarkoittaa sosiaalisten ongelmien ratkomista kokonaisvaltaisesti, myös ympäristö huomioiden. Siihen kuuluu myös tavoite kehittää yhteiskuntaa sekä sosiaalisesti että ekologisesti kestäväällä tavalla. (Matthies, Närhi & Ward 2001, 8.) Ekososiaalista hyve-etiikkaa hahmotellut Jani Pulkki kirjoittaa, että ekososiaalisessa ajattelussa laajennetaan sosiaalisuuteen kuuluvat ihmisten väliset suhteet ja heikompiensaisten aseman parantaminen koskemaan kaikkia eläviä olentoja (Pulkki 2021, 103). Ekososiaalisuuden ideaan kuuluukin ajatus siitä, että luonnon hyvinvoinnista huolehtiminen lisää myös ihmisen hyvinvointia (Oppilaitosten kestävä kehityksen sertifiointi 2022). Ekososiaalisen ajattelun on myös sanottu olevan lähellä ekofeminististä ajattelua, koska molemmat pyrkivät irtautumaan sortavista vallankäytön muodoista ja niihin sisältyvistä ajatusmalleista ekologisesti kestävä yhteiskunnan saavuttamiseksi (Pulkki 2021, 103).

Sosiaalityön lisäksi ekososiaalisuuden käsitettä on sovellettu paljon myös kasvatustieteissä (mm. Salonen & Bardy 2015). Kasvatuksen yhteydessä puhutaan esimerkiksi ekososialisatiosta, jolla tarkoitetaan kasvatettavan sosiaalistumista ”enemmän-kuin-ihmisten maailmaan”, eli ihmiskeskeisen maailmankuvan laajentamista (Keto & Foster 2020). Viime vuosina on vakiintunut myös ekososiaalisen kasvatuksen käsite, joka tuo ekososiaalisen sivistyksen käytännön kasvatustyöhön (Foster & Keto 2019). Ekososiaalisen sivistyksen käsite onkin ollut viime vuosina esillä erityisesti kasvatuksen ja opetuksen alalla. Se on esimerkiksi otettu 2010-luvulla mukaan suomalaisten peruskoulujen opetussuunnitelmien perusteisiin (Laininen 2018, 32; Jääskeläinen & Mattila 2020). Myös lukion opetussuunnitelmien perusteista löytyy ”samaa henkeä”, vaikka ekososiaalista sivistystä ei suoraan mainitakaan (Foster ym. 2022, 204).

Ekososiaalisessa sivistyksessä ekososiaalisuus, eli luonnon ja muiden ihmisten huomioiminen yhdistyy siis kasvatuksen ja oppimisen kautta saavutettuun ymmärrykseen ja empatiaan eli sivistykseen. Erkkä Laininen on kuvannut ekososiaalista sivistystä ”erilaisille tulkinnoille avoimena viitekehyksenä, jossa kasvatuksen ja ihmisenä kasvun keinoin tavoitellaan sivistystä, jonka päämääränä on turvata hyvän elämän edellytykset yhden maapallon rajoissa nykyisille ihmisille ja tuleville sukupolville sekä eliökunnalle” (Laininen 2018, 19). Hän myös kuvaa, että

sen ”tulkinta ei tule koskaan täydelliseksi” (Laininen 2018, 19). Yritän kuitenkin parhaani mukaan tuoda esiin, millaiselle pohjalle ekososiaalisen sivistyksen käsite rakentuu ja millaisia arvoja ja tavoitteita sille on tutkimuskirjallisuudessa määritelty.

Ekososiaalisen sivistyksen perustana ovat elämää ylläpitävien tekijöiden tärkeysjärjestyksen hahmottaminen, jatkuvan taloudellisen kasvun kritiikki sekä ymmärrys luonnon ekosysteemien ja ihmisyhteisön keskinäisestä riippuvaisuudesta (Laininen 2018, 22, 19; Foster ym. 2022, 205). Sen mukaan ekologiset ja sosiaaliset kysymykset ovat väistämättä kietoutuneita toisiinsa, sillä ”ihmistä ja ihmisyhteisöä ei voi olla olemassa ilman elinvoimaista luontoa” (Foster ym. 2022, 205). Ekososiaalinen sivistys haastaa vallalla olevassa talouden kasvua painottavan sivistyskäsitteiden, jossa taloudesta huolehtiminen on tärkeämpää kuin ihmisten tai luonnon hyvinvointi ja jossa toimitaan kuin talous, ihmiset ja luonto olisivat toisistaan irrallisia asioita (Foster ym. 2022, 205).

Ekososiaalisessa sivistyksessä tärkeimmäksi toimintaa ohjaavaksi periaatteeksi nousevat ekologisten kysymysten ensisijaisuus, ihmisoikeuksien ja koko eliökunnan elämän itseisarvoisuus, ja vasta viimeisenä vakaan talouden vaaliminen (Salonen & Bardy 2015, 6; Laininen 2018, 22). Ekososiaalisen sivistyksen näkökulmasta taloutta ei tulisi mieltää itsetarkoitukseksi, vaan sitä tulisi käyttää ensisijaisesti ihmisten ja luonnon hyvinvoinnin rakentamiseksi, sillä taloutta ei voi olla olemassa ilman luonnon ekosysteemien ja ihmisyhteisön elinvoimaisuutta ja hyvinvointia. (Foster ym. 2022, 206; Salonen 2012, 145.) Se kutsuu myös ymmärtämään, että sellainen toiminta, joka lisää luonnon hyvinvointia, lisää aina myös ihmisten hyvinvointia (Salonen 2012, 137).

Ekososiaalisen sivistyksen arvoiksi on määritelty systeeminen maailmansuhde, vastuullisuus, kohtuullisuus sekä ihmisten- ja eliökunnanvälisyys (Salonen & Bardy 2015, 8; Laininen 2018, 22). Laininen on muotoillut niiden pohjalta ekososiaalisen sivistyksen kompetenssit, joita on mahdollista oppia ja kehittää, ja lisännyt niihin myös tulevaisuusorientaation sekä kokemukset ja toiminnan (Laininen 2018, 29).

Systeeminen maailmansuhde edellyttää ”maailman hahmottamista sosio-ekologisena systeeminä” (Laininen 2018, 22), jossa ihminen ei ole irrallaan luonnosta, vaan kaikki elävät olennot ja ympäristö ovat yhteydessä ja riippuvaisia toisistaan. Systeeminen maailmansuhde on vah-

vasti kytköksissä systeemiajatteluun, jossa pyritään tarkastelemaan erilaisten asioiden ja järjestelmien muodostamia kokonaisuuksia ja yhteyksiä (Cantell, Aarnio-Linnavuori & Tani 2020, luku 6. Systeeminen ajattelu ympäristökasvatuksessa).

Vastuullisuus tarkoittaa vastuullista maailmasuhdetta, joka pitää sisällään vastuun luonnosta, ihmisistä ja tulevista sukupolvista (Laininen 2018, 22). Se tarkoittaa myös niiden vastuiden ja vapauksien hahmottamista, joita riippuvuutemme luonnosta ja muista ihmisistä tuo mukanaan (Salonen & Bardy 2015, 8).

Kohtuullisuus tarkoittaa ymmärrystä siitä, mikä on riittävästi hyvää elämää varten ja vastavasti mitä tarvitaan vähemmän (Laininen 2018, 22).

Ihmisten- ja eliökunnanvälisyydessä on puolestaan kyse sekä ihmisten välisistä yhteisöistä ja kohtaamisista (Salonen & Bardy 2015, 10) että sosiaalisuudesta muiden eliöiden kanssa (Laininen 2018, 22), jotka mahdollistavat täyden elämän ja ihmisyyden (Laininen 2018, 22). Siihen kuuluvat myös ihmisoikeuksien puolustaminen ja tulevien sukupolvien elinmahdollisuuksien turvaaminen (Salonen 2012) sekä “ihmiskeskeisyyden ylittäminen ja myötä- ja vastuuntunnon laajentuminen ei-inhimilliseen luontoon” (Värri 2011, 2018).

Tulevaisuusorientaatiossa on kyse kyvystä kuvitella vaihtoehtoisia tulevaisuuksia ja hyödyntää tulevaisuusajattelua muutoksen tekemisessä (Laininen 2018, 29).

Kokemusten ja toiminnan ulottuvuus tukevat kompetenssien oppimista ja ekososiaalisen sivistyksen toteutumista. Kokemuksellisuus ja itse tekeminen syventävät opittua ja tekevät siitä merkityksellistä. Siihen kuuluu myös sekä ratkaisujen etsiminen, joka auttaa vahvistamaan merkityksellisyyden tunnetta. Kokemukset voivat myös vahvistaa halua ja kykyä yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Ajatuksena on, että kun ratkaisun puolelle asettuvat ihmiset toimivat yhdessä, on mahdollista saada aikaiseksi yhteiskunnallista muutosta. (Laininen 2018, 22, 26.)

Ekososiaalisen sivistyksen kompetenssit ja arvot ovat myös tiukasti kietoutuneet toisiinsa ja tukevat toisiaan. Esimerkiksi ihmisten- ja eliökunnanvälisyydessä on myös kyse siitä, että ymmärrämme hyvinvointimme rakentuvan talouskasvun tai tavaroiden sijasta ”aineettomille asioille ja merkityksellisille ihmissuhteille” (Manninen & Nokelainen 2021, 145). Tämä tukee kohtuullisuuden toteutumista ja ymmärtämistä. Systeemisen maailmansuhteen taustalla oleva systeemiajattelu puolestaan auttaa ymmärtämään elämää ylläpitävien tekijöiden tärkeysjärjes-

tystä. (Cantell ym. 2020, luku 6. Systeminen ajattelu ympäristökasvatuksessa.) Elämää ylläpitävien tekijöiden keskinäisten riippuvuuksien ymmärtäminen voi myös saada aikaa toimintaa luonnon hyväksi ja muutoksen aikaansaamiseksi (Salonen 2012, 137; Helenius 2012, 58).

Ekososiaalisen sivistyksen voi nähdä täydentävän tai haastavan sellaisia käsitteitä kuin ympäristövastuullisuus ja kestävä kehitys. Ekososiaalinen sivistys pyrkii siihen, että ympäristökysymykset otetaan inhimillisessä toiminnassa paremmin huomioon. Sen voi siis ajatella tuottavan ympäristövastuullista toimintaa. Ympäristövastuullisuudella tarkoitetaan yksilön tai yhteisön, kuten yrityksen, tietoista pyrkimystä huomioida ympäristövaikutukset omassa toiminnassa (KEKO 2015c; Cantell ym. 2020, luku 4. Kenen vastuulla ympäristön suojeleminen on?). Toisaalta ympäristövastuullisuus-käsitteen on nähty myös vahvistavan ajatusta ympäristönsuojelua yksilöiden toteuttamina pieninä tekoina tai yksittäisinä valintoina (Cantell ym. 2020, luku 4. Kenen vastuulla ympäristön suojeleminen on?). Ympäristövastuuseen liittyy myös ilmiö, jossa vastuun koetaan kuuluvan ensisijaisesti muille kuin itselle tai omalle yhteisölle (Käppi, Tuunanen, Näyhä & Kotiaho 2021). Ekososiaalisen sivistyksen tavoitteena on puolestaan yhteiskunnallinen muutos, joka vaatii toimintaa yhdessä, ei vain yksilöinä.

Lisäksi ekososiaaliseen sivistyksen läheisyyteen kuuluu ajatus kestävästä kulttuurista tai kestävästä elämäntavasta, joita voidaan pitää kestävä kehityksen ilmentyminä (Helenius 2012, 51–52). Ekososiaalisen kestävyuden ja kestävä kehityksen onkin nähty olevan käsitteinä lähellä toisiaan (Närhi 2004, 38). Kestävässä kehityksessä ja ekososiaalisessa sivistyksessä molemmissa huomioidaan ekologisuuden lisäksi ihmistenvälisyys ja yhteisöjen merkitys. Merkittävä ero kestävä kehityksen ja ekososiaalisen ajattelun välillä on kuitenkin se, että kestävässä kehityksessä ekologiset, sosiaaliset ja taloudelliset lähtökohdat nähdään samanarvoisina. Ekososiaalisessa sivistyksessä puolestaan asetetaan ekologiset kysymykset kaikkein tärkeimmiksi. (Foster ym. 2022, 215.) Ekososiaalinen sivistys siis haastaa vallalla olevan ajattelun talouden itseisarvoisesta tärkeydestä, siinä missä kestävä kehityksen kontekstista samanlaista haastamista ei löydy.

Ekososiaalisen sivistyksen arvoja ja maailmankuvaa pohtiessa täytyy huomata, että elonkirjon keskinäisriippuvuuden hahmottava kokonaisvaltainen maailmankuva ei ole ihmisen historiassa uusi, vaan näkyy esimerkiksi uskonnoissa kuten taolaisuudessa ja buddhalaisuudessa sekä alkuperäiskansojen maailmankatsomuksissa (Butters 2021, 45). Monet tutkijat ovatkin huomauttaneet, että pohtiessamme ratkaisuja ekososiaalisiin ongelmiin meidän tulisi ottaa huomioon erilaisten alkuperäiskansojen maailmankatsomukset (Martusewicz, Edmundson & Lupinacci

2014, 297). Viime vuosina alkuperäiskansojen erilaisia tietämisen tapoja kohtaan onkin osoitettu paljon kiinnostusta, kun tutkijat ovat etsineet ratkaisuja elinympäristöjemme ja ihmiskunnan pelastamiselle ekokriisiltä (Mitchell 2020, 17). Olisi tärkeää pystyä oppimaan ja kunnioittamaan tätä pitkään olemassa ollutta tietämisen perinnettä, kun etsimme uusia tapoja katsoa maailmaa. Samalla tulisi kuitenkin välttää liiallista yleistämistä ja essentialisointia sekä eri kulttuurien romantisoimista (Martusewicz ym. 2014, 299).

Ekososiaalinen sivistys kytkeytyy myös ympäristökasvatukseen, johon kuuluu kasvatus ympäristöön liittyvästä tiedosta, ympäristössä tapahtuva kasvatus sekä toiminta ympäristön puolesta. (Cantell ym. 2020, luku 1.) Ympäristökasvatuksen näkökulmasta ekososiaalinen sivistys voidaan nähdä yhtenä mallina ja tavoitteena, joka auttaa toiminnan tai kasvatuksen suunnittelussa, kehittämisessä ja tutkimuksessa (Cantell ym. 2020, luku 5. Mallien merkitys ympäristökasvatuksen opetuksessa ja tutkimuksessa).

2.5 Ekososiaalista sivistystä tukevat taidot

Ekososiaalisen sivistyksen omaksuminen ja sen mukaisesti toimiminen vaativat taitoja, joita on mahdollista opetella ja harjoitella. Tässä alaluvussa tarkastelen erityisesti, miten transformatiivinen oppiminen ja tulevaisuustaidot, erityisesti tulevaisuuslukutaito, tukevat ekososiaalista sivistystä ja kestävämmän tulevaisuuden rakentamista.

Ekososiaalisen sivistyksen omaksumisessa tärkeässä osassa on transformatiivinen tai uudistava oppiminen (Laininen 2018). Se tarkoittaa oppimisen kautta tapahtuvaa ”perustavanlaatuisesta muutosta” siinä, miten ihminen ymmärtää ja jäsentää ympäröivää todellisuutta. (Laininen 2018, 23.) Tällaista perustavanlaatuisesta muutosta tarvitaan, koska ekososiaalinen sivistyskäsitelmä haastaa länsimaisen kulttuurin ja elämäntavan paradigman, jossa jatkuvaa talouskasvua tavoitellaan kaiken muun kustannuksella. Paradigmaksi kutsutaan jonkin tieteenalan tai ihmisyyden piirissä vallitsevaa periaatetta, uskomuksia ja arvoja, joita ei juuri kyseenalaisteta (Helenius 2012, 53). Yksi esimerkki tällaisesta kaiken läpäisevästä tiedostamattomasta paradigmasta on uusliberalistisesta, taloudellista hyötyä ja tuottavuutta korostavasta ideologiasta syntyvä psykokapitalismi, jolla tarkoitetaan ihmisten ajattelun ja halujen muokkautumista ”tuotantoelämän vaatimusten mukaiseksi” (Värrin 2018, luku 2). Värrin (2018, luku 2) mukaan psykokapitalismi on lävistänyt kulttuurimme niin perustavanlaatuisesti, että emme kykene kunnolla edes määrittelemään ja havainnoimaan miten se meihin vaikuttaa.

Vallalla olevat arvot heijastuvat myös käytännön toimiin sekä yhteiskunnallisiin ja poliittisiin rakenteisiin. Siksi vallitsevan paradigman eli arvojen ja uskomusten tiedostaminen (Värri 2018, luku 2) ja sitä kautta niiden muuttaminen on eri tutkijoiden mukaan edellytyksenä kestävämmän yhteiskunnan rakentamiselle (Laininen 2018, 24). Heleniuksen mukaan meidän pitäisi pystyä sekä ymmärtämään ja kritisoimaan olemassaolevaa paradigmaa että luoda tilalle uusia, kestävyuden päämäärää edistäviä paradigmoja, jotta voimme rakentaa toisenlaista yhteiskuntaa (Helenius 2012). Paradigmojen, arvojen ja maailmankuvan uudistaminen voi olla ekologisen ja sosiaalisen kestävyuden edistämisen kannalta tehokkaampaa kuin vaikuttaminen pelkästään ihmisten arkipäivän valintoihin tai edes poliittiseen päätöksentekoon. Yhteiskunnallisen transformaation kehät -teorian mukaan juuri arvoihin vaikuttaminen mahdollistaa perustavanlaatuisimmat muutokset niin yhteiskunnallisissa rakenteissa kuin ihmisten käytännön toiminnassa. Tätä kautta transformatiivinen oppiminen laajenee koko yhteiskunnan tasolle. (Laininen 2018, 24–25.)

Kirjallisuudessa on kuvattu oppimisen kolme tasoa, jotka mahdollistavat transformatiivisen oppimisen. Ensimmäisellä tasolla on kognitiivinen oppiminen, eli tieto ja ymmärrys (esim. tiedon saanti planetaarisista rajoista ja kestävyyskysymyksistä). Toisella tasolla on metakognitiivinen oppiminen, eli kriittisyys ja reflektio (esim. oman toiminnan vaikutusten tai globaalien keskinäisriippuvaisuuksien hahmottaminen). Kolmannella tasolla on transformatiivinen eli maailmansuhdetta uudistava oppiminen (esim. elämää ylläpitävien tekijöiden tärkeysjärjestyksen sisäistäminen). (Laininen 2018, 29.) Oppimisen kaikkia tasoja tarvitaan transformatiivisen oppimisen saavuttamiseksi. Ensimmäisen tason kognitiivisesta oppimisesta ei ole mahdollista päästää transformatiivisen oppimisen tasolle ilman toisen tason oppimista, eli kriittisyyttä ja reflektiota. (mt., 28.)

Transformatiiviseen oppimiseen tarvitaan myös konkreettisia tekoja, jotka syventävät opitun merkityksellisyyttä (Laininen 2018, 26). Käsillä tekeminen kuten puutyöt tai viljely voivat myös auttaa kehittämään ympäristösuhdetta ja auttaa hahmottamaan oman toiminnan vaikutusta luontoon ja ympäristöön. (Pouro & Wilenius 2018, 19.) Oppimista tukevien tekojen huomioiminen on tärkeää myös siksi, että pelkkä tiedon saaminen ei automaattisesti vielä johda konkreettisiin tekoihin tai muutokseen (Manninen & Nokelainen 2021, 145–146). Ilmastokriisistä ja muista ekologisista kriiseistä on ollut lisääntyvästi tietoa saatavilla jo pitkään, mutta se ei ole johtanut tarvittaviin muutoksiin yhteiskunnassa (Laininen 2018). Tekojen tasolle pääse-

misessä voi auttaa erityisesti vapauttava tai emansipatorinen kasvatusta, jossa painotetaan yhteisöllistä toimimista (Manninen & Nokelainen 2021, 145). Transformatiiviseen tai emansipatoriseen oppimiseen kuuluu myös oppimista syventävä käytännön toiminta, kuten käsillä tekeminen tai osallistuminen.

Uskoa omasta toimijuudesta voi vahvistaa myös tulevaisuuslukutaidon avulla (Parkkonen & Vataja 2019). Tulevaisuuslukutaito auttaa hyödyntämään tulevaisuutta nykyhetkessä ja keksimään luovia ratkaisuja (Ahvenharju & Pouru-Mikkola 2022, 397). Se voi myös auttaa aidosti vaihtoehtoisten tulevaisuuksien kuvittelemisessä sekä muutoksen tekemisen ja sortavien rakenteiden purkamisen välineenä (Laininen 2018, 30; Parkkonen & Vataja 2019, 66). Vaihtoehtoisten tulevaisuuksien kuvittelu ja niiden tekeminen todeksi muiden ihmisten kanssa on yksi ekososiaaliseen sivistykseen liitetyistä kompetensseista (Laininen 2018, 16–17), ja tulevaisuuslukutaito tukee myös sitä.

Tulevaisuuslukutaito muodostuu tulevaisuuteen liittyvistä tiedoista ja tunteista (kognitiivinen ja emotionaalinen kapasiteetti) sekä aktiivitaidoista, joissa tiedot ja tunteet yhdistyvät. Kognitiiviseen kapasiteettiin kuuluvat tiedot, kriittinen ja luova ajattelu sekä systeemiajattelu. Emotionaaliseen kapasiteettiin puolestaan kuuluvat tunteet, itsetuntemus, omat arvot sekä odotukset tulevaisuudesta. Aktiivitaitoja edustavat planetaarinen eläminen eli yhteys luontoon ja ympäristöön, kompleksisuustaidot kuten systeemiajattelu ja maailman nykytilan hahmottaminen, luovuustaidot kuten kriittinen ajattelu ja elinikäinen oppiminen, sekä empatiataidot niin kanssaihminen kuin tulevien sukupolvien osalta. (Pouru & Wilenius 2018, 19.)

Tulevaisuuslukutaitoa voi käyttää avuksi, kun pyritään saamaan aikaiseksi yhteiskunnallista muutosta ja muuttamaan sortavia rakenteita tasa-arvoisempaan suuntaan. Positiivisten, toivottavien tulevaisuuksien kuvittelu on tässä avainasemassa, sillä se kannustaa positiiviseen muutokseen. Tulevaisuuslukutaidon avulla tulevaisuuskuvat eivät jää vain stereotyyppien ja vanhojen oletusten varaan. Tulevaisuuslukutaitoa kehittämällä yksilö voi myös saada lisää toimijuutta sekä kykyä ja uskoa asioiden muuttamiseen. (Parkkonen & Vataja 2019, 66.) Vahva usko omasta toimijuudesta on osa tulevaisuuslukutaitoa, ja tulevaisuuslukutaito vahvistaa toimijuutta avaamalla uusia mahdollisia maailmoja (mt.).

Tulevaisuuskasvatusta on myös nähty esimerkkinä transformatiivisesta oppimisesta, joka muuttaa oppijan ajatusmaailmaa (Pouru & Wilenius 2018, 16). Transformatiivinen oppiminen auttaa siis omaksumaan sekä ekososiaaliseen sivistykseen että tulevaisuuslukutaitoon liittyviä arvoja

ja taitoja. Tulevaisuuslukutaito puolestaan tukee ekososiaalisen sivistyksen perusteita, kuten systeemiajattelua, empatiaa ja vastuullisuutta muita elollisia olentoja ja tulevia sukupolvia kohtaan. Tärkeässä roolissa tulevaisuuslukutaidossa on lisäksi ratkaisukeskeisyys, joka tuottaa toimijuutta ja voimaannuttaa. (Salonen & Bardy 2015, 12). Tämä ratkaisukeskeisyys auttaa tuomaan elämään toisenlaisia merkityksiä kuin pelkkä itsensä näkeminen ongelmien vahvistajana (Salonen & Bardy 2015, 12).

2.6 Yhteenveto

Ekososiaalisen sivistyksen tavoitteena on laajassa mittakaavassa planeetan ja elonkirjon, myös ihmisten hyvinvoinnista huolehtiva ihmiskunta, joka ei tuhoa elämän edellytyksiä toisilta elollisilta olennoilta tai tulevilta sukupolvilta. Tämän saavuttamiseen tarvitaan ekososiaalisesti sivistyneitä ihmisiä, jotka toteuttavat sen arvoja ja ihanteita ja pyrkivät muuttamaan yhteiskuntaa sen mukaiseksi toimimalla yhdessä.

Ekososiaalisesti sivistynyt ihminen käy itsensä kanssa keskustelua siitä, mikä on minulle riittävästi ja mistä tulen onnelliseksi. Kuluttamisesta saadun mielihyvän sijaan hän saa onnellisuuden kokemuksia esimerkiksi ihmissuhteiden, taiteen ja luonnon kautta. (Cantell ym. 2020, luku 8. Ekososiaalisessa kasvatuksessa korostetaan empatiaa.) Ekososiaaliseen sivistykseen kuuluu myös ajatus ekososiaalisesti sivistyneestä ihmisestä aktiivisena toimijana muutoksentekijänä. Ekososiaalisesti sivistynyt ihminen kykenee kuvittelemaan vaihtoehtoisia tulevaisuuksia ja muutosta sekä tekemään niitä todeksi muiden ihmisten kanssa (Laininen 2018, 16–17). Lisäksi hän ymmärtää vastuunsa ja velvollisuutensa niin yhteisten asioiden hoitamisessa kuin arkisten valintojen globaaleissa vaikutuksissa (Salonen 2012, 138, 144).

Ekososiaalinen sivistys haastaa ajatuksen talouskasvun tärkeydestä, joten sen arvoissa on nähtävissä paljon samaa kohtuutalouden ja ekologisen jälleenrakennuksen pyrkimysten kanssa. Se pyrkii luomaan ihmisille mielihyvää olemisesta ja kohtaamisista, ei kuluttamisesta. Lisäksi se pyrkii luomaan ymmärrystä siitä, millainen määrä kuluttamista ja omistamista on riittävästi ja kohtuullisesti hyvää elämää varten. Siinä voi nähdä paljon samankaltaisuutta myös donitsitalouden kanssa. Ekososiaalista sivistystä on kuvattu “tiedeperustaiseksi käsitykseksi siitä, millaisten ehtojen varaan ihmisen kukoistaminen maapallolla rakentuu.” (Foster ym. 2022, 207). Myös donitsitalous pyrkii määrittelemään tutkimukseen perustuen, millaisissa olosuhteissa ihmiskunta ja koko elonkirjo voi planeetallamme kukoistaa (Raworth 2017).

Toisin kuin vallitsevassa ekologisen modernisaation ajatuksessa, joka painottaa teknologisten ratkaisujen tärkeyttä ympäristökriisiin vastaamisessa (Kangas 2016, 222–223), ekososiaalisessa sivistyksessä keskiöön nousevat ihmisten ja eliöiden väliset suhteet ja toiminta sekä muutos yhteiskunnan toimintaa ohjaavissa arvoissa ja asenteissa. Ekososiaalinen sivistys tarjoaa myös vastavoiman psykokapitalismille, joka tuottaa riittämättömyyden tunnetta, jos emme jatkuvasti ole kuluttamassa tai ostamassa jotain tai tavoittelemassa ulkoisia statussymboleja (Värri 2018, luku 4). Sen sijaan ekososiaalinen sivistys pyrkii näyttämään, että meidän on mahdollista elää täyttä elämää ilman kuluttamista, olemalla yhteydessä toisiin ihmisiin ja koko elonkirjoon.

Ekososiaalinen sivistys tarjoaa mahdollisuuden luoda yhteiskunnassa perustavanlaatuista muutosta, joka ei perustu pelkästään yksilöiden teoille ja valinnoille. Niinpä sen voisi ajatella sopivan työkaluksi vaikuttavan toiminnan suunnitteluun. Tästä syystä olen valinnut sen työkaluksi myös kirjaston toiminnan suunnitteluun ja arviointiin. Seuraavassa luvussa perehdyn syvemmin siihen, millä tavoin ekososiaalinen sivistys sopii kirjaston tehtäviin ja täydentää kirjaston toimintaa.

3 KIRJASTON ROOLI YHTEISKUNNASSA

Tässä luvussa kuvailen yleisten kirjastojen yhteiskunnallista roolia. Osoitan, että kirjastolla on aina ollut useita muuttuvia rooleja kussakin ajassa ja yhteiskunnallisessa tilanteessa. Perustelen myös, miten ekologisen kestävyuden edistäminen ja ekososiaalinen sivistys liittyvät kirjaston erilaisiin tehtäviin.

Ajatus yleisistä kirjastoista sellaisessa muodossa kuin ne nykyään tunnetaan syntyi 1800-luvun puolivälissä Yhdysvalloissa Bostonissa. Siellä otettiin ensimmäisenä käyttöön yleisen kirjaston peruseriaatteet, eli ”julkinen omistus ja ilmainen käyttöoikeus kaikille”. (Vatanen 2009, 223.) Yleiset kirjastot onkin perinteisesti käsitetty julkiseksi palveluksi, joka tarjoaa ”kirjojen ja muiden painotuotteiden järjestettyä kokonaisuutta” ja pitää huolta siitä, että ”yhteiskunnan tietovaranto on nykyisten ja tulevien sukupolvien käytettävissä (Anttiroiko & Savolainen 2001, 58).

Yleisen kirjaston malli rantautui Yhdysvalloista Suomeen 1890-luvulla (Mäkinen 2009, 118). 1800- ja 1900-luvun vaihteen varhaista kirjastoliikettä Suomessa on kuvailtu ”fennomaanien kansalliseksi projektiksi”, jonka tarkoituksena oli parantaa suomen kielen asemaa ja suomenkielisten kansalaisten sivistystasoa (Tuomi 2017, 107). Yleisen kirjaston rooli nähtiin siis ennen kaikkea ”rahvaan” kansan valistamisen ja suomen kielen vahvistamisen kautta (mt., 109; 114). Valtion tuki yleisille kirjastoille vakiintui viimeistään vuoden 1928 kirjastolain myötä. Laki velvoitti ylläpitämään yleisiä kirjastoja ympäri maan (Mäkinen 2009, 121), ja yhä nykyäänkin kirjastolaki velvoittaa jokaista kuntaa järjestämään yleisen kirjaston palvelut asukkailleen (Laki yleisistä kirjastoista 1492/2016, 5§.) Läheskään kaikissa maailman maissa kirjaston asemaa ei ole turvattu lailla (Miettinen 2018, 9).

Ennen ja jälkeen toisen maailmansodan alkoi vahvistua ajattelu kirjastoa demokratiaa säilyttävänä ja puolustavana instituutiona, samalla kun tasa-arvoa ja demokratiaa puolustava sosiaalidemokraattinen ajattelu lähti kasvuun (Tuomi 2017, 93). 70-luvulla hyvinvointiyhteiskunnan myötä suomalaiset kirjastot alettiin nähdä aiempaa vahvemmin osana koulutuksen ja yleisten kulttuuripalvelujen kirjoa ja niiden haluttiin tarjoavan tiloissaan yhä laajempia kulttuurin ja vapaa-ajan palveluja (Mäkinen 2009, 120; Tuomi 2017, 152). 80- ja 90-luvuilla yleistyneen automaation ja tietotekniikan myötä kirjastojen perinteinen rooli tiedon säilyttäjänä ja välittäjänä alettiin nähdä epävarmana tulevaisuuden tietoyhteiskunnassa (Mäkinen 2009, 128;130). Viimeistään 90-luvulta alkaen kirjastot ovatkin yhä enemmän palvelleet tietoyhteiskunnan tarpeita

tarjoamalla käyttöön esimerkiksi verkkoyhteyksiä ja laitteita (Tuomi 2017, 153). Tietoyhteiskunnan kirjaston on kritisoitu palvelevan enemmän teollisuutta kuin käyttäjiään (mt., 153), mutta toisaalta yleisten kirjastojen on nähty myös voivan tuoda tasa-arvoa tietoyhteiskuntaan (Mäkinen 2009, 130).

2000-luvulta alkaen ja erityisesti 2010-luvulla on puolestaan vahvistunut ajatus kirjastosta sosiaalisena yhdessä oppimisen ja tekemisen tilana sekä aktiivisen kansalaisuuden tukijana. Tämä ajattelu näkyy vuonna 2017 tehdyssä kirjastolain uudistuksessa, jonka perusteluissa viitattiin kirjaston laajentuneeseen rooliin: ”Kirjastoilla on yhteiskunnassa tärkeä ja monipuolinen sivistystehtävä. Kirjastossa ei ainoastaan hankita tietoa, käytetä ja lainata aineistoja, vaan siellä myös opitaan, harrastetaan, kokoonnutaan, työskennellään ja toimitaan yhdessä.” (HE 238/2016 vp, 4.)

Uusi kirjastolaki määrittelee yleisen kirjaston tehtäviksi:

- “1) tarjota pääsy aineistoihin, tietoon ja kulttuurisisältöihin;
  - 2) ylläpitää monipuolista ja uudistuvaa kokoelmaa;
  - 3) edistää lukemista ja kirjallisuutta;
  - 4) tarjota tietopalvelua, ohjausta ja tukea tiedon hankintaan ja käyttöön sekä monipuoliseen lukutaitoon;
  - 5) tarjota tiloja oppimiseen, harrastamiseen, työskentelyyn ja kansalaistoimintaan;
  - 6) edistää yhteiskunnallista ja kulttuurista vuoropuhelua.”
- (Laki yleisistä kirjastoista 1492/2016, 6§.)

Lakimuutoksen voi nähdä vastanneen jo olemassa ja tapahtumassa olleeseen kirjaston toiminnan muutokseen. Sosiaalisen kirjaston idean taustalla voi nähdä olevan tarve innostaa ihmisiä uudella tavalla tiedon ja sivistyksen ääreen (Hokkanen 2015, 16–17). Toisaalta nykyään myös julkiset kulttuurilaitokset joutuvat toimimaan yhä enemmän kulutusyhteiskunnan ehdoilla ja tuottamaan siihen sopivia palveluja (Tuomi 2017, 213). Niinpä kirjaston roolin painottaminen elinikäisen oppimisen, itsensä kehittämisen ja ”julkisen vallan vastuuta vähentävän yhteisöllisyyden” edistäjänä voi nähdä myös esimerkkinä siitä, miten kirjaston halutaan palvelevan uusliberalistisesti järjestettyä yhteiskuntaa (Hacklin 2017, 131). Sosiaalisen kirjaston toiminnassa painottuvat ajatukset aktiivisen kansalaisuuden, demokratian ja yhteisöllisyyden edistämisestä voidaan nähdä sekä uusliberalistisena tapana vastuuttaa yksilöitä omasta hyvinvoinnistaan, että toisaalta synnyttävän mahdollisuuksia vallitsevan järjestelmän haastamiseen (Hacklin 2017, 141).

Yleinen kirjastolaitos on siis aina elänyt mukana ajassa, ja sen roolia ja tarkoitusta on määritelty uudelleen vallitsevien ideologioiden ja poliittisten tavoitteiden myötä. Vastavuoroisesti myös kirjastoilla on vaikutusta ympäröivään yhteiskuntaan. Julkisten kirjastojen yhteiskunnallisista vaikutuksista onkin olemassa tutkimuksellista näyttöä ympäri maailmaa. Esimerkiksi Koscijew (2020) on tarkastellut kirjastojen yhteiskunnallista vaikuttavuutta kestävän kehityksen Agenda 2030 -tavoitteiden näkökulmasta. Hänen mukaansa kirjastot ovat monella tapaa tärkeitä toimijoita yhteiskunnassa ja omissa yhteisöissään. Julkisina ja maksuttomina paikkoina kirjastot mahdollistavat tasapuolisesti pääsyn tiedon, ideoiden ja kulttuurin ääreen. Lisäksi kirjastot toimivat oppimisen paikkoina ja muiden oppimisen instituutioiden tukena. Julkiset kirjastot tukevat demokratiaa mahdollistamalla sanan- ja kokoontumisvapauden sekä edistämällä tasa-arvoa. Lisäksi kirjastoilla voi olla positiivisia vaikutuksia työllistymiseen ja paikalliseen talouteen. (Koscijew 2020.) Samansuuntaisia tuloksia antaa myös EBLIDAn (The European Bureau of Library, Information and Documentation Associations) selvitys, jonka mukaan eurooppalaiset kirjastot edistävät kestävän kehityksen tavoitteista etenkin koulutukseen, kestäviin kaupunkeihin, tuloerojen tasoittamiseen, terveyteen ja hyvinvointiin sekä ilmastotekoihin liittyviä tavoitteita. (EBLIDA 2022, 11)

On myös esitetty arvioita, että kirjastojen rooli luotettuina ja sosiaalisia verkostoja luovina paikkoina voi vahvistaa koko paikallisen yhteisön resilienssiä. Resilienssi viittaa kykyyn selviytyä ja hyödyntää resursseja sosiaalisten, poliittisten tai ympäristöön liittyvien muutosten, epävarmuuden, vaikeasti ennustettavien tapahtumien tai onnettomuuksien keskellä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Japanissa kirjastot ovat toimineet tärkeässä roolissa luonnonkatastrofien jälkeen tarjoamalla pääsyn tietoon ja tiloihinsa sekä mahdollistamalla kohtaamisia, yhteydenpitoa ja viranomaisten toimintaa. Useampi tutkimus viittaa myös siihen, että yhteisöt ja verkostot, jotka tukevat resilienssiä nykypäivän ongelmiin, luovat parempaa resilienssiä myös tulevaisuuden varalle. Näin kirjastot voisivat auttaa yhteisöjä varautumaan ja selviämään esimerkiksi ilmastomuutokseen liittyvistä ongelmista mm. vahvistamalla ekologista lukutaitoa ja kestävyyslukutaitoa. (Vårheim 2017.)

Kirjastojen hyötyvaikutusten tutkiminen ja korostaminen johtuu osittain siitä, että kirjastojen olemassaoloa on jouduttu viime vuosina perustelemaan päättäjille ja rahoittajille eri puolilla maailmaa. Tällainen kulutusyhteiskunnan arvoihin sopivan hyödyn korostaminen jättää väistä-

mättä joitain asioita vähemmälle huomiolle ja korostaa toisia. Toisaalta nämä selvitykset rohkaisevat huomaamaan, että kirjastossa tehdyllä työllä on todellista vaikutusta, eivätkä nämä vaikutukset rajoitu pelkästään kulutusyhteiskunnalle tuotettuihin hyötyihin.

3.1 Miksi kirjastot tekevät ympäristötyötä?

Kirjastojen yhteiskunnallinen vaikuttavuus ulottuu myös ekologisen kestävyysedistämiseen. Tässä alaluvussa esittelen perusteluja sille, mistä syistä kirjastot edistävät ekologista kestävyttä.

Kuten johdannossa totesin, kirjastoalan merkittävät toimijat niin kansainvälisesti kuin Suomessa ovat lausuneet ääneen, että kirjastojen on osallistuttava ekokriisin ratkaisemiseen. Tätä on perusteltu mm. sillä, että ekokriisin ratkaiseminen kuuluu kaikille (Hauke ym. 2018, 1) ja kirjastolla on velvollisuus olla auttamassa yhteiskunnallisten ongelmien ratkomisessa (IFLA 2022). Esimerkiksi Sahavirta kirjoittaa, että kirjastojen pitäisi käyttää omaa auktoriteettiaan vihreiden arvojen ja niiden tärkeyden puolesta puhumiseen (Sahavirta 2018, 18). Alalla koetaan siis vahvasti, että kirjastoilla on vastuu ympäristöstä huolehtimiseen ja ekokriisin ratkaisujen etsimiseen, ja että vastuu velvoittaa myös toimimaan.

Kirjastot ovatkin viime vuosikymmeninä ottaneet yhä aktiivisempaa roolia ekologisten arvojen ja muutoksen ajamisessa. Esimerkkinä tästä on Yhdysvalloista lähtöisin oleva, maailmanlaajuisesti ilmiöksi levinnyt ekologista kestävyttä korostava vihreä kirjastoliike (The Green Library Movement). Liike keskittyi aluksi enemmän kirjastorakennusten ympäristövaikutuksiin, mutta 2000-luvun aikana vihreän kirjaston ajatus on laajentunut myös kirjastojen kokoelmiin, palveluihin ja tapahtumiin (Leyrer 2018, 23, 29). Vihreistä kirjastoista on kirjoitettu ainakin 90-luvulta lähtien (Antonelli 2008, 3), ja liikehdintä on 2000-luvulla kiihtynyt. Viimeistään vuonna 2016 aloitettu IFLA Green Library Award -palkinto on todistanut, että kirjastot ympäri maailmaa ovat halunneet ottaa osaa ekokriisin hillitsemiseen. Palkinnon tarkoituksena on tukea vihreitä kirjastoja sekä tehdä kirjastojen ekologiseen kestävyteen liittyvää työtä tunnetuksi suuremmalle yleisölle. Ensimmäisenä vuonna palkintoa haki 16 kirjastoa ympäri maailmaa. (Leyrer 2018, 22–23.) Palkintoa hakeneet kirjastot pyrkivät mm. lisäämään toiminnallaan tietoisuutta ekologisesta kestävydestä, muuttamaan kävijöidensä asenteita ja elämäntapoja sekä vähentämään oman toimintansa ympäristövaikutuksia (Leyrer 2018, 26). Oulun kaupunginkirjasto voitti palkinnon vuonna 2021 (Miettinen 2021), ja se on toistaiseksi ainoa suomalainen voittaja.

Kirjastojen tekemää työtä ympäristön hyväksi voi perustella yleisen kirjaston laajalla yhteiskunnallisella roolilla, joka on Suomessa kirjattu myös lakiin ja alan ohjeistuksiin. Kirjastolaki määrittää, että kirjaston tulisi tarjota tiloja kansalaistoimintaan ja edistää yhteiskunnallista vuoropuhelua (Laki yleisistä kirjastoista 1492/2016, 6§). Yleisten kirjastojen neuvosto on lisäksi linjannut, että kulttuuriin ja tietoon pääsyn tarjoamisen lisäksi kirjastot tukevat kansalaistaitoja sekä puolustavat sananvapautta ja sivistystä (2016, 2). Koska ekokriisi on mitä suurimmissa määrin yhteiskunnallinen ongelma, kuuluu ekokriisiin ja sen ratkaisujen pohtiminen sekä siihen liittyvä kansalaistoiminta tämän tehtävän alle. Myös sivistyksellä on tärkeä rooli ekokriisin ratkaisussa, kuten totesin luvussa 2. Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäminen on myös yksi kirjastotyön tärkeistä eettisistä periaatteista (Suomen kirjastoseura 2011, IFLA 2012). Se on kytköksissä ekologisen kestävyuden edistämiseen, koska sosiaalista kestävyyttä ei voi olla olemassa ilman ekologista kestävyttä. Lisäksi tasa-arvoisuuden huomiointi on olennaista ekokriisin ratkaisuun liittyvissä asioissa: tarvitaan reilua ekologista jälleenrakennusta, koska vaikuttavia muutoksia ei saada aikaiseksi, jos osa väestöstä jätetään ulkopuolelle (Lähde 2020, 26:50-28).

Myös kirjaston perinteinen rooli lukutaidon edistäjänä sekä tiedon säilyttäjänä ja levittäjänä tarjoaa perusteita ekologisen kestävyuden edistämiseen. Yleisten kirjastojen tärkeän roolin avoimen tiedon lähteenä voi nähdä tekevän kirjastoista olennaisia paikkoja, joista voi saada tietoa esimerkiksi ekologisista elämäntavoista (Miller 2010, 7). Koska kirjaston tehtäviin kuuluu erilaisten lukutaitojen edistäminen, myös ekologisen lukutaidon (Wong & Kumpulainen 2019) ja ympäristölukutaidon voi nähdä kuuluvan sen alle (Abiolu & Okere 2012, 54). Abiolu ja Okere ovat kirjoittaneet ympäristölukutaitoon kuuluvan ymmärrys ympäristön hyvinvoinnista ja omista vaikutuksista ympäristöön, taito ratkaista ongelmia ympäristöystävällisellä tavalla ja kyky toimia sen mukaisesti (Abiolu & Okere 2012, 54). Ekologisella lukutaidolla tarkoitetaan puolestaan kykyä ymmärtää elämää ylläpitävien ekosysteemien toimintaa (Wong & Kumpulainen 2019, 3).

Kirjastot eivät tietenkään toimi tyhjiössä, vaan ovat julkisia palveluja, joiden toimintaa määrittävät kansallisen lainsäädännön ja ohjeistusten lisäksi myös niin oma kotikunta kuin kansainväliset kirjastoalan ohjeistukset. Kirjastot osallistuvat omien kaupunkiensä tai kuntiensä asettamien tavoitteiden ajamiseen, joihin 2020-luvulla kuuluu usein myös ekologisen kestävyuden edistäminen. Esimerkiksi Vantaalla tavoitteet hiilineutraalisuuden saavuttamisesta ja muista

kunnan tavoittelemista ekokriisin ratkaisuista on kirjattu kaupungin strategiaan (Vantaan kaupunki 2022, 26). Yleisten kirjastojen toimintaa ekokriisin ratkaisemiseksi voi siis perustella myös osana kaupunkistrategian toteuttamista.

Kirjaston rooli ekologisesti kestäväen elämän edistäjänä on tunnustettu myös kirjastoalan ulkopuolella. Esimerkiksi Kestäväen kehityksen toimikunta näkee, että kirjastot tekevät arvokasta työtä ekologisesti ja sosiaalisesti kestävien elämäntapojen valtavirtaistamiseksi (Kestäväen kehityksen toimikunta 2022, 11). Samoin kirjastot on nähty tärkeinä tekijöinä ekologiseen jälleerakennukseen tarvittavien arvojen ja taitojen välittämisessä (Lähde 2020).

3.2 Kirjastojen vaikutukset ekologiseen kestävyteen

Tapoja ekologisen kestävyden edistämiseen yleisten kirjastojen toiminnassa on monenlaisia. Kirjastoissa on viime vuosina ja vuosikymmeninä kiinnitetty esimerkiksi paljon huomiota oman hiilijalanjäljen ja muiden ympäristövaikutusten pienentämiseen. Myös vihreä kirjasto-liike keskittyi alun perin juuri kirjastorakennusten ympäristövaikutuksiin (Leyrer 2018, 23, 29). Ympäristövaikutuksia syntyy kirjastotilojen lisäksi niin aineiston kuin kalusteiden ja laitteiden hankinnoista ja kuljetuksista, poistettujen kirjojen käsittelystä kuin kirjastojen verkkopalveluista. Suomessa kirjastojen ympäristövaikutuksia on tutkittu esimerkiksi Yleisten kirjastojen ympäristötietoisuus 2020-luvulle -hankkeessa. Hankkeen tarkoituksena oli tarkastella kirjaston toiminnan tuottamaa hiilijalanjälkeä sekä hiilikädenjälkeä eli vaikutusta negatiivisten ilmasto-vaikutusten vähentämiseen (Sahavirta & Sonkkanen 2022). Selvityksen mukaan kirjastotoiminnalla on selkeästi pienemmät ympäristövaikutukset kuin vaikkapa teollisuudella. Kaksi kolmasosaa kirjastojen päästöistä todettiin tulevan tilojen lämmityksestä ja sähkönkulutuksesta (Positive Impact 2021, 16) jolloin niiden vähentäminen ei ole kiinni pelkästään kirjastojen vaan myös kuntien ja kaupunkien toimista (Positive Impact 2021, 16). Tämä ei tarkoita, ettei kirjastojen pitäisi pyrkiä vähentämään energiankulutustaan ja päästöjään, mutta sitä ei myöskään kannata pitää ainoana kirjaston ympäristötyön lähtökohtana.

Myös Noh & Ahn (2018) sekä Sahavirta (2018) ovatkin huomauttaneet, että kirjastojen ympäristöystävällisyyttä arvioitaessa täytyy pystyä ottamaan huomioon kirjastorakennuksen arkkitehtuurin lisäksi myös muut kirjaston toiminnan erityispiirteet. Myös Yleisten kirjastojen ympäristötietoisuus 2020-luvulle -hankkeen selvityksessä todetaan, että kirjastojen kannattaisikin mieluummin keskittää voimansa “kirjastoille ominaisen toiminnan päästöjen vähentämiseen ja ennen kaikkea positiivisten vaikutusten ja kädenjäljen kasvattamiseen.” (Positive Impact 2021,

16.) Luonto- ja ympäristökasvatuksen kouluttaja Satu Jovero on todennut puheenvuorossaan kirjastoille, että oman ekologisen jalanjäljen pienennystä voi tehdä vain tiettyyn pisteeseen asti, mutta jos saadaan omat kohderyhmät kasvattamaan omaa ympäristökädenjälkeä, sille ei ole kasvun rajaa (Jovero 2022).

Millä tavoin ympäristökädenjäljen kasvattaminen sitten onnistuu? Yleisten kirjastojen ympäristötietoisuus -hankkeen selvityksessä esitetään esimerkkeinä keinoista kasvattaa hiilikädenjälkeä mm. kirjaston kokoelman käyttöä ja elinikää lisäävät toimenpiteet, yhteiskäyttötilojen määrän ja käytön kasvattaminen, hyödyllisten tavaroiden lainaaminen ja yhteiskäyttö, tietoisuuden lisääminen ilmastoasioista ja luotettavan tiedon äärelle ohjaaminen (Positive Impact 2021, 19–21).

Kirjaston perinteinen ydintoiminta eli kirjojen ja muun aineiston lainaaminen kaikkien käytettäväksi onkin yksi osa kirjastojen ekologista kestävyyttä edistävää työtä, koska se vähentää tarvetta uuden ostamiselle. Esimerkiksi Yleisten kirjastojen ympäristötietoisuus -hankkeen tuottamissa materiaaleissa todetaan, että “Lainatun kirjan hiilikädenjälki muodostuu lainaamisen positiivisesta vaikutuksesta kirjan päästöihin. Kirjaston kirja luetaan usein, jopa 100 kertaa.” (Sahavirta & Sonkkanen 2022, 32). Toisaalta tällaiset laskelmat perustuvat aina oletuksiin ja keskiarvoihin (Sahavirta & Sonkkanen 2022, 33), mutta niiden avulla on kuitenkin mahdollista saada jonkinlainen käsitys asioiden mittakaavasta. Samoin yhteisten tilojen ja laitteiden tarjoaminen ja lainaaminen kaikkien käyttöön kirjastoissa luo positiivista hiilikädenjälkeä, koska ne vähentävät tarvetta omistamiselle. Ville Lähde on jopa esittänyt, että kirjaston edistämä lainaaminen, uudelleenkäyttö ja yhteisomistajuus voivat auttaa kirjastoa toimimaan laboratoriona uusille elämäntavoille muutoksessa kohti ekologisempaa yhteiskuntaa ja elämäntapaa (Lähde 2020, 33:14–34:31).

Lisäksi vaikutusta on sillä, millaista tietoa ja aineistoa kirjastosta on saatavilla. Kirjallisuudella on ollut merkittävä vaikutus siinä, että tieto ympäristöongelmista on tullut suuren yleisön tietoon ja niihin on lähdetty etsimään ratkaisuja. Esimerkiksi Rachel Carsonin vuonna 1962 julkaisema teos *Silent Spring* (suom. *Äänetön kevät*) oli yksi modernin ympäristöliikkeen aloittajista. Niinpä kirjaston rooli kirjallisuuden tarjoajana on yksi sen vahvuuksista ekologisen kestävyuden edistämiseksi. (Jovero 2022.) Sekä tieteellistä tietoa että taidetta tarvitaan, jos haluamme siirtyä materiaalikeskeisestä kulutuskulttuurista kohti kestävämpää elämäntapaa (Salonen & Bardy 2015, 10), ja kirjastossa on mahdollisuus päästä käsiksi molempiin. Sahavirta on

ehdottanut, että vihreän kirjaston määrittävä idea voisi olla helpon ja avoimen pääsyn tarjoaminen relevanttiin ja luotettavaan ympäristö- ja ilmastotietoon (Sahavirta 2018, 16). Ekokriisinkaltaisten muutosten aikana tiedon merkitys korostuu, ja kirjastot voivat tarjota luonnontieteellistä ja yhteiskunnallista tietoa ratkaisujen ja eettisen pohdinnan tueksi (Jovero 2022). On myös esitetty arvioita, että kirjastot voivat auttaa yhteisöjä varautumaan ja selviämään esimerkiksi ilmastonmuutokseen liittyvistä ongelmista vahvistamalla ekologista lukutaitoa ja kestävyyslukutaitoa (Vårheim 2017).

Toisaalta pelkkä tiedon jakaminen tai lisääminen ilmastokriisistä ei myöskään yksinään riitä, jos halutaan todella saada aikaan muutoksia ekokriisin torjumiseksi. Ympäristömuutoksen professori Atte Korhola kirjoittaa, että ilmastokriisin vaatimaa yhteiskunnallista muutosta varten olisi tehokkaampaa keskittyä myös toimintaan, sen sijaan että yritämme edelleen vain lisätä tietoa ilmastokriisistä (Korhola 2022). Toiminnan lisäämisessä kirjaston rooli ja potentiaali yhteiskunnallisen keskustelun ja kansalaistoiminnan tukijana sekä sosiaalisena tilana nouseekin merkittäväksi.

Kirjastojen vaikuttavuus ekologisen kestävyuden edistämiseksi ei siis perustu pelkästään kirjaston lainaustoiminnalle, kirjaston toiminnan vähäisille hiilipäästöille tai luotettavan ympäristötiedon tarjoamiselle. Sen sijaan vaikutuksen voi ajatella perustuvan kaikkien näiden yhteisvaikutukselle. Vihreän kirjaston käsitettä tutkinut Harri Sahavirta on jakanut kirjaston käytössä olevat mahdollisuudet ekologisen kestävyuden edistämiseen neljään kategoriaan: 1) oman toiminnan ja toimintaympäristön ympäristövaikutukset huomioimalla ja minimoimalla, 2) tilojen, kokoelmien, laitteiden ja tavaroiden jakamista ja kierrättämistä edistämällä ja siitä viestimällä, 3) tarjoamalla pääsyn ajankohtaiseen ja luotettavaan tietoon ympäristöasioista ja jakamalla tätä tietoa aktiivisesti niin kokoelmien kuin toiminnan/tapahtumien kautta ja 4) edistämällä omassa toimintayhteisössään kriittistä lukutaitoa, tasa-arvoa ja yhteisöllisyyttä (Sahavirta 2018, 19–20). Kirjastojen kannattaa hyödyntää toiminnassaan kaikkia näitä mahdollisuuksia.

3.3 Ekososiaalisen sivistyksen edistäminen kirjastoissa

Kirjastojen työtä ekologisen kestävyuden eteen on tutkittu paljon, kuten aiemmassa alaluvussa huomattiin. Kirjaston yhteydestä ekososiaaliseen sivistykseen ei kuitenkaan ole toistaiseksi juuri kirjoitettu, varmasti ennen kaikkea johtuen käsitteen tuoreudesta. Yksi avaus aiheesta kuultiin Helsingin kaupunginkirjaston koordinoiman Nuoret ja ympäristötunteet -hankkeen jär-

jestämässä Kirjastot ympäristötoimijoina -seminaarissa elokuussa 2022. Satu Jovero esitteli kirjastojen ympäristökasvatusta käsittelevässä puheenvuorossaan myös ekososiaalisen sivistyksen käsitettä ja piti selvänä, että ekososiaalisella sivistyksellä on paljon yhteisiä tavoitteita kirjaston toiminnan kanssa. (Jovero 2022.) Yleiset kirjastot tarjoavat mahdollisuuden itsensä sivistämiseen ja sivistymiseen iästä, taustasta tai koulutustasosta riippumatta. Niinpä voisi ajatella, että kirjasto toimisi luontevana paikkana myös ekokriisin ajan vaatiman, uudenlaisen sivistyksen kartuttamiselle.

Ekososiaalinen sivistys on Suomessa jo osa toisen perinteisen sivistyslaitoksen eli koulujen opetusta. Se mainitaan esimerkiksi peruskoulujen opetussuunnitelmissa (Laininen 2018, 32; Jääskeläinen & Mattila 2020). Koulutustutkijat Hannu L.T. Heikkinen ja Harri Kukkonen ovat ehdottaneet ekososiaalisen sivistyksen tuomista myös ammattikorkeakouluihin tulevaisuuden työelämätautona (Kouvo 2020, 68). Kouluissa tapahtuva ekososiaalinen kasvatus ei kuitenkaan tutkijoiden mukaan riitä. Manninen ja Nokelainen kirjoittavat, että koska aikuisten kulutuskäyttäytymisellä on kaikkein suurin vaikutus ympäristöön, olisi tärkeää panostaa myös koulunsa käyneiden aikuisten ekososiaaliseen sivistämiseen (Manninen & Nokelainen 2021, 145). Myös Erkkä Laininen (2018) on korostanut tutkimuksessaan ekososiaalisen sivistyksen toteuttamista elinikäisen oppimisen ja informaalin eli koulujen ulkopuolisen oppimisen kautta (32-33). Vaapaan sivistystyön puolella esimerkiksi Espoon työväenopistossa on jo selvitetty hankkeen avulla, miten ekososiaalinen sivistys voisi näkyä työväenopistojen toiminnassa (Ekosivistys 2020).

Kirjastolla on hyvät mahdollisuudet vastata omalta osaltaan tarpeeseen lisätä ekososiaalista sivistystä informaalin oppimisen kautta. Yleinen kirjasto tavoittaa eri ikäiset ja eri taustoista tulevat suomalaiset laajasti kattavan kirjastoverkon ja monipuolisten palvelujensa avulla (Jovero 2022). Kirjastot ovatkin Suomen käytetyimpiä kulttuurilaitoksia, joita 70 % kansalaisista käyttää vähintään kerran kuussa (Miettinen 2018, 9). Niinpä kirjasto voi toimia yhtenä paikkana, jossa tavoitetaan sellaisia ihmisiä, joita kouluissa ei voida tavoittaa. Koska kirjasto ei ole oppilaitos, vaan paikka jossa voi löytää tietoa ja oppia, tavata ihmisiä ja toteuttaa itseään monenlaisen toiminnan kautta, se tarjoaa myös erilaisia mahdollisuuksia ekososiaalisen sivistyksen ja siihen liittyvien taitojen oppimiseen.

Kirjaston tehtävistä etenkin sivistyksen ja elinikäisen oppimisen edistäminen ovat suoraan kytköksissä ekososiaaliseen sivistykseen. Esimerkiksi Laininen pitää ekososiaalisen sivistymisen edellytyksenä elinikäistä oppimista (2018, 22), ja elinikäinen oppiminen sekä sivistys kuuluvat

molemmat kirjastojen ydintehtäviin (Laki yleisistä kirjastoista 1492/2016, 2§). Toisaalta ekososiaalisen sivistyksen ja elinikäisen oppimisen käsitteiden voi nähdä olevan myös ristiriidassa keskenään. Elinikäisen oppimisen konseptia on kritisoitu siitä, että siinä pyritään ihmisilön jatkuvaan kehittymiseen talouskasvun hyväksi (Huttunen, Kakkori & Värri 2022, 486) ja se tuottaa jatkuvaa tunnetta omien taitojen puutteellisuudesta kuten muutkin kapitalismin vaatimukset (Värri 2018, luku 4). Tästä ristiriidasta johtuen liittäisin ekososiaalisen sivistyksen vahvemmin nimenomaan kirjaston sivistystehtävään. Lisäksi näen, että se on vahvasti kytköksissä myös kirjaston muihin tehtäviin kuten lukutaitojen ja yhteiskunnallisen vuoropuhelun edistämiseen sekä erilaisten tilojen tarjoamiseen kansalaistoimintaan ja harrastuksiin.

Myös kirjaston toiminnan ytimessä oleva kirjojen, tilojen ja tavaroiden yhteiskäyttö kytkee kirjaston ekososiaalisen sivistyksen arvoihin. Salonen & Bardy kirjoittavat, miten hyvää elämää yhden maapallon rajoissa tavoiteltaessa tulisi ymmärtää, että ”Monet tarpeet eivät liity omistamiseen vaan palveluun. Ensisijainen tarpeemme on useimmiten reikä seinään silloin tällöin, eikä porakoneen omistaminen.” (Salonen & Bardy 2015, 11.) Esimerkiksi kirjastojen esinelainaus vastaa suoraan tähän tarpeeseen. Kirjaston käyttö voisi siis osaltaan auttaa ymmärtämään, että omistamista tai kuluttamista ei tarvita kaikkien tarpeiden täyttämiseen. Samalla kirjastosta esineitä lainaamalla voi oppia yhteiskäyttöä ja jakamista helpolla ja lähestyttävällä tavalla. Lainattavien laitteiden lisäksi mahdollisuuksia yhteiskäyttöön kirjastoissa tarjoavat pajat (eng. makerspace), jotka antavat laitteiden yhteiskäytön lisäksi myös mahdollisuuden kestäväyttä edistävien taitojen kuten korjaamisen ja kunnostamisen opetteluun. Paja on kirjastosta löytyvä huone tai muu tila, josta löytyy asiakkaiden käytettäväksi erilaisia laitteita kuten ompelukoneita tai 3D-tulostimia. Tarkoituksena on oppia uusia taitoja ja tehdä itse käsillä. Pajatoiminnassa voi olla kyse niin perinteisemmistä käsitöistä (virikkaus, ompelu, puutyöt) kuin teknologian avustamista käsitöistä (3D-tulostimet, laserleikkurit, musiikkistudiot, tietokoneohjelmointi/robotiikka) (Robison & Shedd 2017, 7).

Kirjaston monipuolisessa toiminnassa onkin paljon mahdollisuuksia ekososiaalisen sivistyksen edistämiseksi. Tämä käy ilmi, kun vertaan Lainisen (2018, 22; 29) hahmottelemaa ekososiaalisen sivistyksen arvopohjaa sekä kompetensseja kirjaston toiminnan eri osa-alueisiin (taulukko 1). Kirjasto tarjoaa kansalaisten käyttöön monipuolista kokoelmaa, johon kuuluu niin tietoa kuin tarinoita. Tämä mahdollistaa tiedon ja elämysten saamisen liittyen moniin ekososiaalisen sivistyksen arvoihin ja kompetensseihin. Tällainen laaja-alainen tiedon saaminen voi myös auttaa ”hahmottamaan maailman sosio-ekologisen systeeminä” sekä ”opitun syventämisessä ja

merkitysten rakentamisessa” (Laininen 2018, 22). Kirjaston yhteiskäyttöön tarjoamat kokoelmat, tilat ja laitteet voivat muuttaa suhdettamme omistamiseen ja jakamiseen (Lähde 2020, 34:32–35:24). Niinpä kirjaston rooli yhteiskäytössä olevien resurssien tarjoajana voi auttaa luomaan ”ymmärrystä siitä, mitä tarvitaan enemmän ja mitä vähemmän hyvään elämään” (Laininen 2018, 2022) ja tukea näin ekososiaaliseen sivistykseen liittyvää kohtuullisuutta.

Kirjaston rooli kohtaamisen ja kansalaistoiminnan paikkana mahdollistaa ihmistenvälisyyden eli ”täyden ihmisyyden tavoittelun liittymällä muihin ihmisiin” ja ”ratkaisun puolelle asetettujen ihmisten yhteistoiminnan”. (Laininen 2018, 22.) Ihmistenvälisyydessä tärkeitä ovat esimerkiksi kuuluminen ja osallistuminen yhteisöihin, ihmissuhteet, solidaarisuus ja ihmisten kanssa vietetty aika. Ystävyys ja osallisuuden lisääntyessä omistamisen ja kuluttamisen merkitys vähenee. Tähän tarvitaan yhteisöllisiä tiloja ja paikkoja, jotka mahdollistavat oppimisen ja vastavuoroiset ihmissuhteet. (Salonen & Bardy 2015, 10.) Kirjasto voi toimia juuri tällaisena paikkana. Sosiaalisen kirjaston konseptista kirjoittanut Laura Hokkanen pohtii, että kirjaston sosiaalinen toiminta voi pitkälle vietyinä toimia sosiokulttuurisen osallistamisen tai innostamisen tavoin tietoisuuden ja toiminnan herättäjänä (Hokkanen 2015, 20). Myös yleisten kirjastojen laaja saavutettavuus eri puolilla Suomea tukee ekososiaalista sivistystä. Paikalliset yhteisöt ja niiden toiminta ovat tärkeässä roolissa ekososiaalisia haasteita ratkottaessa (Järvinen, Foster & Morris 2020, 42), ja kattava kirjastoverkko mahdollistaa tällaisen paikallisen toiminnan.

Kirjastot voivat mahdollistaa ekososiaaliseen sivistykseen vaadittavaa transformatiivista oppimista tukemalla oppimista sekä kognitiivisella, metakognitiivisella että transformatiivisella tasolla. Kirjaston laajat kokoelmat tarjoavat mahdollisuuden saada tietoa esimerkiksi lukemalla kirjoja tai artikkeleita. Tarinat ja muut kirjaston tarjoamat kulttuurisisällöt puolestaan tarjoavat mahdollisuuden tunteiden kautta syntyvälle oppimiselle ja empatialle, jotka synnyttävät toimintaa (Jovero 2022; Laininen 2018, 29). Kirjaston järjestämät ja mahdollistamat tapahtumat, keskusteluryhmät ja kohtaamiset puolestaan mahdollistavat kriittisyyden ja reflektion hankitusta tiedosta sekä muihin ihmisiin liittymisen ja yhteistoiminnan. Ja lopulta kirjaston jakamispalvelujen käyttö, osallistuminen erilaisiin käsillä tekemistä ja luontosuhdetta korostaviin kirjaston toimintoihin voi auttaa transformatiivisessa oppimisessa. Lisäksi ekososiaalisen sivistyksen mahdollistamiseksi on tärkeää, että kirjastossa voi oppia ja harjoittaa erilaisia ekososiaalisen sivistyksen kompetensseja kuten tulevaisuuslukutaitoa tai luontosuhdetta vahvistavaa tekemistä.

Taulukko 1. Miten kirjaston palvelut ja roolit tukevat ekososiaalisen sivistyksen arvoja ja kompetensseja oppimisen eri tasoilla Lainista (2018, 22; 29) mukaillen.

Kirjaston roolit ja toiminta	Ekososiaalisen sivistyksen arvot ja kompetenssit	Oppimisen taso
Monipuolisen kokoelman ja tiedon tarjoaminen	<ul style="list-style-type: none"> • Systeminen maailmansuhde • Vastuullisuus • Kohtuullisuus • Ihmisten- ja eliökunnanvälisyys • Tulevaisuusorientaatio 	<i>Kognitiivinen taso:</i> Tieto ja ymmärrys kestävyyskysymyksistä ja planeetaarisista rajoista, ihmisen vapauksista ja vastuista, resurssien oikeudenmukaisesta jakamisesta, kulttuureista ja luonnosta, historiallisesta kehityksestä ja tulevaisuuden mahdollisuuksista
Tarinoiden ja kulttuurisäiltöjen tarjoaminen	<ul style="list-style-type: none"> • Systeminen maailmansuhde • Vastuullisuus • Kohtuullisuus • Ihmisten- ja eliökunnanvälisyys • Tulevaisuusorientaatio • Kokemukset ja toiminta 	<i>Metakognitiivinen taso:</i> Taiteen ja kulttuurin synnyttämä empatia, tulevaisuuksien arviointi ja visiointi, tunteet oppimisen syventäjinä
Jaettujen kokoelmien, tilojen ja laitteiden tarjoaminen	<ul style="list-style-type: none"> • Kohtuullisuus • Vastuullisuus • Kokemukset ja toiminta 	<i>Metakognitiivinen taso:</i> Jakaminen ja yhdenvertaisuus, jatkuvan kasvun kyseenalaistaminen käyttämällä yhteisomistuksessa olevia resursseja
Kirjasto sosiaalisena tilana ja yhteiskunnallisen ja kulttuurisen vuoropuhelun edistäjänä	<ul style="list-style-type: none"> • Ihmistenvälisyys • Tulevaisuusorientaatio • Vastuullisuus • Kokemukset ja toiminta 	<i>Metakognitiivinen taso:</i> Ihmisten kohtaaminen ja dialogi, omien vaikutusmahdollisuuksien hahmottaminen, jakaminen, empatia, uusien näkökulmien löytäminen
Tuki tiedon hankintaan ja arviointiin sekä erilaisten lukutaitojen kehittymiseen	<ul style="list-style-type: none"> • Systeminen maailmansuhde • Vastuullisuus • Kohtuullisuus • Ihmisten- ja eliökunnanvälisyys • Tulevaisuusorientaatio 	<i>Kognitiivinen ja metakognitiivinen taso:</i> opittua tietoa osataan katsoa kriittisesti ja reflektoida
Kirjastossa tapahtuva ja kirjaston järjestämä toiminta liittyen erilaisiin taitoihin ja ympäristöön	<ul style="list-style-type: none"> • Ihmistenvälisyys • Kokemukset ja toiminta 	<i>Metakognitiivinen ja transformatiivinen taso:</i> Ihmisten kohtaaminen, yhteistoiminta, voimaannuttavat konkreettiset teot, tunteet ja kehollisuus oppimisen syventäjinä

4 MENETELMÄT

Valitsin opinnäytetyöni menetelmiksi kansainvälisten käytäntöjen kartoituksen dokumenttianalyysin avulla ja yhteisöllisen ideoinnin tulevaisuustyöskentelyn keinoin. Lisäksi työhön kuului toimintakokeilu ja toimintasuunnitelma tulevan toiminnan kehittämiseksi.

4.1 Käytäntöjen kartoitus kansainvälisesti

Yhtenä osana tutkimusta kartoitin erilaisia kirjaston ympäristökasvatukseen, kestäväan kehitykseen ja ekologisen elämäntavan edistämiseen liittyviä toimintoja ja hankkeita, ja tarkastelin niitä ekososiaalisen sivistyksen näkökulmasta. Toteutin kartoituksen dokumenttianalyysinä. Dokumenttianalyysi on menetelmä, jossa tarkastellaan kirjallisessa muodossa olevia dokumentteja kuten verkkosivuja, lehtiartikkeleita ja raportteja ja pyritään tekemään niiden pohjalta päätelmiä tai kuvailemaan käsiteltävää asiaa (Ojasalo ym. 2015, 136–137). Kartoitusta varten valikoin arvioitavaksi IFLAn Green Library Award -palkinnon voittajia ja ehdokkaita. Lisäksi tarkastelin kirjastojen hankkeita ja toimintamalleja suomalaiselta Vihreä kirjasto -sivustolta. Vihreä kirjasto -sivu on Kirjastot.fi-sivustolla julkaistu verkkosivu, joka on kehitetty alun perin Yleisten kirjastojen ympäristötietoisuus 2020-luvulle -hankkeen tiedotusta varten. Sivustolla myös jaetaan tietoa ja edistetään suomalaisten kirjastojen ympäristötyötä (Kirjastot.fi 2022a). Otin mukaan myös pääkaupunkiseudun kirjastojen Helmet.fi-sivustolla julkaistuja tapahtumailmoituksia, koska monissa pääkaupunkiseudun kirjastoissa kuten Helsingin Oodi-kirjastossa panostetaan aihepiiriin liittyviin tapahtumiin.

Kirjastoalan kansainvälisen kattojärjestö IFLAn vuodesta 2016 alkaen jakama Green Library Award myönnetään vuosittain kirjastolle ja kirjastohankkeelle, jotka pyrkivät lisäämään toiminnallaan tietoisuutta ekologisesta kestävydestä, muuttamaan asiakkaidensa asenteita ja elämäntapoja sekä vähentämään oman toimintansa ympäristövaikutuksia (Leyrer 2018, 26). Green Library Award -ehdokkaat ja voittajat muodostivat rikkaan aineiston, johon tutustua. Koska palkinto on kansainvälinen, on sen kautta mahdollista saada tietoa kirjastojen toiminnasta ympäri maailman. Lisäksi käytin lähteenä muita kirjastoalan kattojärjestö IFLAn julkaisuja kuten artikkelikokoelmia. IFLA:n ja Vihreän kirjaston sivustot ja julkaisut valikoituivat tiedonlähteeksi, koska ne antavat hyvän otoksen siitä, millaista toimintaa kirjastoissa tehdään Suomessa ja maailmalla.

Suoritin dokumenttianalyysin tutustumalla IFLAn Green Library Award -sivuilta ja Vihreä Kirjasto -sivustolta sekä muista mainitsemistani lähteistä löytyviin esityksiin ja raportteihin kirjastojen toteuttamasta toiminnasta. Pyrin analysoimaan aineistoa laadullisesti, eli keskityin etsimään kuvauksia erilaisista kirjastojen toimintatavoista. Poimin esitellyistä toiminnoista sellaiset, jotka ovat jollain tapaa yhteydessä ekososiaalisen sivistyksen arvoihin ja kompetensseihin. Kiinnitin myös huomiota siihen, että toiminnasta nostamani esimerkit olisivat mahdollisimman monipuolisia. Ryhmittelin toimintakonsepteja sen jälkeen eri teemojen alle. Valitsin teemat aineistosta nousevien aiheiden perusteella. Esittelen kartoituksen tulokset luvussa 5.1.

4.2 Yhteiskehittäminen ja tulevaisuuksien kuvittelu

Keräsin aineistoa kirjaston ekososiaalista sivistystä edistävää toimintaa varten myös yhteisöllisessä työpajassa. Valitsin menetelmäksi yhteisöllisen ideoinnin kansalaisten ja järjestöjen kanssa, koska se sopii hyvin kirjaston toiminnan kehittämiseen ja arvoihin. Esimerkiksi Virve Miettinen (2018) on tutkinut kirjastoja yhteiskehittämisen (co-design) tilana. Hän toteaa, että yhteissuunnittelu ja yhteisten päämäärien eteen työskentely kansalaisten kanssa auttaa rakentamaan parempia yhteisöjä ja vahvistaa kirjaston asemaa yhteisön keskuksena. (mt., 10.) Käyttäjälähtöisiä menetelmiä onkin hyödynnetty esimerkiksi Helsingin kirjastoissa pidempään kuin kunnan muilla sektoreilla. Viime vuosina on perinteisten asiakaskyselyjen- ja tutkimusten sijaan tai lisäksi korostettu erityisesti osallisuuden merkitystä suunnittelussa. (mt., 11.) Kirjaston kävijöiden kuuntelu ja toiminnan kehittäminen heidän kanssaan on hedelmällistä paitsi kirjaston palvelujen, myös tavoitteiden määrittämiseen ja pohtimiseen (mt., 10). Yhteisöllisille ideointimenetelmille on tyypillistä, että ”joukko ihmisiä luo yhdessä uusia näkökulmia luovuutta tukevalla menetelmällä” (Ojasalo ym. 2015, 44).

Vaihtoehtoisten tulevaisuuksien kuvittelu ja kyky tehdä niitä todeksi muiden kanssa ovat osa ekososiaalista sivistystä (Laininen 2018, 16–17), joten valitsin yhteiskehittämisen lähtökohdaksi tulevaisuuteen suuntautuvan työskentelyn. Valitsin tulevaisuusnäkökulman myös siksi, että monien näkemysten mukaan tarvitsemme uudenlaisia tarinoita mahdollisista tulevaisuuksista, jotta voimme toimia planeettamme parhaaksi ja ratkaista tämän hetken ekososiaalisia ongelmia (Dufva & Rowley 2022, 8). Tulevaisuusajattelu on yksi metodi, joka auttaa haastamaan yhteiskunnan rakenteita ja ajatusmalleja, jotka ovat kestävämmän tulevaisuuden tiellä (Dufva & Rowley 2022, 9). Tavoitteenani oli, että toivottua tulevaisuutta kuvittelemalla olisi mahdollista hahmottaa myös uusia ideoita toiminnaksi, jota kirjastossa voi toteuttaa.

Lisäksi yhdistin tulevaisuuden visiointiin utopioiden kuvittelua. Utooppisessa ajattelussa asetetaan tulevaisuudelle yhteiskunnallisia vaatimuksia, jotka voivat auttaa uusien ratkaisujen löytämisessä. (Salonen & Joutsenvirta 2018, 90–91.) Utopia ei siis tässä yhteydessä tarkoita yhteinäistä kuvausta ihanneyhteiskunnasta, vaan tärkeintä ovat utooppisen ajattelun mahdollisuudet yhteiskuntakritiikin välineenä ja ilmentymänä ”halusta parempaan olemassaoloon” (Hänninen, Pohjola, Tarvainen, Hätilä, Korhonen, Rovamo & Sools 2021, 135). Utopioiden avulla on mahdollista etsiä vaihtoehtoja nykyiselle yhteiskunnalle ja päästä sitä kautta käsiksi ratkaisuihin, jotka auttavat paremman yhteiskunnan luomisessa (Dufva, Ikäheimo, Lähdemäki-Pekkinen & Parkkonen 2020, 6). Utopioiden mahdollistama yhteiskunnallisten vaihtoehtojen visiointi onkin erityisen tärkeää nykyisten ekologisten ja taloudellisten kriisien aikana (Eskelinen, Lakkala, Lohtaja, Moisio & Pyykkönen 2017, 37).

Yhdistin lisäksi utooppiseen ajatteluun elämyksellisiä elementtejä, joiden tarkoituksena oli tuoda käsiteltävät asiat lähemmäksi osallistujien omaa arkea ja kokemusmaailmaa. Elämyksellinen lähestymistapa sopii ilmastonmuutoksen muuttaman maailman käsittelyyn sekä erilaisten tulevaisuuksien ja utopioiden hahmottamiseen, koska ne tuovat vaikeasti hahmotettavat asiat koettavaksi nykyhetkeen (Dufva ym. 2020, 14). Niinpä päätin hyödyntää työpajassa elämyksellistä tekstiä, joka kuvaa miltä maailma voisi näyttää vuonna 2050, jos olemme onnistuneet laskemaan päästöjä radikaalisti. Teksti oli itse suomentamani lyhennelmä tieteelliseen tutkimukseen perustuvasta skenaariosta, joka esitellään kirjassa “The future we choose. Surviving the climate crisis”. Kirjan ovat kirjoittaneet Pariisin ilmastosopimuksen kanssa tiiviisti työskennelleet Christiana Figueres ja Tom Rivett-Carnac (2020).

Lisäksi sovelsin elämyksellisyyttä ja mielikuvitusta yhdisteleviä menetelmiä kuten kirje tulevaisuudesta ja backcasting. Kirje tulevaisuudesta on menetelmä, jossa osallistujia pyydetään kirjoittamaan kirje toivotusta tulevaisuudesta käsin nykyhetkeen. Siinä keskitytään ennen kaikkea siihen, millaisen tulevaisuuden kirjoittaja visioi, ei niinkään keinoihin, joilla siihen on päästy. (Hänninen ym. 2021.) Backcasting tai tulevaisuuden muistelu on puolestaan skenaariomenetelmä, jossa kuvitellaan ennalta määritellystä tulevaisuuskuvausta käsin, millaisia asioita on pitänyt tapahtua, jotta tuohon tulevaisuuteen on päästy (Laakso & Lehtinen 2014, 22). Tällainen yhteiskunnan ja arjen tarkastelu toivotusta tulevaisuudesta käsin voi auttaa osallistujia irrottautumaan nykyhetken rajoitteista ja laajentamaan käsitystään siitä, mikä on mahdollista. Ilmaisullisuutta ja mielikuvituksellisuutta hyödyntämällä osallistujien on myös mahdollista

asettua helpommin toisten asemaan ja kuvitella toisenlaisia, tavoiteltavia tulevaisuuksia. (Ryyänen & Rannikko 2021, 18; Hänninen ym. 2021, 136.)

Perustin työpajan rakenteen rauhanaktivisti Elise Bouldingin kehittämään työpajamenetelmään. Siinä kuvitellaan aluksi, miltä maailma voisi näyttää ja miten se voisi toimia 30 vuoden päästä, kun olemme päässeet haluamaamme tavoitteeseen (omassa työpajassani planetaarisia rajoja kunnioittava elämä, Bouldingin työpajoissa maailma ilman aseita). Sen jälkeen siirrytään ”muistelemaan tulevaisuutta”, eli kuvailemaan millaisten tekojen kautta on päästy aseettomaan maailmaan. Työpajojen lopuksi osallistujat pohtivat, millaiseen toimintaan he voivat nyt sitoutua tai mitä he voivat nyt heti tehdä tämän kuvitellun tulevaisuuden saavuttamiseksi. (Boulding 2002.) Käytin suunnittelun tukena myös suomalaisten tulevaisuustutkijoiden luomaa Utopiatyökalua, jossa kehoitetaan unohtamaan rajoitteet utopioiden kuvittelun tieltä ja suuntaamaan visiot 20–30 vuoden päähän tulevaisuuteen, jotta utopiasta tulisi riittävän erilainen kuin nykyhetkestä (Tähkäpää, Koskelo, Poursu & Antinranta 2020, 3).

Näistä lähtökohdista suunnittelin kahden tunnin mittaisen työpajan, joka koostui seuraavista osioista:

Aluksi kuullaan yhdessä lyhyt ääneen luettu skenaario tulevaisuudesta. Käydään osallistujien kanssa lyhyt keskustelu siitä, miltä tulevaisuuskuvan kuunteleminen tuntui ja mitä oletuksia tulevaisuuskuvaan liittyi.

1. Kuvitellaan maailmaa 30 vuoden päästä. Millainen on maailma, jossa ihmiskunta ymmärtää planetaariset rajat ja elää niiden mukaan? Aluksi pohdintaa, kirjoittamista ja piirtämistä yksin, sen jälkeen keskustelua parin kanssa ja ryhmässä.
2. Muistellaan tulevaisuutta pareittain tai pienryhmissä. Mitä on pitänyt tapahtua, jotta toivottuun lopputulokseen on päästy? Miten kirjasto on auttanut tavoitteisiin pääsemisessä?
3. Lopuksi osallistujat ideoivat world cafe -menetelmällä konkreettisia tekoja, joita voisivat toteuttaa omassa elämässään, kirjastossa ja kirjaston kanssa.

Tarkempi kuvaus työpajan kulusta löytyy liitteistä (Liite 2).

Päätin järjestää työpajan Tikkurilan kirjastossa läsnäpaamisena, jotta kohtaaminen ja dialogi osallistujien välillä toteutuisi ilman etätapahtumiin liittyvää teknologiaa ja sen tuomia mahdollisia ongelmia. Ajankohdaksi valitsin arki-illan, jotta olisi mahdollista saada mukaan myös ak-

tiivisia kansalaisia, jotka ovat mahdollisesti päivätöissä. Kysyttäessä suurin osa pajaan ilmoittautuneista oli myös sitä mieltä, että ilta-aika sopii heille parhaiten. Tein tilaisuudesta tapahtumailmoituksen kirjaston ja kaupungin verkkosivuille (Liite 1), ja kutsuin mukaan paikallisia järjestöjä, päättäjiä, kirjaston työntekijöitä. Tapahtumaan oli ennakoilmoittautuminen, jotta pystyin suunnittelemaan ja mukauttamaan pajan sisällön ryhmän kokoon. Osallistujamäärä oli rajattu maksimissaan kymmeneen henkeen.

Halusin saada osallistujia mukaan monipuolisesti erilaisista järjestöistä ja toimijoista, koska ekologinen kriisi koskettaa meitä kaikkia. Toisaalta laadullisessa tutkimuksessa tiedonantajien olisi tärkeä tietää tutkittavasta asiasta jo ennestään tai heillä olisi hyvä olla siitä kokemusta (Tuomi & Sarajärvi 2018, luku 3.4), joten etsin kutsuttavaksi paljon sellaisia toimijoita, joilla on kokemusta ympäristötyöhön ja ekokriisiin liittyvästä työskentelystä. Valitsin myös kutsuttavaksi erilaisia kirjallisuuden ja kulttuurin kanssa toimivia tahoja, koska tunnistin taiteen ja mielikuvituksen olevan yksi tärkeä lähtökohta ekokriisin ratkaisujen pohtimisessa (Salonen & Bardy 2015, 10). Lähetin kutsuja sähköpostitse esimerkiksi ympäristöjärjestöille, nuorten kanssa töitä tekeville järjestöille, nuorisovaltuustolle, kaupunkikulttuurilautakunnalle, paikallisille kirjailijoille ja sarjakuvataiteilijoille, luovan kirjoittamisen järjestöille sekä mielenterveysjärjestöille. Suurin osa kutsutuista toimijoista oli vantaalaisia tai niillä on toimintaa myös Vantaalla.

Järjestin työpajan 9.6.2022 Tikkurilan kirjastossa. Työpajaan osallistui yhteensä 7 henkilöä, joista yksi avusti myös työpajan järjestelyissä eikä ollut siksi joka hetki läsnä pajassa. Toimin itse työpajassa fasilitaattorina ja kirjurina. Kirjasin ylös erityisesti ryhmäkeskusteluissa käsitellyjä asioita. Lisäksi osallistujat saivat itse kirjoittaa ja piirtää työpajan tehtävänantoihin liittyen, ja keräsin heidän tuottamansa materiaalit analysoitavaksi osana työpajan tuotoksia. Analysoin työpajassa syntyneitä ideoita laadullisesti. Kiinnitin siis enemmän huomiota siihen, millaisia ideoita ja huomioita työpajasta nousi, kuin siihen, montako kertaa jokin idea mainittiin. Kiinnitin silti myös huomiota siihen, jos tietyt teemat tai ideat toistuivat useaan kertaan tai niitä pidettiin erityisen tärkeinä. Käytin tulosten ryhmittelyssä ja arvioinnissa apuna ekososiaalisen sivistyksen arvoja ja siihen läheisesti liittyviä käsitteitä.

4.3 Toimintakokeilu ja toimintasuunnitelma

Yksi osa opinnäytettäni on yhteiskehittämisessä ideoidun toiminnan kokeileminen käytännössä. Niinpä hyödynnän työssäni myös toimintakokeilua menetelmänä. Se tarkoittaa, että kokeilen tutkimuksen aikana syntyneitä toimintaideoita käytännössä ja raportoin kokeilun aikana tekemistäni havainnoista. Käytän havainnointimenetelmänä osallistuvaa havainnointia, eli osallistun itse mukaan toimintaan. Lisäksi luon tässä työssä toteuttamani käytäntöjen kartoituksen, tulevaisuustyöpajan ja toimintakokeilun tulosten perusteella toimintasuunnitelman erilaisista toiminnoista, joita Vantaan kaupunginkirjasto ja laajemmin myös muut kirjastot voisivat hyödyntää ekososiaalisen sivistyksen edistämiseksi.

En pystynyt lopulta tämän työn aikataulun puitteissa toteuttamaan toimintakokeilua suurena, paljon järjestelyä vaativana tapahtumana. Pääsin kuitenkin mukaan osallistumaan ja havainnoimaan Kivistön kirjastossa 6.10.2022 järjestettyyn parsinta- ja paikkausiltaan. Idea tapahtumaan syntyi ohjaamassani tulevaisuustyöpajassa sinne osallistuneen kirjaston työntekijän kanssa, jolla on kokemusta yhteisöllisestä käsityötoiminnasta. Vaatteiden kunnostaminen on konkreettinen teko, jolla voi vähentää tarvetta kulutukselle, ja samalla voi oppia huolehtimaan ja pitämään arvossa omistamiaan vaatteita ja laajemmin myös muita tavaroita. Parsinta- ja paikkausiltaan tavoitteena oli oppia ja jakaa konkreettisia taitoja liittyen vaatteiden kunnostamiseen. Lisäksi tavoitteena oli, että osallistujat voivat oppia toisiltaan, kohdata ja käydä keskustelua yhdessä. Tällaisessa toiminnassa voisivat parhaimmillaan toteutua ekososiaalisen sivistyksen arvot ihmistenvälisyydestä sekä kohtuullisuudesta ja vastuullisuudesta.

Tapahtuma oli kaikille avoin, ja sitä mainostettiin mm. kirjaston verkkosivuilla ja sosiaalisessa mediassa sekä mainosjulisteiden kautta kirjastoissa ja Kivistön asukastila Rubiinissa. Välitin tietoa tapahtumasta paikallisille järjestöille myös sähköpostin välityksellä. Lisäksi kutsuin tulevaisuuspujajaan kesällä osallistuneet henkilöt mukaan tapahtumaan kokeilemaan taitojen jakamista ja jatkamaan keskustelua tulevaisuuspujassa syntyneistä ideoista.

Tilaisuudessa oli tarjolla välineitä omien vaatteiden korjaamiseen, kuten erilaisia lankoja ja paikkauskankaita. Lisäksi tarjolla oli tilkkuja, joille taitoja voi harjoitella. Tapahtuman yhteydessä oli myös esillä aiheeseen liittyvää kirjallisuutta, jota oli mahdollista lainata kotiin. Kivistön kirjaston työntekijä auttoi ja opasti osallistujia korjaamiseen liittyvissä menetelmissä. Toisen työntekijä eli minä olin mukana osallistuvan havainnoinnin keinoin keskustelemassa osallistujien kanssa ja kokeilemassa vaatteiden korjausta myös itse.

Tutkimuskohteena tapahtumassa olivat tapahtumaan osallistuvat ihmiset ja vuorovaikutus heidän ja toiminnan välillä. Tarkoitukseni oli havainnoida toimintaa kuuntelemalla ja keskustelemalla, sekä osallistumalla itse samaan toimintaan heidän kanssaan. Suunnittelin kirjaavani ylös, millaisista aiheista osallistujat keskustelevat tapahtuman järjestäjien kanssa ja keskenään, nousevatko ilmasto- tai ympäristöasiat esille keskustelussa, mikä motivaatio tapahtumaan osallistumisen taustalla on, ja näyttääkö tilaisuuden aikana tapahtuvan oppimista, oivaltamista tai asenteiden muuttumista. Lisäksi halusin tarkastella, toimivatko osallistujat yksin vai auttavatko he toisiaan tai jakavat kokemuksia keskenään.

5 TULOKSET

Tässä luvussa esittelen, millaisia tuloksia käytäntöjen kartoitus, yhteiskehittäminen ja toimintakokeilu tuottivat.

5.1 Käytäntöjen kartoitus

Tässä alaluvussa kerron, millaisia ekososiaaliseen sivistykseen liittyviä kirjastojen toimintoja löysin tarkastelemastani aineistosta. Esittelen kirjastojen toimintaa tapausesimerkkien kautta ja kytken ne kirjallisuuteen tukeutuen ekososiaalisen sivistyksen arvoihin ja kompetensseihin. Kartoituksessa kävi selväksi, että kirjastot ympäri maailmaa ovat luoneet valtavan määrän toimintaa, joka kulkee käsi kädessä ekososiaalisen sivistyksen tavoitteiden kanssa. Tämä vahvisti ajatuksiani siitä, että kirjaston toimintaa on mahdollista ja mielekäästä arvioida ekososiaalisen sivistyksen viitekehyksessä ja sen arvoista lähtöisin. Jaottelin toiminnan kuuden eri teeman alle: ekohyllyt ja -nurkkaukset, lukupiirit, tiedon ja taitojen jakaminen tapahtumissa, toiminta lapsille, kaupunkiviljelmät ja siemenkirjastot sekä ympäristökasvatus lähiympäristössä.

Ekohyllyt ja ekonurkkaukset

Tiedon tarjoaminen on tärkeä keino, jolla kirjastot voivat edistää ekososiaalisen sivistyksen muodostumista. Yksi tapa, jolla kirjastot voivat tuoda tätä tietoa esiin sekä helpottaa sen löytämistä ja yhdistelemistä, on erilaisten ekohyllyjen avulla. Ekohylly tarkoittaa kirjastossa sijaitsevaa hyllyä tai osastoa, joka mahdollistaa luontoon, ympäristöön ja ekokriisiin liittyvän monipuolisen aineiston kuten kirjallisuuden ja elokuvien sekä fiktion ja tieteellisen tiedon esittelyn yhdessä paikassa. Eri puolilla maailmaa kirjastojen ekohyllyihin liittyy monesti myös oma ”ekonurkkaus” joka voi olla mukava lukusoppi tai kalustuksella erotettu tila, jossa hyllyn sisältöön voi tutustua. Ekohyllyt mahdollistavat systemisen ajattelun kehittymistä sekä tarjoavat mahdollisuuden kartuttaa tietoa ja elämyksellisiä taidekokemuksia liittyen myös muihin ekososiaalisen sivistyksen arvoihin ja kompetensseihin kuten tulevaisuusorientaatioon.

Ympäristöön ja ilmastokriisiin liittyvä tieto on kirjastossa perinteisen kirjastoluokituksen takia hajallaan eri luokissa ja hyllyissä, mikä vaikeuttaa aiheesta kirjoitetun tiedon löytämistä ja hahmottamista. Tämän tiedon organisointi onkin haasteena kirjastoille, kun aiheesta kirjoitetaan yhä enemmän. Ekohyllyjen kautta tätä tietoa on mahdollista tuoda yhteen paikkaan helposti tutkittavaksi (Sahavirta 2018, 17.) Ekokriisiin liittyvien systemisten ja välillä vaikeasti hahmotettavien ilmiöiden ymmärtäminen edellyttää kykyä erilaisten tieteenalojen ja tiedon lajien

yhdistelyyn. Tällainen tieteidenvälinen käsitys tiedosta haastaa nykyisen tapamme jäsentää maailmaa ja oppia. (Haverinen ym. 2021, 46.) Kun eri tieteenaloilta tuodaan ilmastokriisiä ja ekokriisiä koskevat kirjat ja muut aineistot yhteen paikkaan, ne muodostavat kokonaisuuden ja auttavat hahmottamaan systeemiajattelun kaltaisesti ongelmien monitahoisuuden. Tässä mielessä ekohyllyt tukevat myös systeemiajattelua, joka liittyy ekososiaaliseen sivistykseen.

Tieteellisen tiedon lisäksi myös taiteilla on iso vaikutus ympäristötietoisuuden ja -asenteiden kehityksessä (Cantell ym. 2020, luku 7). Taiteen ja kulttuurin kuten kaunokirjallisuuden kautta on mahdollista kuvitella vaihtoehtoja nykyisille elämisen tavoille sekä tehdä näkyväksi asioita, jotka ovat vasta syntymässä tai jotka saattavat tapahtua (Kiiskinen 2020, 174; Kestävän kehityksen toimikunta 2022, 11; BIOS 2019). Etenkin tieteiskirjallisuudessa on jo pitkään käsitelty vaihtoehtoisia yhteiskuntajärjestelmiä ja mahdollisuuksia elää kestävästi, ja tieteiskirjallisuuden lukeminen voi myös laajentaa erilaisten tulevaisuuksien kuvitteluun ja sanoittamiseen liittyviä valmiuksia sekä systeemiajattelua (Dufva ym. 2020, 16; Zaidi 2019, 17–18; Fergnani & Song 2020). Ekohyllyjen avulla kirjastot pystyvät nostamaan esille myös tällaista ympäristökysymyksiä ja ekokriisiä käsittelevää kaunokirjallisuutta, jota muutoin olisi vaikeampi löytää kirjaston laajasta kokoelmasta.

Erilaisia kokeiluja ekohyllyihin ja -nurkkauksiin liittyen on tehty niin Suomessa kuin maailmalla. Helsingin kaupunginkirjastossa kirjastot ovat luoneet omia ekohyllyjään, ja niiden ylläpitämiseksi on myös kehitetty teknologinen ratkaisu, joka mahdollistaa ekohyllyjen ylläpidon kelluvassa kokoelmassa (Uimonen 2021a). Helsingin ekohylly-konseptia kehittänyt Uimonen kirjoittaa, että ekohyllyt ovat kirjastolle luonteva, kirjaston ydintehtävästä kumpuava keino toimia ilmastokriisiä vastaan (Uimonen 2021b, 7). Oulun kaupunginkirjasto on myös luonut osana Kestävä kirjasto -hankettaan Vihreä lukutoukka -hyllyn (Oulun kaupunginkirjasto 2021). Kyseessä on lasten ympäristökasvatuksen teemahylly, josta löytyy kirjoja luonnosta, ympäristönsuojelusta, ilmastonmuutoksesta ja eläinten oikeuksista (Kirjastossa tavataan 2022).

Kiinalainen Foshanin kirjasto on laajentanut ympäristöteemaisten teosten esiin tuomisen teemahyllyjen ohella myös sosiaaliseen mediaan kuten WeChatiin sekä muihin kanaviin niin verkossa kuin kirjastossa. Kirjasto on myös toiminut yhteiskunnallisen ympäristökeskustelun ja -tietoisuuden herättelijänä ja mahdollistajana nostaessaan esille kirjoja ajankohtaisista aiheista kuten ilmansaasteista (Foshan Library 2018, 34–35). Suomessa kirjastoalan toimijat ovat puolestaan luoneet verkkoon erilaisia suosituslistoja ja -virtuaalihyllyjä, jotka tuovat yhteen ekokriisiä ja sen ratkaisuja koskevaa kirjallisuutta. Esimerkkejä tällaisista listoista ovat esimerkiksi

Ilmastolukuhaaste ja Toivon kirjahylly (Kirjastot.fi 2022b). Ne toimivat eräänlaisina ekohyllyjen virtuaalisina jatkeina.

Toisissa kirjastoissa ekohyllyn konsepti on puolestaan laajentunut fyysisessä kirjastotilassa olevaksi ekonurkkaukseksi tai -osastoksi. Esimerkiksi Unkarin Tatabányassa kirjaston ekonurkka sisältää kirjoja erilaisista ekologiseen kestävyYTEEN liittyvistä aiheista sekä mukavan oleskelutilan, jossa aineistoihin voi tutustua (Nász 2018, 6). Lisäksi alueen kirjastoissa on käytössä “green shelf” -niminen ekohylly, josta löytyy aiheeseen liittyvää materiaalia (Nász 2018, 12). Australialaisessa Altonan kirjastossa on puolestaan EnviroCentre -niminen ympäristöteemoihin keskittyvä osasto, jossa on tietoa kestävyYdestä ja ympäristöstä. Kuratoidun aineiston lisäksi tarjolla on tietoa paikallisesta ympäristöstä interaktiivisella näytöllä. EnviroCentreen liittyy myös aktiivinen tapahtumakalenteri, joka sitouttaa ja inspiroi ihmisiä. (Brown 2021, 2.) Kokoelmassa on kirjojen lisäksi myös lainattavia tai paikan päällä käytettäviä esineitä kuten kiikareita, energiamittareita, lämpökameroita (Brown 2021, 13). Lisäksi EnviroCentressä on järjestetty yhteistyössä kierrätystä tekevien yritysten kanssa keräyksiä vaikeasti kierrätettäville esineille kuten matkapuhelimet, paristot tai tulostimien värikasetit. (Brown 2021, 17.) Altonan kirjastossa ekonurkkauksen idea on siis viety todella pitkälle elämykselliseksi ja kokonaisvaltaiseksi kokemukseksi, joka ulottuu perinteisen kirjastoaineiston ulkopuolelle.

Lukupiirit ympäristöaiheista

Lukupiiritoiminta, jossa ryhmä ihmisiä tapaa ja keskustelee yhdessä lukemastaan kirjasta, on kirjastoissa hyvin perinteistä työtä. Ympäristöä ja ekokriisiä koskevien teosten lukupiirit ja muut niihin liittyvät keskustelutilaisuudet ovat myös viime vuosina saaneet jalansijaa eri kirjastoissa. Kirjallisuutta ja lukemista koulujen ympäristökasvatuksessa tutkineet Lahtinen, Grünthal ja Värri (2022, 60) kirjoittavat, että yhteisölliset kirjallisuuskasvatuksen menetelmät kuten lukupiirit auttavat kuvittelukyvyyn ja monilukutaidon kehittämisessä. Heidän mukaansa yhteisölliset kirjallisuuskasvatuksen menetelmät syventävät lukukokemusta ja eri näkökulmien ymmärtämistä, ja voivat sitä kautta kasvattaa myös ekososiaalista sivistystä. Myös luovaa lukupiirityöskentelyä tutkinut Kinnunen (2022, 79) kirjoittaa, että lukupiirityöskentely ympäristöön liittyvien teosten parissa voi vaikuttaa niin ympäristötunteisiin kuin ympäristötoimijuuteen. Lukupiireissä syntyvät kohtaamiset, ajatusten jakaminen ja ihmisten välille syntyvät yhteydet edustavat ekososiaaliseen sivistykseen kuuluvaa ihmistenvälisyyttä. Niissä on mahdollisuus jakaa kokemuksia, käsitellä tunteita ja eläytyä toisten asemaan. Erilaisten taidemuotojen kuten kirjallisuuden avulla on mahdollista luoda vaihtoehtoisia tulkintoja todellisuudesta

sekä tuoda oppimiseen transformatiivisuutta ja sosiaalista ulottuvuutta (Laininen 2018, 34), joita tarvitaan myös ekososiaaliseen sivistymiseen.

Kirjastoissa eri puolilla maailmaa on järjestetty lukupiirejä tai yhteislukuja (co-reading) kirjaston henkilökunnan valitsemista ilmastonmuutosta tai ekologista kestävyyttä käsittelevistä kirjoista. Joissain kirjastoissa on myös järjestetty elokuvailtoja, joissa katsotaan teemaan liittyviä dokumentteja ja keskustellaan niistä. Tällaiset aktiviteetit mahdollistavat paitsi tiedon ja elämyksen saamisen kirjaston aineistosta, myös syvemmän ymmärtämisen ja osallistumisen keskustelun kautta.

Suomalainen esimerkki tästä konseptista on Ilmastolukupiiri-kampanja, jonka Helmet-kirjastot toteuttivat vuonna 2021 yhdessä Greenpeacen ja muiden yhteistyökumppanien sekä vapaaehtoisten kanssa. Osallistuin myös itse kampanjan suunnitteluun ja toteuttamiseen Vantaan kaupunginkirjaston edustajana. Kampanjan aikana kannustettiin kirjastoja ja vapaaehtoisia perustamaan lukupiirejä, joissa luetaan kirjallisuutta ilmastokriisiin liittyen. Vapaaehtoisille lukupiiriohjaajille tarjottiin verkon välityksellä lyhyt koulutus lukupiirin ohjaamisesta, ja lukupiirien avuksi luotiin kirjalistoja, joista oli mahdollista valita kiinnostavia kirjoja aiheesta. Mukana oli niin tietokirjoja kuin kaunokirjallisuutta ja lasten- ja nuortenkirjoja. (Ilmastolukupiiri.fi 2022.) Kampanjan aikana lukupiirejä perustettiin ympäri Suomea lähes sata. Ilmastolukupiirikampanjan palautekyselyyn vastanneista osallistujista 73 % kertoi saaneensa lukupiireistä merkityksellisiä kohtaamisia, 61 % kertoi saaneensa syvempää ymmärrystä ilmasto- ja luontokriisin yhteiskunnallisista ratkaisuista ja 37 % työkaluja ilmasto- ja luontokriisin kanssa elämiseen. (Ervasti 2021.)

Yhdysvalloissa New York Library Association (NYLA) puolestaan järjesti vuonna 2019 koko osavaltion laajuisen lukupiirin ilmastokriisiä ja sen ratkaisuja käsittelevästä Paul Hawkenin (2017) toimittamasta kirjasta “Drawdown: The Most Comprehensive Plan Ever Proposed To Reverse Global Warming” (NYLA Sustainability Initiative 2019, 5). Yhteistyö kustantamon ja e-kirja-alustojen kanssa mahdollisti kirjan laajan saatavuuden kirjastojen lukupiirien käyttöön e-kirjana kampanjan ajan maaliskuussa 2019. Lisäksi NYLA tuotti kirjaan liittyen materiaaleja, joita kirjastot saattoivat hyödyntää lukupiirien keskusteluissa ja markkinoinnissa. Lukupiirien tarkoituksena oli käydä keskustelua ilmastokriisin ratkaisuista ja innostaa sitä kautta ihmisiä merkitykselliseen toimintaan paremman tulevaisuuden eteen. (New York Library Association 2022.)

Myös elokuva on taiteenlaji, joka voi vaikuttaa ympäristökäsityksiin voimakkaasti. Fiktiivisten elokuvien lisäksi erityisesti dokumenttielokuvilla on iso vaikutus ympäristöasenteisiin. (Cantell ym. 2020, luku 7. Taide ympäristövaikuttajana.) Niinpä myös elokuvat tarjoavat hyvän alustan ekokriisistä käytäville keskusteluille ja kohtaamisille. Unkarissa Tatabányassa kirjasto on järjestänyt ekologisiin teemoihin liittyvien elokuvien näytöksiä, joihin on liittynyt elokuvaa pohjustava asiantuntijaluento. Elokuvan jälkeen osallistujille on järjestetty keskusteluja, joissa elokuvaa ja sen teemoja on käyty yhdessä läpi. (Nász 2018, 21.) Elokuvaa ja yhteisöllistä keskustelua ja kohtaamisia yhdisteli myös Nuoret ja ympäristötunteet -hankkeen aikana toteutetut nuorille suunnatut dokumenttiesitykset kirjastoissa. Oulussa, Turussa ja Mikkelissä järjestetyt dokumenttinäytökset mahdollistivat keskustelun erityisesti vaatetuotannon ongelmiin liittyen. Dokumenttiesityksiin oli kutsuttu vieraaksi esim. sosiaalisen median vaikuttajia tai nuorisovaltuuston jäseniä vastaamaan yleisön kysymyksiin. (Nuoret ja ympäristötunteet 2022, 9.)

Tiedon ja taitojen jakaminen tapahtumissa

Kirjastot voivat jakaa ympäristöaiheista tietoa paitsi kokoelmiensa kautta, myös erilaisia tapahtumia ja toimintaa järjestämällä (Sahavirta 2018, 18, 20). Tapahtumien ja toiminnan kautta on myös mahdollista oppia käytännön taitoja, jotka tukevat ekososiaalisen sivistyksen arvoja ja tavoitteita. Esimerkkejä ekososiaalista sivistystä tukevan tiedon ja taitojen jakamisesta ovat esimerkiksi kirjailijoiden, tutkijoiden ja järjestöjen pitämät luennot ja työpajat. Sen lisäksi että tällaisessa toiminnassa voi oppia uutta, opitusta keskusteleminen ja yhdessä tekeminen voivat myös syventää oppimista.

Tutkimistani aineistoista löytyi monenlaisia esimerkkejä tällaisesta toiminnasta esimerkiksi tapahtumasarjojen muodossa. Pingshanin kirjastossa Kiinassa järjestettiin luentosarja nimellä Green Speech, jossa luonnontieteilijät ja arkkitehdit kertovat ekologiseen kestävyYTEEN liittyvistä tutkimuksistaan ja projekteistaan. Kirjasto levitti luennoissa esiin tuotuja ideoita someen videoiden avulla (Pingshan Library 2021, 28). Sloveniassa Ljubljanaassa Šentvidin kirjastossa on puolestaan kerran kuussa “ekoviikko”, johon kuuluu useita eri tapahtumia: tiistaisin ohjelmaa aikuisille (luento, työpaja, keskustelu), keskiviikkoisin työpaja ulkopuolisilta vetäjiltä aikuisille, torstaisin satutunti lapsille ja perjantaisin työpaja lapsille ja nuorille. Eli toiminta ei rajoitu yhteen tapahtumaan vaan on jatkuvaa ja toistuvaa. (Zdravje 2019, 11.) Tapahtumasarjan lisäksi voi myös järjestää yhden ison tapahtuman jostain tietystä kestävyYTEEN liittyvästä teemasta. Esimerkiksi Oodin kirjastossa on kokeiltu kiertotalouspäivän järjestämistä. Päivän aikana kirjastossa pystyi tutustumaan Helsingin kaupungin erilaisiin kierto- ja jakamistalouden

palveluihin. Ohjelmassa oli niin keppihevosten askartelua, polkupyöräpaja, hävikkikokkailua, vaatteiden tuunausta ja korjausta ja jätteiden lajittelua. (Sonkkanen 2022.)

Tietoa ja samalla käytännön taitoja onkin mahdollista jakaa myös erilaisissa työpajoissa, joissa osallistujat pääsevät oppimaan taitoja käytännön tekemisen kautta. Osana Nuoret ja ympäristötunteet -hankkeen toimintaa järjestettiin myös erilaisia käytännön taitoihin keskittyviä tapahtumia. Mikkelin kirjastossa kokeiltiin tulevaisuustaitojen opettelua kirjastossa erilaisten nuorille suunnattujen tulevaisuuspuheiden pelaamisen avulla. Pelit tutustuttavat tulevaisuusajatteluun ja herättelevät keskustelua. (Nuoret ja ympäristötunteet 2022, 8.) Mikkelin ja Turun kirjastoissa järjestettiin vaatteiden korjaus- ja tuunauspajoja osana vaateollisuuden kestävyyskeskittynyttä tapahtumakokonaisuutta. Mukana pajojen toteutukseen ja ohjaamiseen oli pyydetty mm. paikallinen ammattiopisto ja taidepaja. (mt., 11.)

Myös erilaisten perinnetaitojen ja alkuperäiskansojen taitojen ja tiedon välittäminen nousi esiin kirjastojen ekologista kestävyyttä edistävissä toiminnassa. Kiinalaisessa Pingshanin kirjastossa tehdään näkyväksi kiinalaista kansanperinnettä, kuten käsitöitä, näyttelyjen ja oman lehden avulla. Lisäksi kirjastossa on järjestetty työpajoja, joissa perinteisistä luonnonmateriaaleista kuten bambusta on valmistettu esim. viuhkoja ja hattuja. Tarkoituksena on ollut tuoda esiin perinteisten elämäntapojen ekologisuutta nykyajan kiinalaisille. (Pingshan Library 2021, 24; 31.) Australialaisessa Altonan kirjastossa tapahtumia on järjestetty niin luonnonsuojelusta, hitaasta muodista, eettisestä sijoittamisesta ja luomupuutarhoinnista kuin alkuperäiskansojen käyttämistä ruokakasveista ja alkuperäiskansojen meditaatiosta (Brown 2021, 10).

Toimintaa lapsille

Olen tämän työn aikana keskittynyt erityisesti aikuisille suunnattuun ekososiaalista sivistystä lisäävään toimintaan kirjastoissa, koska lapset ovat kouluissa ja usein myös varhaiskasvatuksessa ekososiaalisen kasvatuksen piirissä. Silti myös kirjastoissa on monenlaista kasvatuksellista ja sivistävää toimintaa lapsille, ja kirjastoilla on hyvä mahdollisuus tukea koulujen ja muiden instituutioiden tekemää työtä lasten ekososiaalisen sivistyksen eteen. Löysin tutkimistani aineistoista erityisesti kansainvälisesti paljon erilaista lapsille suunnattua toimintaa. Siinä korostuu erityisesti toiminnallisuus ja oppiminen tekemisen kautta.

Yksi esimerkki lapsille suunnatusta, ekososiaalista sivistystä edistävästä toiminnasta löytyy Serbiasta. Paikallisessa kirjastossa on järjestetty kirjastoissa kouluikäisille lapsille työpajoja nimellä “Recycle - I create”, joissa tutustuttiin eläinten elinympäristöihin ja niiden paikkaan ravintoketjussa sekä ihmisen toiminnan vaikutuksiin ympäristössä (Vučković 2018, 145). Tällainen toiminta auttaa hahmottamaan monimutkaisia systeemejä ja omaa paikkaamme luonnossa, eli vahvistaa systeemiajattelua. Vuonna 2013 serbialaisissa kirjastoissa järjestettiin myös kesäloman aikana lukukampanja, jonka tärkeänä osana olivat kouluikäisille lapsille järjestetyt ympäristöaiheiset työpajat. Työpajoissa pidettiin mm. tietovisoja ekologisesta tietämyksestä. Lisäksi lapset katsoivat teemaan liittyviä elokuvia kuten Ice Age, ja keskustelivat niiden herättämistä ympäristöajatuksista. Toiminnan lähtökohtana näissä kirjastoissa oli, että kirjaston henkilökunta ei tarvitse toiminnan toteuttamiseen erityisiä taitoja tai tietoja luonnontieteistä, vaan kaikki tarvittava materiaali löytyy kirjastojen kokoelmista. Luovilla työpajoilla kasvatettiin lasten kunnioitusta ympäristöä kohtaan sekä ymmärrystä pitää huolta ympäristöstä. (mt. 149–152).

Ekologisen kestävyuden teemoja voi myös lisätä jo valmiiseen lasten lukutaitoja edistävään toimintaan kuten satutunteihin tai lukudiplomeihin ja lukuhaasteisiin. Ljubljanan kaupungin kirjastossa on osana kirjaston kuukausittaista ekoviikko-toimintaa järjestetty lapsille satutunteja, ja lapsille on kehitetty oma “eco-reading badge” (Zdravje 2019, 9). Lastenkirjoissa käsitellään nykyään ekokriisin teemoja monipuolisesti, ja niiden kautta on mahdollista edistää ekososiaalista sivistystä ikätasoon sopivasti. Suomessakin on ilmestynyt erilaisia kuva- ja tietokirjoja lapsille ja perheille luettavaksi.

Myös erilaisten kirjaston järjestämien toiminnallisten leirien kautta on voitu käsitellä ekososiaaliseen sivistykseen liittyviä teemoja ikätasoon sopivasti. Unkarissa Tatabányan kaupungin kirjastossa on järjestetty alakoululaisille luontoleirejä ja lukemisleirejä ekologisista teemoista.

Kirjaston ohjaamalla päiväleirillä on esimerkiksi tutustuttu lähiympäristöön. Lasten toiminnassa on korostettu käsillä tekemistä kuten askartelua, jonka on nähty helpottavan vaikeisiin aiheisiin tarttumista. Askartelun kautta lapset oppivat esimerkiksi kierrätystä ja luonnonvarojen säästämistä. (Nász 2018.) Myös kiinalainen Pingshanin kirjasto on järjestänyt kesälomalla päiväleirejä, jonka aikana on tutustuttu erilaisten aktiviteettien kautta esimerkiksi luontoon ja siellä eläviin hyönteisiin, vuodenajan muutoksiin sekä ilmastonmuutokseen. Leirillä harjoiteltiin myös käsitöiden tekemistä ekologisista materiaaleista kuten bambusta ja oljesta. Pingshanin kirjaston mukaan aktiviteettien kautta lapsille välittyy rakkaus luontoon ja ympäristön suojelemiseen (Pingshan Library 2021, 27).

Lasten kasvua ekososiaalisesti sivistyneiksi kansalaisiksi on mahdollista tukea myös tukemalla vanhempia ja kasvattajia. Esimerkiksi Unkarissa Sándor Petöfin kirjastossa on tarjottu vanhemmille tukea ympäristökasvatukseen. Kirjastossa oli esimerkiksi järjestetty vauvojen ja pikkulasten äideille suunnattu säännöllisesti kokoontuva kerho, jossa opeteltiin mm. miten kasvattaa lapsista ympäristötietoisia tai miten kierrättää lastenhoitoon liittyviä jätteitä. (Sándor Petöfi Town Library 2019, 27.) Ukrainan Lvivissä kirjasto on myös kouluttanut vanhempia, opettajia ja varhaiskasvattajia paikallisesti tärkeisiin ekologisen kestävyuden teemoihin kuten jäteongelmiin liittyen (Charney 2017, 3).

Kaupunkiviljelmät ja puutarhanhoito

Planetaarisen elämisen taitoihin kuuluu oma henkilökohtainen suhde läheiseen ympäristöön. Ilman luontokontaktia voi hävitä ymmärrys oman toiminnan vaikutuksesta ympäröivään maailmaan, joten suhteen luominen ympäristöön ja luontoon on tärkeää. Ympäristösuhteen kehittämisessä erilaiset kädentaidot kuten viljely tai puutyöt voivat olla ratkaisevassa osassa. (Puru & Wilenius 2018, 19.) Yksi tapa, jolla kirjastot tukevat luontosuhteen kehittämistä kädentaitojen kautta, ovat erilaiset kirjastojen puutarhanhoitoon ja viljelyyn liittyvät toiminnot. Viljelytoimintaa tehdään kirjastoissa ympäri maailmaa. Myös Vantaalla on kokeiltu yhteisöllistä kaupunkiviljelyä Tikkurilan kirjastossa (Piippo 2021). Karimaa (2015) on kartoittanut opinnäytetutkimuksessaan puutarhatoimintaa suomalaisissa kirjastoissa. Hän tunnisti tutkimusaineistonsa perusteella, että kirjastojen ylläpitämät puutarhat toimivat niin yhteisöllisyyden kasvattajana kuin ympäristökasvatuksen välineenä (Karimaa 2015, 25). Kaupunkiviljely ja puutarhapalstat edustavat hyvinvointia ja yhdessä tekemistä lisäävää vähäpäästöistä elämäntapaa (Lähteenoja 2018, 24). Kirjastojen puutarhaviljelmiin liitetty yhteisöllisyyden syntyminen tukee

ekososiaalisen sivistyksen tavoitetta ihmisten ja eliökunnan välisyydestä. Konkreettinen käsillä tekeminen ja toimiminen ympäristön hyväksi puolestaan edistää transformatiivista oppimista.

Myös kansainvälisesti Green Library Award -palkintoa hakeneista kirjastoista moni on järjestänyt puutarhanhoitoon liittyviä tapahtumia tai toimintaa, kuten työpajoja, siementen ja pistokkaiden vaihtoa ja oman puutarhan hoitamista (Leyrer 2018, 27). Esimerkiksi Unkarilaisessa Ezüsthegyn kirjaston pihalla on mauste- ja opetuspuutarha, jota vapaaehtoiset hoitavat. Viljelyksiä hoidetaan yhteisöllisesti alueen asukkaiden toimesta, eli siitä on tullut tapa, jolla kirjasto pystyy aktivoimaan ja tuomaan ympäröivää yhteisöä yhteen. (Szépvölgyi 2020, 9; 15; 17.) Myös Sloveniassa Ormožin kirjastolla on oma puutarha. Kirjaston kävijät pääsevät sekä tutustumaan kirjaston vihreralueisiin että hoitamaan niitä itse, ja oppivat samalla kestävästä elämästä ja kehityksestä. Kirjaston puutarhassa kasvavia yrttejä hyödynnetään mm. kirjaston omissa teesekoituksissa. (Franc Ksaver Meško Ormož Library 2021, 12.) Kirjaston puutarhassa on myös mehiläishoitoyhdistyksen kanssa yhteistyössä ylläpidetty mehiläistarha (mt., 20). Saksassa Bad Oldesloen kirjasto on luonut kaupunkiviljelyn ympärille monenlaista toimintaa kuten aineistonäyttelyjä, luentoja sekä suosittun siementenvaihtotapahtuman ja vuosittain pidettävän kaupunkiviljelytapahtuman. Lisäksi kaupunkiviljelyyn on yhdistetty makerspace-toimintaa. Koulu- luokka rakensi kirjaston pajassa kierrätysmateriaaleista hyönteishotellin, jolloin lapsille tuli tutuksi ekosysteemistä huolehtimisen lisäksi myös upcycling. (Schumann & Geißler 2017.)

Kirjasto voi myös edistää viljelyyn liittyvää tietoa ja taitoja muilla tavoilla, vaikka varsinaista omaa puutarhaa tai viljelyksiä ei kirjastolla olisikaan. Esimerkiksi Foshanin kirjastossa Kiinassa toimii hitaan elämän kerho (slow life club), jossa on opeteltu myös puutarhanhoitoon liittyviä taitoja. (Foshan Library 2018, 36.) Kuuban Santa Clarassa Villa Claran kirjastossa puolestaan toteutettiin urbaaniin viljelyyn keskittyvä kampanja, jossa jaettiin tietoa viljelystä ja kasveista mm. luentojen avulla. Kampanjan tarkoituksena oli luoda terveempiä ja ekologisempia elämäntapoja, kannustaa ruuan tuottamiseen kotona sekä kierrättämiseen. Osana kampanjaa kirjaston kokoelmasta oli saatavilla tietoa kasveista ja niiden käytöstä. (Rodríguez, Barreto & Ruiz 2021, 6–7.) Turun kaupunginkirjastossa on myös kokeiltu nuorille suunnattua kasvikummit-toimintaa, jossa kokeiltiin kasvien kylvämistä itse. Jokainen osallistuja sai kylvää kasvin siemenestä asti, minkä jälkeen sitä käytiin kastelemassa kirjastossa kahden viikon ajan. (Nuoret ja ympäristötunteet 2022, 15.)

Kirjastojen puutarha- ja viljelytoimintaan liittyvät myös siemenkirjastot. Siemenkirjastolla tarkoitetaan toimintaa, jossa kirjastosta on mahdollista ”lainata” erilaisten kasvien siemeniä

omassa puutarhassa kasvatettavaksi. Toimintaan kuuluu yleensä myös periaate, että siemeniä lainannut henkilö kerää kasvattamastaan kasvista siemenet ja tuo ne taas puolestaan kirjastoon muiden lainattavaksi. Siemenkirjastojen on nähty edistävän yhdenvertaisuutta, yhteisöllisyyttä ja uusien taitojen oppimista. Siemenkirjastoja on perustettu 2000-luvun alkupuolelta alkaen kirjastoihin ympäri maailmaa. (Peekhaus 2018, 271; 272; 277.) Tutkimieni Green Library Award -ehdokkaiden joukossa esimerkiksi Unkarilaisessa Ezüsthégy kirjastossa on siemenkirjasto. Sitä ylläpidetään yhteistyössä järjestön kanssa, jolla on osaamista viljelyyn ja siementen keräämiseen liittyen. Kirjasto on puolestaan käyttänyt asiantuntemustaan siementen lainauskäytäntöjen kehittämiseen sekä tarjonnut tiloja siemenkirjastoon liittyville tapaamisille oppimiselle (Szépvölgyi 2020, 12–13). Myös Ormožin kirjasto Sloveniassa suunnitteli oman siemenkirjaston aloittamista (Franc Ksaver Meško Ormož Library 2021, 42).

Monesti kirjastojen viljely- tai puutarhatoiminta liittyy juuri syötävien kasvien kasvattamiseen. Tämä auttaa oppimaan omavaraisuuteen liittyviä taitoja sekä näyttää konkreettisesti, miten ruoka tulee lautasellemme viljelyksiltä. Viljelyn kautta on myös mahdollista tutustua kausiruoka-ajatteluun, joka edistää kestäviä ruokailuvaihtoehtoja (Lähteenoja 2018, 24). Ruokakasvien viljelyllä ja hyödyntämisellä voi myös olla taloudellista eriarvoisuutta vähentäviä vaikutuksia. (Charney 2017, 3).

Esimerkiksi Keniassa Nakurun alueella olevassa koulukirjastossa istutettiin lähiympäristöön hedelmäpuita. Sen lisäksi että puut sitovat hiiltä ja tekevät ympäristöstä viihtyisän, ne tuottavat syötäviä hedelmiä alueen lapsille, jotka eivät aina saa tarpeeksi ravintoa (Charney 2017, 3). Saksassa Bad Oldesloen kirjastossa paikallisesti toimiva ruuan jakamiseen keskittyvä ryhmä on tuonut kirjastoon hävikkiruokaa jaettavaksi (Schumann & Geißler 2017). Ormožin kirjastossa Sloveniassa on järjestetty vegaaniseen kokkaukseen liittyviä tapahtumia, joissa käytetään kirjaston puutarhassa viljeltyjä yrtejä. (Franc Ksaver Meško Ormož Library 2021, 23). Myös esimerkiksi Unkarissa ja Kuubassa on yhdistetty kaupunkiviljelyyn erilaisia ruokaa ja terveyteen liittyviä tapahtumia (Szépvölgyi 2020, 9, 17; Rodríguez ym. 2021, 6–7).

Yksi vaikuttava esimerkki on myös Farm-2-Library Program Yhdysvalloissa. Hankkeessa maaseudun kirjastot auttavat maataloilta yli jääneiden hedelmien ja vihannesten jakelussa ihmisille, joiden päivittäinen ruuansaanti on epävarmaa. Tämä on tärkeää työtä yhteisöissä, joissa ruuansaanti on usein vaikeaa köyhyyden ja välimatkojen vuoksi. Kirjasto perustelee toimintaa sillä, että kirjastossa käyminen ja lukutaito eivät ole mielessä, jos perustarpeitakaan ei ole tyydytetty,

ja siksi kirjasto osallistuu paikallisen yhteisön auttamiseen. Lisäksi samalla on mahdollista vähentää maatiloilla syntyvää ruokahävikkiä ja näyttää, että olemassa olevat resurssit riittävät, kun ne vain jaetaan uudella tavalla. Järjestöt ja vapaaehtoiset ovat toiminnassa tärkeässä roolissa. (Freudenberger 2021.) Tällaisessa toiminnassa yhdistyy sosiaalinen ja ekologinen kestävyys todella konkreettisella tavalla.

Ympäristökasvatus lähiympäristössä

Kirjaston pihoja ja muuta lähiympäristöä on mahdollista hyödyntää myös ympäristökasvatukseen ja oppimisen tukena muilla tavoin kuin viljelyn ja puutarhanhoidon kautta. Tällainen ulkona tapahtuva oppiminen on ekososiaalisen sivistymisen ja etenkin siihen liittyvän toiminnan kannalta tärkeää. Elämyksellisillä luontokokemuksilla on nimittäin huomattu olevan suurempi vaikutus ympäristönsuojeluun liittyvään toimintaan kuin pelkällä ympäristötiedon saamisella. (Cantell ym. 2020, luku 4. Kenen vastuulla ympäristön suojeleminen on?) Toteuttaessaan toimintaa lähiympäristössä kirjasto voi toimia ympäristökasvattajan lisäksi myös ympäristöinnostajana. Ympäristöinnostaminen ammentaa ympäristökasvatuksesta ja sosiokulttuurisesta innostamisesta. Sen tehtävänä on ohjata kohti ekososiaalista sivistystä ja auttaa vapautumaan ympäristölle tuhoisasta toiminnasta. (Järvinen ym. 2020, 55.) Ympäristöinnostajan työ on paikallista, eli siinä on tärkeää tuntea yhteisö ja ympäristö, jossa toimitaan. (mt., 57.) Kirjastot ovat monesti juuri tällaisia oman yhteisönsä keskuksia ja tuntijoita. Lähiympäristössä tapahtuva toiminta voisi ehkä myös vahvistaa kirjastojen roolia oman alueensa ja yhteisönsä keskuksena.

Tyypillisiä esimerkkejä lähiympäristössä tapahtuvasta toiminnasta ovat roskien kerääminen ja puiden istuttaminen. Esimerkiksi Sri Lankassa ympäristötietoon keskittynyt kirjasto on järjestänyt puiden istutuskampanjoita ja roskienkeräämistapahtumia (National Environmental Information Centre Sri Lanka 2020). Myös Turun ja Mikkelin kirjastot ovat järjestäneet roskakävelyitä nuorille osana Nuoret ja ympäristötunteet -hanketta (Nuoret ja ympäristötunteet 2022, 12–13). Nakurussa, Keniassa toteutetussa Library reading tree -hankkeessa koulukirjaston läheisyyteen istutettiin puita, joiden istuttamiseen ja hoitamiseen oppilaat ja kirjaston henkilökunta osallistuivat. Yhdessä istutetut puut tuottavat myös tuottavat ruokaa koululaisille. (Charney 2017, 3.)

Lähiympäristöön voi tutustua myös muilla tavoin. Saksalainen Bad Oldesloen kirjasto järjesti kävelyn, jossa tutustuttiin villiyrteihin lähipuistoissa ja katujen varsilla. Kirjasto järjestö myös pyöräretken poimimaan hedelmiä yhteiseen käyttöön tarkoitetuista hedelmäpuista. (Schumann

& Geißler 2017.) Sloveniassa Ormožin kirjasto on puolestaan järjestänyt kirjaston pihalla kaiken ikäisille suunnattuja jumppatuokioita säässä kuin säässä. Kirjaston mukaan jumppatuokiot ovat lisänneet paitsi osallistujien yhteyttä luontoon ja vuodenaikojen muutoksiin, myös ihmisten yhteyttä toisiinsa. (Franc Ksaver Meško Ormož Library 2021, 18.) Suomessa kirjaston pihojen hyödyntämistä erityisesti lasten ympäristökasvatuksessa kokeillaan esimerkiksi Lohjan, Sammatin ja Karjalohjan kirjastojen Kirjastojen pihoista ekologisesti kestäviä olohuoneita -hankkeessa. Lasten lukuintoa pyritään kasvattamaan esimerkiksi kirjaston puutarhassa järjestettävien lukutuokioiden ja satupiknikien avulla. (Lätti 2021.)

Hyviä käytäntöjä toiminnan suunnitteluun

Lopuksi nostan vielä muutaman tekemäni huomion, joka nousi esiin, kun tutustuin yllä mainittujen kirjastojen ympäristötyöhön. Yksi tärkeä elementti toiminnan onnistumisessa on jatkuvuus ja suunnitelmallisuus. Esimerkkeinä tällaisesta säännöllisesti toistuvasta toiminnasta olivat esimerkiksi saksalaisen Bad Oldesloen kirjaston vuosittainen kaupunkiviljelyyn keskittyvä tapahtuma (Schumann & Geißler 2017, 6, 40) ja slovenialaisen Ljubljanan kaupunginkirjaston kuukausittainen ekoviikko (Zdravje 2019, 11). Tällöin aihe ei jää pelkästään yhden tapahtuman varaan, vaan pysyy sekä kirjaston henkilökunnan että kävijöiden mielessä jatkuvasti. Tapahtumien sitominen johonkin kansalliseen tai kansainväliseen luonnonsuojelu- tai ympäristöteemaiseen päivään on myös hyvä idea. Luonnonsuojelu ja ekologiset lähtökohdat voi myös ottaa mukaan kaiken tapahtumasuunnittelun läpileikkaavana ajatuksena, kuten Unkarilaisessa Ezüsthegyn kirjastossa (Szépvölgyi 2020, 9). Toinen huomionarvoinen käytäntö ovat erilaiset tapahtumapäivät tai -kokonaisuudet, joissa on mahdollista käsitellä ekososiaaliseen kestävyyyteen liittyviä teemoja monin eri tavoin kuten käytännön tekemisen, luentojen, keskustelun, elokuvien tai kirjallisuuden kautta. Tämä mahdollistaa oppimisen usealla eri tasolla ja tuo opittuun mukaan myös kokemuksellisuutta ja elämyksellisyyttä.

5.2 Yhteiskehittämisen ja tulevaisuustyöpajan tulokset

Yhteiskehittämisen tavoitteena oli kuvitella toivottua tulevaisuutta ja löytää sitä kautta ideoita, joiden pohjalta olisi mahdollista kehittää ekososiaalista sivistystä edistävää toimintaa kirjastolle. Toisena tavoitteena oli löytää yhteiskehittämisen myötä kirjastolle yhteistyökumppaneita, jotka voisivat lähteä kehittämään toimintaa yhdessä kirjaston kanssa. Halusin, että työpajassa kuvitellaan nimenomaan maailmaa, jossa eletään planetaaristen rajojen mukaisesti, koska olen tunnistanut sen ekososiaalisen sivistyksen tärkeäksi päämääräksi. Pajan yhtenä tarkoituksena

oli myös innostaa osallistujia kuvittelemaan mahdollisia, toivottavia tulevaisuuksia ja innostaa heitä samalla toimimaan halutun tulevaisuuden eteen.

Työpajan osallistujat pitivät aihetta tärkeänä ja kokivat, että kirjastoilla on paljon annettavaa ekologisesti kestäväen tulevaisuuden luomisessa. Kirjastot nähtiin monipuolisina toimijoina ja kestäväen tulevaisuuden keitainä. Osallistujien mielestä kirjasto kulttuuritapahtumien ja etenkin lastenkulttuurin paikkana antaa mahdollisuuden tavoittaa paljon ihmisiä ja välittää heille tietoa. Työpajassa osallistujien keskusteluissa nousi myös esiin, että kirjastoissa niin Suomessa kuin maailmallakin on jo tehty paljon ehdotettujen kaltaisia toimia ja ylipäätään järjestetty toimintaa ekologisesti kestävämmän maailman eteen. Jäimme pohtimaan, miten hyviä käytäntöjä voisi saada käyttöön yhä laajemmin tai tehdä toiminnasta entistä vaikuttavampaa.

Osallistujien visioissa kirjasto voi tukea siirtymää kestävämpään yhteiskuntaan tarjoamalla pääsyn puolueettomaan tietoon. Kirjasto voisi välittää erityisesti tutkittua tietoa, tai järjestää tietoiskuja ja asiantuntijatapaamisia, joissa jaettaisiin puolueetonta tietoa ekologisista ratkaisuista. Yksi osallistuja ehdotti, että kirjastosta voisi saada tietoa ja apua esimerkiksi aurinkopaneelien tai muun vähähiilisyttä edistävän teknologian vertailua varten. Tiedon jakamisen lisäksi ideoissa korostuivat myös taitojen jakamiseen ja yhteisöllisyyden vahvistamiseen liittyvät teemat. Kestäväen elämäntapaan liittyviä tietoja ja taitoja voisi jakaa esimerkiksi kestäväen elämäntavan oppimisfestareilla tai elävän kirjaston tyyliin kokemusasiantuntijoiden kanssa keskustelemalla. Yhteistyössä tiedeyhteisön kanssa voisi perustaa lainaa professori -palvelun, ja kirjastossa voisi pelata D-mat:n kehittämää kestäväen elämän palapeliä. Myös hiljaisen, ylisukupolvisen tiedon jakaminen ja kirjaston kokoelman laajuuden tuomat mahdollisuudet nostettiin esiin.

Kirjaston rooli osana vaihto- ja jakamistaloutta nousi esiin etenkin tavaroiden lainaamisen ja jakamisen kautta. Lainattavista tavaroista nostettiin esiin mm. tabletit, ompelukone, porakone, ja sanelin. Lisäksi nähtiin tärkeänä, että kirjastossa on yhteisesti käytettävissä erilaisia laitteita kuten tietokoneita. Ideoita vaihto- ja jakamistalouteen liittyvistä toimintamalleista ja tapahtumista syntyi myös, kuten yhteistyö Kierrätyskeskuksen kanssa, tavarän- tai vaatteidenvaihtolaisuudet kirjastossa tai välineiden lainaaminen järjestöille. Myös kirjaston tilojen tarjoaminen tapahtuma- ja harrastustoimintaan nähtiin tärkeänä.

Osallistujat näkivät, että kirjasto voisi tukea aktiivista kansalaisuutta sekä keskustelua ympäristöaiheista. Kirjasto koettiin puolueettomana tilana, johon erilaisten ihmisten ja eri tahojen

edustajien on mahdollista tulla matalalla kynnyksellä. Kirjaston rooli yhteisöllisyyden edistäjänä tuli myös esiin. Kirjasto voisi mahdollistaa kohtaamisia ja dialogia esimerkiksi tuomalla yhteen kansalaisia sekä järjestöjä tai asiantuntijoita. Erätauko-menetelmää ehdotettiin yhdeksi keinoksi edistää dialogia ekokriisien torjuntaan liittyen. Kirjastossa voisi myös järjestää työpajoja konkreettisten ilmastotekojen ideointiin. Lisäksi ehdotettiin tulevaisuus- tai utopiatyöpajojen järjestämistä kirjastossa suuremmalle yleisölle ja vaikka koko kirjaston henkilökunnalle, jotta mukaan saataisiin myös sellaisia ihmisiä, jotka eivät koe asiaa niin tärkeäksi. Osallistujat ehdottivat myös, että kirjastot voisivat tarjota tilojaan ja budjettia kohdennetummin kansalaisten ja neljännen sektorin omaehtoiseen, ekologista kestävyyttä edistäviin tapahtumiin. Myös yhteistyö järjestöjen kanssa nähtiin tärkeänä, koska järjestöillä on paljon tietotaitoa yhteisöllisyyden ja sosiaalisen kestävyuden tekijöinä.

Ideoissa nousi esille myös kirjaston omiin käytäntöihin ja ympäristövaikutuksiin liittyviä ehdotuksia. Kirjasto voisi tarjota aina vegaaniruokaa ja panostaa kierrätykseen sisustusratkaisuissa. Kirjastoon voisi myös perustaa kestäväen tulevaisuuden ratkaisujen kokeilulaboratorio yrityksille, jossa voisi testata tai esitellä yritysten kehittämiä innovaatioita. Ylipäätään osallistujat näkivät, että kirjasto voisi ottaa ekokriisin torjumisen yhä vahvemmin oman toimintansa keskiöön. Yksi osallistuja ehdotti, että kirjasto voisi ottaa uudet ekologiset ratkaisut käyttöön “ekana tai vähintään tokana”. Toinen puolestaan totesi, että kirjasto voisi “[l]uopua ajattelemasta että ilmastokriisin torjunta ei ole kirjaston ydintoimintaa”.

Työpajassa vaikutti toteutuvan myös ekososiaalisessa sivistyksessä tärkeänä pidetty ihmisten välisyys, kun kestävämpään tulevaisuuteen liittyviä ideoita luotiin ja niistä keskusteltiin yhdessä. Kirjaston toiminnan ideoinnissa korostuivat erityisesti tiedon ja taitojen jakamiseen sekä yhteisöllisyyteen liittyvät ideat. Keskusteluissa näkyi muutenkin yhdessä tekemisen sekä uusien taitojen ja arvojen tärkeys paremman tulevaisuuden luomisessa. Kierto- ja vaihtotalous nähtiin asiana, jota ei tulevaisuuden maailmassa voisi jättää tekemättä. Lisäksi hoiva, huolenpito ja lepo nähtiin tärkeinä asioina, joille toivottiin tulevaisuuden maailmassa enemmän aikaa ja arvostusta. Kilpailuyhteiskunta ja itse luotu kiire vaihtuisivat osallistujien visioissa hitaampaan elämäntapaan ja yhteiskunnan “downshiftaukseen”.

Työskentelyn lähtökohtana ollut utooppinen ajattelu ja elämyksellisyys toivotun tulevaisuuden kuvittelussa vaikutti toimivalta lähtökohdalta keskustelulle ja ideoinnille. Osallistujat pitivät työpajan alussa ääneen luettua skenaariota innostavana. Koska se puhutteli aisteja ja mieliku-

vitusta, siihen oli helppo eläytyä, ja sitä pidettiin myös virkistävänä vaihteluna synkille tulevaisuuksuille. Toisissa skenaario herätti epäilyksiä liian utopistisena, mutta toisaalta siinä nähtiin myös realistisia piirteitä ja konkretiaa. Yksi osallistuja palasi vielä työpajan lopuksi pohtimaan, kiinnostaisivatko ekologiseen kestävyysliikkeen liittyvät asiat useampia ihmisiä, jos olisi enemmän tällaisia innostavia tarinoita, joiden kautta päästäisiin liikkeelle.

5.3 Toimintakokeilun tulokset ja toimintasuunnitelma

Toimintakokeilu supistui aikataulurajoitteista johtuen yhteen pieneen tapahtumaan eli Kivistön kirjastossa järjestettyyn parsinta- ja paikkausiltaan. Olin tapahtumassa mukana auttamassa suunnittelussa sekä osallistuvan havainnoijan roolissa. Tapahtumassa oli minun ja tapahtumaa ohjanneen kirjastonhoitajan lisäksi ainoastaan yksi osallistuja. En myöskään onnistunut saamaan tapahtumaan mukaan tulevaisuuspajaan osallistuneita kehittäjiä. Tapahtuman toteutus ja osallistujien havainnointi jäi siis melko vajaaksi. Koska tapahtuma järjestettiin avoimessa kirjastotilassa, saatoin ottaa kontaktia myös muihin kirjaston kävijöihin ja kerätä ylös heidän reaktioitaan toimintaan.

Tapahtuman ainoan varsinaisen osallistujan motivaatio tulla mukaan tapahtumaan oli rikkinäinen sukka, joka kaipasi parsimista. Hän oli tullut opettelemaan parsintaa käytännössä ja saikin siihen opastusta illan aikana. Vaatteiden korjaus kiinnosti teemana myös niitä kirjaston kävijöitä, jotka jäivät keskustelemaan aiheesta. Erityisesti esillä olleet lainattavat kirjat, joissa opastettiin erilaisiin paikkaus- ja korjaustekniikoihin, herättivät paljon mielenkiintoa ja muutama kirja myös lähti lainaan. Sekä työpajan osallistujan että ohikulkevien kävijöiden kommentoissa korostuivat käsitöihin liittyvät teemat. Toinen aihe, josta nousi keskustelua, oli yhteisöllisyys. Esimerkiksi yksi kirjaston kävijä otti esiin Kivistön asukastilassa aiemmin järjestetyt ompelulanit, joka on yhteisöllinen ompelutapahtuma. Ympäristö- tai ilmastoaiheista ei noussut keskustelua spontaanisti tapahtuman aikana.

Pienimuotoisena kokeiluna toteutettua tapahtumaa ei voi sanoa tämän perusteella menestyneeksi kokeiluksi. Sen aikana heräsi kuitenkin paljon ideoita siitä, miten toimintaideaa voisi kehittää eteenpäin ja mitä suunnittelussa kannattaisi huomioida. Ensimmäinen havainto oli se, että taitojen jakamiseen ja yhteisöllisyyteen keskittyvässä tapahtumassa kannattaisi hyödyntää vahvemmin jo olemassa olevia yhteisöjä. Nämä yhteisöt voivat olla esimerkiksi järjestöjä, joiden kanssa toimintaa voisi järjestää yhdessä. Toinen havainto oli se, että pelkkä vaatteiden

paikkaaminen on melko suppea lähtökohta tapahtumalle. Sen sijaan korjaus ja kunnostaminen laajemmin ajateltuna voisi tuoda enemmän kiinnostuneita paikalle.

Toiminnan havainnointi, olemassa olevien käytäntöjen kartoitus sekä tulevaisuuspaja tuottivat kaikki tietoa ja ideoita ekososiaalista sivistystä edistävän toiminnan järjestämisestä kirjastossa. Monet luvussa 5.1 esitellyt kirjastojen toimintamallit sopivat hyvin sovellettavaksi myös suomalaisiin kirjastoihin ja Vantaalle, joten en toista niitä enää tässä. Olen lisäksi koonnut toimintakokeilun havainnoinnin ja tulevaisuuspajan pohjalta neljä erilaista ehdotusta toiminnaksi, jota Vantaan kaupunginkirjastossa voisi kokeilla. Niiden jälkeen esittelen myös ehdotuksia

Olen koonnut nämä ideat toimintaehdotuksiksi, joita Vantaan kaupunginkirjastossa voidaan jatkossa hyödyntää toiminnan suunnittelussa ja toteuttamisessa. Toimintaehdotukset ovat soveltuvia yleisiin kirjastoihin laajemminkin, joten ideoita voivat hyödyntää myös muut kirjastot. Lisäksi hahmottelen joitain periaatteita siihen, miltä pohjalta ekososiaalista sivistystä edistävää toimintaa voisi kirjastoissa suunnitella.

Ekososiaalista sivistystä edistävän toiminnan yhtenä lähtökohtana tulisi olla ekososiaalisen sivistyksen arvot ja kompetenssit. Toiminnan tulisi siis jollain tapaa edistää systeemisen maailmansuhteen, vastuullisuuden, kohtuullisuuden, ihmisten- ja eliökunnanvälisyyden tai tulevaisuusorientaation kehittymistä sekä mahdollisuuksien mukaan niihin liittyviä kokemuksia ja toimintaa. Lisäksi ekososiaalista sivistystä mahdollistavan toiminnan tulisi parhaassa tapauksessa sisältää oppimista useammalla kuin yhdellä tasolla. Toiminnassa tai tapahtumassa voisi olla kognitiivista oppimista lisäävä osuus kuten luento tai elokuvanäytös, metakognitiivista oppimista lisäävä osuus kuten dialogia, kohtaamisia, reflektointia tai kriittistä ajattelua. Näitä täydentävät lisäksi transformatiivista oppimista lisäävä osuus kuten käytännön toiminta ja teot sekä elämyksellisyys ja kokemuksellisuus. Esittelen seuraavaksi joitakin ehdotuksia näitä elementtejä yhdistelevästä toiminnasta.

Taitofestarit – Ekologisesti kestävä elämän taitojen jakamiseen tähtäävä toimintakonsepti, jossa on mahdollista oppia uusia taitoja ja jakaa omaa osaamistaan muiden kanssa. Pääpainona olisi toiminnallisuus ja yhdessä tekeminen eikä pelkkä yksilön valintoihin keskittyminen. Kirjastossa voisi olla kojuja tai pisteitä, joissa esitellään matalalla kynnyksellä esimerkiksi pienviljelyä, kompostointia ja bokashointia, pihojen ja puutarhojen ympäristövaikutuksia, vegaanikokkausta tai ympäristön ja vesistöjen kunnostamista. Taitoja ja omaa toimintaansa voisivat

olla esittelemässä erilaiset järjestöt ja yhteistyökumppanit kuten Martat, Suomen luonnonsuojeluliitto, Greenpeace ja Eetti, sekä kaupungin toimijat kuten aikuisopisto ja jokitalkkarit. Myös erilaisiin kansalaisvaikuttamisen tapoihin voisi tutustua osana taitofestareita. Esittelen niitä tarkemmin seuraavassa toimintaehdotuksessa.

Taitofestarit voisi toteuttaa myös erityisesti korjaus- ja kunnostuspainotuksella, jolloin voisi esitellä esimerkiksi pienelektroniikan, polkupyörien, kodin tavaroiden ja vaatteiden kunnostusta. Samalla voisi tuoda esiin kirjaston laajasta kokoelmasta löytyviä oppaita aiheesta. Kunnostustapahtuman voisi myös yhdistää johonkin olemassa olevaan kansalliseen tai kansainväliseen tapahtumaan, teemaviikkoon- tai päivään kuten Korjausmaraton-viikkoon. Tällaisen tapahtuman voisi toteuttaa myös kirjastojen pajatoiminnan yhteydessä, ja se sopisi pilotoitavaksi esimerkiksi vuonna 2023 avautuvan uuden Kivistön kirjaston pajassa.

Aktivismin ja kansalaisvaikuttamisen ilta – Käytännön toimintaa ja kohtaamisia yhdistelvässä tapahtumassa tai tapahtumasarjassa voisi tutustua erilaisiin keinoihin, miten voi tehdä suoraa kansalaisvaikuttamista ympäristön hyväksi. Tapahtumassa voisi esimerkiksi tutustua parhaisiin keinoihin ottaa yhteyttä päättäjiin ja yrityksiin tai kirjoittaa vaikuttavia mielipidekirjoituksia. Myös digitaalisia vaikutuskanavia, niin kansallisia ja EU:n tasoisia kuin Vantaalla paikallisesti tärkeitä (kuntalaisaloite, Osallistuvavantaa.fi:tä) voisi esitellä tapahtumassa. Yhteistyökumppaneina tapahtumassa voisivat olla esimerkiksi aktivismia tekevät tahot kuten Greenpeace ja Elokapina, yhteiskunnallista vaikuttamista tekevät järjestöt kuten Eettisen kauppan puolesta ry. Lisäksi paikalliset päättäjät tai muut kuntapolitiikkaan liittyvät tahot voisivat olla mukana kertomassa, miten vaikuttaminen onnistuu paikallisesti.

Dialogitapahtuma kestävän tulevaisuuden eteen – Dialogitapahtuman tarkoituksena on luoda ymmärrystä ihmisten välille, kannustaa mukaan keskusteluun ja edistää reflektointia ja oppimista sekä ihmistenvälisyyttä kestävämmän tulevaisuuden rakentamiseksi. Dialogin fasilitoinnissa voisi soveltaa Erätauko-menetelmää tai jotain muuta dialogeihin soveltuvaa menetelmää. Keskusteluja voisi käydä esimerkiksi seuraavista teemoista: Mikä estää meitä toimimasta ympäristön eteen? Miten voimme kääntää ilmastotoimissa katseen pois yksilön valinnoista kohti yhteistä tekemistä ja aktiivista kansalaisuutta? Keskustelutilaisuuksia ja niihin liittyviä työpajoja voisi järjestää myös konkreettisten ilmastotekojen ideointia varten. Mukaan voisi ottaa kuntalaisten lisäksi myös poliitikkoja tai muita päättäjiä.

Tulevaisuustyöpaja - Opinnäytteen yhteiskehittämissosiota varten luomastani tulevaisuustyöpajasta voisi muokata laajemmalle yleisölle suunnatun tulevaisuustyöpajan. Työpajan painopiste olisi siinä, että osallistujat ymmärtävät voivansa vaikuttaa mahdollisiin tulevaisuuksiin, mikä auttaisi pohtimaan myös konkreettisia tekoja toivotun tulevaisuuden eteen. Elämyksellisyttä hyödyntävä tulevaisuustyöpaja auttaa kehittämään tulevaisuusorientaatiota sekä mahdollistaa ihmistenvälisyyden kestävämmän tulevaisuuden rakentamiseksi. Tulevaisuustyöpajassa on mahdollista hyödyntää myös kirjaston kokoelmaa sekä erilaisia sanataiteen menetelmiä.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Olen pyrkinyt vastaamaan tässä opinnäytteessä alussa asettamiini tutkimuskysymyksiin: Mikä on yleisten kirjastojen rooli ekokriisien ratkaisussa? Miksi kirjastojen tulisi edistää ekososiaalista sivistystä? Miten ekososiaalinen sivistys sopii kirjastojen tehtävänkuvaan? Millä tavoilla yleiset kirjastot voivat toimia ekososiaalisen sivistyksen mahdollistajana?

Ekososiaalisen sivistyksen taustalla on toive luoda arvoja, asenteita ja toimintaa, jotka mahdollistavat koko elonkirjon hyvinvoinnin ja ihmiskunnan elämisen yhden planeetan rajoja kunnioittaen. Kiihtyvän ilmastokriisin ja muiden ekokriisien aikana kaikki toimet, jotka mahdollistavat muutoksen kestävämpään yhteiskuntaan ovat tärkeitä. Kirjastot toimivat jo nyt niin Suomessa kuin kansainvälisesti kestävämmän tulevaisuuden eteen, ja ekososiaalinen sivistys on tärkeä työkalu, joka voi auttaa toiminnan kehittämisessä. Ekososiaalinen sivistys on luontevasti kytköksissä yleisten kirjastojen ydintehtäviin, kuten sivistyksen ja monipuolisten lukutaitojen edistämiseen ja tiedon saavutettavaksi tekemiseen. Kirjallisuuden ja taiteen mahdollisuudet ekokriisin käsittelyssä ja ekososiaalisen sivistyksen kartuttamisessa ovat myös ilmeiset, ja kirjaston kannattaa uniikkina kirjallisuuden ja muun kulttuurin tarjoajana hyödyntää myös niitä. Samoin kirjaston rooli kohtaamispaikkana ja matalan kynnyksen tilana jonne kaikki ovat tervetulleita sekä kirjaston edustamat arvot kuten jakaminen ja yhdenvertaisuus ovat ekososiaalisen sivistyksen ytimessä. Myös kirjastolain määrittämä kirjaston tehtävä yhteiskunnallisen keskustelun mahdollistajana antaa paljon mahdollisuuksia ekososiaalisen sivistyksen edistämiseen.

Opinnäytetyötä tehdessäni kävi myös selväksi, että kirjastoissa tehdään tällä hetkellä todella paljon työtä ekososiaaliseen sivistykseen liittyvien tavoitteiden eteen, vaikka ekososiaalisen sivistyksen käsitettä ei alalla vielä juurikaan käytetä. Kirjastojen kävijöitä rohkaistaan monipuolisten tapahtumien ja toiminnan kautta vastuullisuuteen, toimimaan yhdessä, vaikuttamaan asioihin, kuvittelemaan tulevaisuutta. Myös kirjastojen perinteinen toiminta kuten aineistojen kuratointi ja esillepano tiettyjen teemojen ympärille sekä lukupiirit toimivat hyvin ekososiaalisen sivistyksen edistämässä. Toimintaa ekososiaalisen sivistyksen edistämiseksi ei siis tarvitse alkaa keksiä tyhjästä, eikä ole välttämättä paras lähtökohta ajatella, että olisi mahdollista luoda jotain täysin omaa ja uniikkia toimintaa. Sen sijaan kannattaa oppia muiden tekemisistä, jakaa tietoa ja tehdä yhdessä.

Ekososiaalinen sivistys tarjoaa yhden käyttökelpoisen kehikon, jonka kautta kirjasto voi tehdä entistä vaikuttavampaa työtä oikeudenmukaisen ekologisen jälleenrakennuksen ja ilmastokriisin ratkaisemisen eteen. Se ei kuitenkaan ole ainoa kehys, jonka kautta kirjasto voi edistää ympäristövastuullisuutta. Esimerkiksi Paavilainen on tuonut esiin, että ekososiaalinen kasvatusta hyötyisi vahvemmassa ekofeministisen näkökulman huomioimisesta (Paavilainen 2022). Myös ekoterapeuttisen itsekasvatuksen käsite (Kallio, Pulkki, Saari & Tervasmäki 2022) voisi täydentää kirjastossa tapahtuvaa sivistystyötä ekologisesti kestävänsä tulevaisuuden eteen. Ekologisen lukutaidon ja ympäristölukutaidon käsitteet auttavat puolestaan yhdistämään taitoja kirjastossa tapahtuvaan lukutaitojen tukemiseen. Etenkin ekologinen lukutaito sisältää paljon samoja elementtejä kuin ekososiaalinen sivistys (mm. empatia, systeeminen ajattelu, yhteistyö) (Wong & Kumpulainen 2019, 4), joten se voisi tukea myös ekososiaalisen sivistyksen edistämistä. Myös ympäristöinnostaminen tukee ekososiaalista sivistystä (Järvinen ym. 2020, 55), ja kirjastojen potentiaalia ympäristöinnostajana kannattaisi tutkia lisää.

Ekososiaalinen sivistyskäsitteys sekä siihen liittyvä kapitalismin kritiikki kannustaa lisäksi pohtimaan kirjastojen omaa toimintaa ja niiden edistämistä ja edustamia arvoja uudessa valossa. Vaikka kirjastot voi nähdä epäkaupallisena ja ekologisuutta edistävänä laitoksena, ne ovat kuitenkin kytköksissä kaupallisiin toimijoihin (Kilpi 2021, 8) ja niiltä odotetaan nykyään muiden kulttuuripalvelujen tavoin yhä enemmän tuottavuutta (Tuomi 2017, 213). Tällainen tulosajattelu vaikuttaa väistämättä siihen, miten puhumme kirjastoista ja ajattelemme niiden toiminnasta syntyviä hyötyjä. Pyrkivätkö kirjastot palvelemaan uusliberalistisen kulutusyhteiskunnan tarpeita ja oikeuttamaan olemassaoloaan siitä kumpuavilla arvoilla? Kun puhumme kirjastosta elinikäisen oppimisen mahdollistajana, tuemmeko silloin ekososiaalista sivistymistä vai kulutusyhteiskunnan tavoitteita, vai ehkä molempia yhtä aikaa? Ja samoin: tarjoaako kirjasto kohtaamisille ja keskusteluille demokraattisen tilan, jossa on mahdollista aidosti haastaa olemassa olevia rakenteita, vai ennemminkin tukea niitä (Hacklin 2017)?

Ekososiaalisen sivistyksen edistämisen tiellä on myös muita haasteita, jotka pitää pystyä ottamaan huomioon. Manninen ja Nokelainen tunnistavat aikuisten ympäristökasvatuksen ja ekososiaalisen sivistämisen ongelmiksi, että sen pariin pitäisi itse osata hakeutua, siihen ei ole panostettu aikuiskoulutuksessa ja vapaassa sivistystyössä tarpeeksi, ja tiedon saamisen ja kestävänsä käyttäytymisen välillä olevaa kuilua on vaikea ylittää (Manninen & Nokelainen 2021, 145–146). Nämä haasteet koskevat myös kirjaston toimintaa, ja ne pitäisi pystyä huomioimaan toiminnan suunnittelussa.

Lisäksi esteenä ovat kirjastojen käytössä olevat resurssit. Kirjastoja vaaditaan olemaan jatkuvasti tehokkaampia kuntatalouden näkökulmasta, mikä tarkoittaa käytännössä henkilöstön ja joissain tapauksissa myös aineistomäärärahojen vähentymistä. Esimerkiksi Vantaa kuuluu Suomen suurimpiin kaupunkeihin, mutta kunnan käyttämä raha kirjastopalveluihin on reilusti alle suomalaisen keskiarvon (Vantaan sanomat 2020). Määrärahojen puutteesta johtuva henkilöstön vähäisyys aiheuttaa työntekijöille paineita, kun jopa peruspalvelujen tarjoaminen voi olla vaarassa. Tällaisessa tilanteessa kirjastojen voi olla vaikeaa tai mahdotonta toteuttaa tai suunnitella uudenlaista sivistystä edistävää toimintaa. Vastaavaa ristiriitaa on tuotu esiin aiemmin mm. varhaiskasvatuksen aliresursointiin ja ekososiaaliseen kasvatukseen liittyen (Paavilainen 2022, 19).

On myös tärkeää muistaa, että yhteiskunnallinen muutos ei voi perustua pelkkään arvojen muutokseen, vaan sivistyksen rinnalle tarvitaan myös toimintaa ja instituutioita, jotka tukevat muutosta (Lähde 2021). Paavilainen (2022) on myös tuonut esiin ekososiaalisen sivistykseen liittyviä sudenkuoppia. Hänen mukaansa “kapitalismin haastaminen pelkällä luontosuhteen kehittämisellä ja itsekasvatuksella paradoksaalisesti vain pönkittää uusliberalistista yksilökeskeisyyttä” (Paavilainen 2022, 19). Ekososiaalinen sivistys yksilöihin keskittyvänä sivistämisprojektina ei siis voi olla kirjastojen tekemän ympäristötyön ainoa perusta. Samoin sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja eri ihmisryhmien välisen yhdenvertaisuuden kysymykset täytyisi pitää mukana ekologista kestävyyttä tavoiteltaessa (Paavilainen 2022, 21).

Tämän työn puitteissa pystyin ainoastaan raapaisemaan pintaa ekososiaalisen sivistyksen ja yleisten kirjastojen yhteydestä. Lisätutkimusta ekososiaalisen sivistyksen hyödyntämisessä kirjaston toiminnassa ja sen suunnittelussa tarvitaan vielä lisää. Olisi esimerkiksi hyvä selvittää, auttaako ekososiaalinen sivistys konseptina vaikuttavampien tapahtumien ja toiminnan luomisessa kirjastoille. Lisäksi olisi kiinnostavaa tutkia, voiko ekososiaalisen sivistyksen arvoihin pohjautuvassa toiminnassa tapahtua aidosti transformatiivista oppimista, ja millä tavoin sitä voisi vahvistaa. Samoin olisi selvitettävä, vaikuttaako kirjaston toimintaan osallistuminen todella asenteisiin ja käytännön toimintaan siinä määrin kuin toivomme.

6.1 Työn tulosten ja luotettavuuden arviointi

Opinnäytteen tavoitteena oli tarkastella, millä tavoin kirjastot edistävät ja voisivat edistää ekososiaalista sivistystä. Lisäksi tavoitteena oli luoda uutta toimintaa tai toimintaehdotus, jota

yleiset kirjastot voivat hyödyntää ekososiaalisen sivistyksen edistämisessä. Näiltä osin tavoitteet myös toteutuivat. Kirjastojen toiminnasta tehty kartoitus antaa paljon tietoa siitä, millaista toimintaa kirjastoissa on jo ehditty tehdä ekososiaalisen kestävyuden eteen. Monet kartoituksessa löytyneistä toimintaideoista olivat sellaisia, että niitä on mahdollista hyödyntää tai soveltaa myös Vantaan kaupunginkirjastossa ja muissa kirjastoissa. Kartoituksessa käytin pohjana kirjastojen itsensä luomia dokumentaatiota ja kertomuksia toiminnastaan. Niinpä toiminnan vaikuttavuuden arviointi pohjautuu kirjastojen oman raportoinnin tai omien johtopäätösteni vaaraan. Pystyin kuitenkin pohjaamaan johtopäätökseni laajaan tutkimuskirjallisuuteen, joka tukee kirjastojen toiminnan vaikuttavuutta.

Pyrin myös pohtimaan kriittisesti käyttämäni tutkimuskirjallisuutta. Ekososiaalinen sivistys käsitteenä on luotu suomalaisten tutkijoiden toimesta, ja siksi suurin osa siihen liittyvästä käyttämästäni kirjallisuudesta oli suomenkielistä. Termin tuoreudesta johtuen materiaalia aiheeseen liittyen on myös olemassa verrattain vähän. Otin kuitenkin myös mukaan monenlaisia aihetta sivuavia akateemisia tekstejä, joissa puhutaan sitä lähellä olevista käsitteistä tai teemoista. Käytin työn pohjana myös Sitran ja BIOS-tutkimusyksikön tuottamia materiaaleja, jotka eivät ole vertaisarvioituja akateemisia julkaisuja. Ne kuitenkin perustuvat tieteellisiin tutkimuksiin. Osa viittaamastani suomalaisia kirjastoja käsittelevästä aineistosta on opinnäytetasoisia. Ne ovat kuitenkin arvokas lisä, koska ne tuovat esiin monia ilmiöitä, joita ei ole vielä tutkimuskirjallisuudessa juuri muutoin käsitelty.

Opinnäytetyöhön kuului myös toiminnallinen osuus eli toiminnan ideointi yhteiskehittämisen keinoin ja kokeileminen käytännössä. Tarkoituksena oli saada mukaan yhteistyökumppaneita, joiden kanssa voisi syntyä myös pysyvämpää yhteistyötä. Yhteiskehittäminen tulevaisuustyöpajassa onnistui tuottamaan toimintaideoita kirjastolle. Tulevaisuuteen suuntaava työskentely vaikutti toimivalta tavalla uuden toiminnan pohtimiseen, ja sitä kannattaisi hyödyntää myös jatkossa kirjaston toiminnan suunnittelussa. Ennen kaikkea sain työpajasta hyvää vahvistusta siitä, että yhteisöllisyyteen, taitojen jakamiseen ja elämyksellisyyteen liittyvä toiminta voisi olla sellaista, jota kannattaisi lähteä kehittämään ja kokeilemaan. Lisäksi lopputulosta tärkeämpää voi olla se, että työpajan osallistujat pääsivät pohtimaan ja keskustelemaan teemasta itselleen hieman uudesta näkökulmasta. Koska työpajassa mietittiin myös, mitä osallistujat itse voivat tehdä, vaikutukset saattavat näkyä epäsuorasti monenlaisissa teoissa tulevaisuudessa.

Sen sijaan yhteistyökumppanien kuten järjestöjen innostaminen mukaan suunnitteluun ja toiminnan toteuttamiseen jäi toivottua vähäisemmäksi. Työpajan osallistujat olivat kuitenkin aktiivisia ja kiinnostuneita kansalaisia ja kunnan työntekijöitä, ja yhteistyö samasta aiheesta heidän kanssaan on mahdollista myös tulevaisuudessa. Tällainen sitoutunut ydinryhmä on kirjastolle todella arvokas voimavara, eikä sen merkitystä tai vaikutusta pidä vähätellä. Helsingin kaupunginkirjasto on hyödyntänyt innokkaita kirjaston käyttäjiä esim. Kirjastoheimo-toiminnassa (Gröndahl & Kolehmainen 2020). Vantaalla kirjasto voisi tulevaisuudessa kokeilla asukasraati-menetelmää, jonka kautta olisi mahdollista tavoittaa vantaalaisia laajasti. Järjestöjen tavoittamisessa olisi voinut hyödyntää esimerkiksi jalkautumista asukastilojen järjestö- ja verkostoiltoihin sekä paikallisten järjestöjen kokoontumisiin. Lisäksi työn aikana tuli selväksi, että monet järjestöt toimivat vähillä henkilöstöresursseilla, eikä heillä ole mahdollista lähteä mukaan yhteistyöhön, vaikka kiinnostusta olisikin. Tämä tulisi pystyä huomioimaan paremmin, kun kirjasto suunnittelee yhteistyötä järjestöjen kanssa.

Toiminnan kokeilu käytännössä jäi aikataulusyistä lopulta paljon pienempään osaan opinnäytetyötä kuin olin suunnitellut. Työn tuloksena syntyi kuitenkin toimintaehdotuksia, joita Vantaan kaupunginkirjastossa voidaan lähteä toteuttamaan. Nämä ehdotukset sopivat kirjastojen käyttöön myös laajemmin. Toimintaehdotukset eivät edusta täysin uudenlaista toimintaa, jota kirjastoissa ei koskaan aiemmin olisi tehty. Otin kuitenkin niiden suunnittelussa huomioon ekososiaalisen sivistyksen arvot ja kompetenssit, ja loin myös ehdotuksen siitä, miten kirjastojen tapahtumia ja toimintaa voi suunnitella niiden pohjalta.

Työn tuloksia on mahdollista hyödyntää ja soveltaa tulevaisuudessa niin Vantaan kaupunginkirjaston kuin muidenkin kirjastojen toiminnassa. Jo nyt olen pystynyt hyödyntämään opinnäyteteprosessin aikana kertynyttä tietoa esimerkiksi Vantaan kaupunginkirjaston uudenlaisen, ekologista kestävyyttä tukevan pajakonseptin suunnittelussa yhteistyössä muun henkilökunnan kanssa. Tulen esittelemään valmiin työn tuloksia niin Vantaan kaupunginkirjaston johtoryhmälle kuin henkilöstölle. Tällä tapaa työssä syntyneitä toimintaehdotuksia voidaan ottaa mukaan kirjastojen toiminnan ja tapahtumien suunnitteluun. Opinnäytetyön teema on kiinnostava myös muita kunnan toimijoita ajatellen, ja olen luvannut esitellä opinnäytteen tuloksia esimerkiksi Vantaan kaupunkikulttuurin toimialan ympäristöryhmälle. Lisäksi aion levittää opinnäytteen tuloksia erilaisissa kirjastoalan koulutuksissa, tilaisuuksissa ja julkaisuissa niin suomessa kuin mahdollisuuksien mukaan myös kansainvälisesti.

6.2 Lopuksi

Ekokriisi on asettanut ihmiskunnan eksistentiaalisen uhan eteen. Myös kirjastolaitos on pitkään ollut jonkinasteisessa eksistentiaalisessa kriisissä: mihin kirjastoa tarvitaan, kun ”kaiken” tiedon voi löytää internetistä ja lukuharrastus kiinnostaa yhä harvempia? Vastauksia on etsitty esimerkiksi tietoyhteiskunnan ja sosiaalisten tarpeiden täyttämistä. Tänä päivänä tarvitsemme ekokriisin ratkaistaksemme yhä enemmän sivistystä, joka on aina ollut kirjastojen tehtävän ytimessä. Tätä sivistystehtävää ei tulisi unohtaa, kun mietimme kirjaston mahdollisuuksia yhteiskunnallisena toimijana. Samoin kirjastot voivat olla eturintamassa näyttämässä, että hyvään elämään ei tarvita kuluttamista tai omistamista.

Ekososiaaliseen sivistykseen liittyvä tulevaisuusajattelu kutsuu meitä kuvittelemaan vaihtoehtoja nykyiselle maailmalle ja sen epäkohdille, jotta niitä voidaan muuttaa. Se antaa myös eväitä pohtia yleisten kirjastojen tehtävää tulevaisuudessa ja kirjastojen roolia tulevaisuuden rakentajana. Jos katson itse tulevaisuuteen, näen kirjastot ja kirjastoammattilaiset tekijöinä, jotka tukevat kansalaisvaikuttamista ja aktivismia ekologisen ja sosiaalisesti kestäväen tulevaisuuden puolesta. Näen kirjastot paikkana, joka tarjoaa tilan jakamiseen ja hitaampaan elämään sekä mahdollisuuden hiljaiseen ja äänekkääseen vastarintaan luontoa tuhoavaa kapitalismia vastaan. Näen kirjastot puolustamassa sekä pääsyä tietoon että nostamassa esiin taiteen ja kaunokirjallisuuden mahdollisuuksia aikamme ongelmien käsittelyssä.

Jos suomalaisten kirjastojen tehtävä 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa oli rakentaa suomenkielistä sivistystä ja sivistynyttä kansakuntaa, kirjasto voisi 2000-luvun tulevina vuosikymmeninä olla rakentamassa ekososiaalisesti sivistynyttä kansakuntaa. Voisiko kirjaston tärkein tehtävä ekokriisin aikana siis olla uudenlaisen sivistyksen vahvistaminen ja sitä kautta ekokriisin ratkaisuun osallistuminen? Tai kuten yksi tulevaisuustyöpajan osallistujista kirjoitti: voisiko kirjasto “[l]uopua ajattelemasta että ilmastokriisin torjunta ei ole kirjaston ydintoimintaa”?

LÄHTEET

- Abiolu, Oluremi & Okere, Oluchi, 2012. Environmental literacy and the emerging roles of information professionals in developing economies. *IFLA Journal*, 38 (1), 53–59. http://34.246.50.17/bitstream/123456789/373/1/ifla-journal-38-1_2012.pdf#page=53
- Ahvenharju, Sanna & Pours-Mikkola, Laura 2022. Tulevaisuustietoisuus ja tulevaisuuslukutaito. Kuinka kohtaamme, kuvittelemme ja käytämme tulevaisuutta? Teoksessa Aalto, Hanna-Kaisa & Heikkilä, Katariina & Keski-Pukkila, Pasi & Mäki, Maija & Pöllänen, Markus (toim.) *Tulevaisuudentutkimus tutuksi. Perusteita ja menetelmiä. Tulevaisuudentutkimuksen Verkostoakatemia julkaisuja 1/2022*, Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun yliopisto, 389–399. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-249-563-1>
- Anttiroiko, Ari-Veikko & Savolainen, Reijo 2001. Globaali murros ja yleisen kirjaston roolin muutos. *Informaatiotutkimus* 20(3), 51–59. <https://journal.fi/inf/article/view/1632>
- Antonelli, Monika 2008. The Green Library Movement. An Overview and Beyond. *Electronic Green Journal*, 27. Viitattu 15.3.2022 <http://dx.doi.org/10.5070/G312710757>
- Boulding, Elise 2002. A Journey into the Future. Imagining a Nonviolent World. *Peace and Conflict Studies* Vol. 9, No. 1, 52–54. <https://nsuworks.nova.edu/pcs/vol9/iss1/4>
- Brown, Melissa 2021. International Federation of Library Associations and Institutions Green Library Award Application 2021. Hobsons Bay Libraries. Viitattu 21.6.2022. https://cdn.ifla.org/wp-content/uploads/IFLA-green-library-award-application-2021_AU.pdf
- Butters, Maija 2021. Antroposeenin kuoleman paradoksit. Teoksessa Baltzar, Carmen & Lemma, Aurora (toim.). *Ohi. Kirjoituksia kuolemasta ja sen vierestä*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Cantell, Hannele & Aarnio-Linnanvuori, Essi & Tani, Sirpa. *Ympäristökasvatus. Kestävän Tulevaisuuden Käsikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus, 2020.
- Charney, Madeleine 2017. ENSULIB announces the winner of the 2nd IFLA Green Library Award 2017. *Lehdistötiedote*. Viitattu 21.11.2022. https://cdn.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/environmental-sustainability-and-libraries/documents/greenlibraryaward2017_fullpressrelease-31_july.pdf
- Donitsitalous.fi 2022. Donitsi-talouden pohdintaa ja soveltamista Suomessa. Viitattu 7.11.2022. <https://www.donitsitalous.fi>
- Dufva, Mikko & Ikäheimo, Hannu-Pekka & Lähdemäki-Pekkinen, Jenna & Parkkonen, Pinja 2020. Usko tulevaisuuteen. Utopiat yhteiskunnallisten tulevaisuuksien avartajina. Helsinki: Sitra. Viitattu 29.1.2022. <https://media.sitra.fi/2020/03/05134143/usko-tulevaisuuteen.pdf>
- Dufva, Mikko & Rowley, Christopher 2022. Heikot signaalit 2022. *Tarinoita tulevaisuuksista. Sitran selvityksiä* 200. Helsinki. https://media.sitra.fi/2022/01/03083506/sitra_heikot_signaalit_2022_tarinoita-tulevaisuuksista.pdf

- EBLIDA 2022. Second European Report on Sustainable Development Goals and Libraries. Viitattu 9.2.2022. http://www.eblida.org/Documents/Second-European-Report-on-SDGs-in-Libraries_Full-Report2022.pdf
- Ervasti, Katariina 2021. 97 lukupiiriä ilmastonmuutoksesta. Vihreä kirjasto. Ajankohtaista 24.8.2021. Viitattu 8.3.2022. https://www.kirjastot.fi/vihreakirjasto/ajankohtaista/97-lukupiiria-ilmastonmuutoksesta?language_content_entity=fi
- Eskelinen, Teppo & Lakkala, Keijo & Lohtaja, Alekski & Moisio, Olli-Pekka & Pyykkönen, Miikka 2017. Utopia on yhteiskunnallisten vaihtoehtojen etsimisen menetelmä. Futura 36: 1, 36–37.
- Euroopan komissio 2022. Vihreä siirtymä. Viitattu 30.9.2022. https://reform-support.ec.europa.eu/what-we-do/green-transition_fi
- Euroopan ympäristökeskus 2021. Growth without economic growth. Viitattu 5.11.2022. <https://www.eea.europa.eu/publications/growth-without-economic-growth/growth-without-economic-growth>
- Fergnani, Alessandro, & Song, Zhaoli 2020. The six scenario archetypes framework. A systematic investigation of science fiction films set in the future. Futures, 124, 1–21. Viitattu 1.6.2022. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0016328720301336>
- Foshan Library 2018. Green Practice of Foshan Library. Viitattu 25.6.2022. https://cdn.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/environmental-sustainability-and-libraries/news/1-china_foshan_librarys_green_practice_-_ilovepdf.pdf
- Foster, Raisa & Keto, Sami 2019. Ekososiaalinen kasvatus. Verkkosivu. Viitattu 6.11.2022. <https://ekososiaalinenkasvatus.fi>
- Foster, Raisa & Mansikka-Aho, Anette & Salonen, Arto 2022. Ekososiaalinen sivistys osallistumisen, vaikuttamisen ja kestäväns tulevaisuuden rakentamisen pohjana. Teoksessa Hienonen, N., Nilivaara, P. Saarnio, M. & Vainikainen, M-P. (toim.) Laaja-alainen osaaminen koulussa: ajattelijana ja oppijana kehittyminen. Helsinki: Gaudeamus, 204–217
- Freudenberger, Erica 2021. Food for Thought. Creating Resilient Rural Communities. Viitattu 1.7.2022. <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/Food-for-Thought-NNLM-02.20.pptx>
- Griñan, Annu 2021. Yhdestä kirjalaatikosta kaikki alkoi. Blogikirjoitus 24.1.2022. Viitattu 26.1.2022. <https://suomenkirjastoseura.fi/yhdesta-kirjalaatikosta-kaikki-alkoi/>
- Gröndahl, Päivi & Kolehmainen, Heli 2020. Asiakasyhteisön vaikuttavuus Helsingin kaupunginkirjastossa. Kirjaston kaverit ja Kirjastoheimo vaikuttavuuden ilmentäjinä. Turun ammattikorkeakoulu. Liiketoiminnan kehittäminen. Opinnäytetyö (YAMK). <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-202002122332>
- Hacklin, Marianne 2017. Osallistava sosiaalinen kirjasto uusliberalistisessa yhteiskunnassa. Kirjastolain diskurssianalyysi. Oulun yliopisto. Informaatiotutkimus. Pro Gradu. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:oulu-201711303220>
- Hauke, Petra & Charney, Madeleine & Sahavirta, Harri (toim.) 2018. Going Green: Implementing Sustainable Strategies in Libraries Around the World. Buildings, Management, Programmes and Services. IFLA Publication 177. Berlin/Boston: De Gruyter Saur.

- Haverinen, Risto & Mattila, Kirsikka & Neuvonen, Alekski & Saramäki, Rinna & Sillanaukee, Otso 2021. Ihminen osana elonkirjoa. Luontosuhteet, luontokäsitykset ja sivistys kestävyyskriisin aikakaudella. Sitra muistio. Viitattu 8.2.2022. <https://media.sitra.fi/2021/12/02161503/sitra-ihminen-osana-elonkirjoa.pdf>
- Hawken, Paul 2017 (toim.) Drawdown. The most comprehensive plan ever proposed to roll back global warming. New York: Penguin Books.
- HE 238/2016. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi yleisistä kirjastoista ja opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain 2 §:n muuttamisesta.
- Heikkinen, Anja 2018. Ammattisivistyksen lupaus antroposeenin/kapitaloseenin aikakaudella. Koulu ja menneisyys 56, 305–327. <https://journal.fi/koulujamenneisyys/article/view/77700>
- Helenius, Leena 2012. Paradigman muutos kestävän elämäntavan ja kulttuurin pohjana. Teoksessa Helne, Tuula & Silvasti, Tiina. Yhteyksien kirja. Etappeja ekososiaalisen hyvinvoinnin polulla, 50–61. Helsinki: Kelan tutkimus-osasto.
- Hiltunen, Elina 2019. Tulossa huomenna. Miten megatrendit muokkaavat tulevaisuuttamme. Jyväskylä: Docendo.
- Hokkanen, Laura 2015. Kun kirjat alkavat elää. Sosiaalisen kirjaston ideasta. Teoksessa Hokkanen, Laura (toim.). Sosiaalinen kirjasto. Lukemattomien mahdollisuuksien maailma. Helsinki: Avain, 11–44.
- Huttunen, Rauno & Kakkori, Leena & Värri, Veli-Matti 2022. Ekokatastrofi ja kasvatuksen uusi imperatiivi. Kasvatus 52 (5), 484–496. <https://doi.org/10.33348/kvt.114930>
- Hänninen, Vilma & Pohjola, Hanna & Tarvainen, Merja & Hätilä, Johanna & Korhonen, Heidi & Rovamo, Helena & Sools, Anneke 2021. Kirje tulevaisuudesta -menetelmä. Teoksessa Ryynänen, Sanna & Rannikko, Anni (toim.) Tutkiva Mielikuvitus. Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä. Helsinki: Gaudeamus.
- IFLA 2012. IFLA Code of Ethics for Librarians and other Information Workers (short version). Viitattu 1.12.2021. <https://www.ifla.org/publications/ifla-code-of-ethics-for-librarians-and-other-information-workers--short-version/>
- IFLA 2022. Environment, Sustainability and Libraries Section. Viitattu 26.1.2022. <https://www.ifla.org/units/environment-sustainability-and-libraries/>
- Ilmastolukupiiri.fi 2022. Verkkosivusto. Viitattu 19.11.2022. <https://ilmastolukupiiri.fi>
- Jovero, Satu 2022. Ympäristökasvatusta kirjastossa? Kirjastot ympäristökasvattajina. Kirjastot ympäristötoimijoina -webinaari, 18.8.2022.
- Järvinen, Satu & Foster, Raisa & Morris, Nicholas 2020. Ympäristöinnostaja luontokokemusten ja ekososiaalisesti merkittävien suhteiden välittäjänä. Sosiaalipedagoginen Aikakauskirja 21, 39–62. <https://doi.org/10.30675/sa.91582>
- Jääskeläinen, Liisa & Mattila, Paula 2020. Ekososiaalinen sivistys – tarpeellisempaa kuin koskaan. Luonnon kirjo 12.5.2020. Viitattu 22.1.2021. [https://www.luonnonkirjo.fi/fi-FI/Artikkelit/2020/22020/Ekososiaalinen_sivistys_tarpeellisempaa\(56964\)](https://www.luonnonkirjo.fi/fi-FI/Artikkelit/2020/22020/Ekososiaalinen_sivistys_tarpeellisempaa(56964))

- Kangas, Jarkko 2016. Näkymätön ilmasto, näkyviä kuvia. Ilmastoriskin visualisointi ja kuvallinen kehystäminen Helsingin Sanomissa. *Media & Viestintä* 39 (4), 209–227. <https://doi.org/10.23983/mv.61407>
- Karimaa, Emma 2015. Kirjastossa vihertää. Kestävä kehitys, palvelut ja puutarhat yleisessä kirjastossa. Tampereen yliopisto. Informaatitieteiden yksikkö. Pro gradu-tutkielma. Viitattu 15.1.2021. <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/98440>
- KEKO 2015a. Kohtuutalous. Kestävän kehityksen kasvatuksen ontologia. Viitattu 30.9.2022. <https://finto.fi/keko/fi/page/p197>
- KEKO 2015b. Ekososiaalinen sivistys. Kestävän kehityksen kasvatuksen ontologia. Viitattu 6.11.2022. <https://finto.fi/keko/fi/page/p168>
- KEKO 2015c. Ympäristövastuullisuus. Kestävän kehityksen ontologia. Viitattu 29.9.2022 <http://www.yso.fi/onto/keko/p3>
- Kestävän kehityksen toimikunta 2022. Kestävän kehityksen toimikunnan Agenda2030 -tiekartta. 7.2.2022. Viitattu 22.6.2022. <https://kestavakehitys.fi/documents/2167391/109172057/Agenda2030+tiekartta,+FINAL+2022.pdf/75abd43f-abb2-9c45-2881-041d9736ad3a/Agenda2030+tiekartta,+FINAL+2022.pdf?t=1644589535363>
- Keto, Sami & Foster, Raisa 2021. Ecosocialization. An Ecological Turn in the Process of Socialization. *International Studies in Sociology of Education*, 30:1-2, 34–52. <https://doi.org/10.1080/09620214.2020.1854826>
- Kiiskinen, Satu 2020. Kirjallisuus pohtii merkityksellisyyden kysymyksiä. Teoksessa Cantell, Hannele, Aarnio-Linnanvuori, Essi ja Tani, Sirpa. *Ympäristökasvatus: Kestävän Tulevaisuuden Käsikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus, 2020.
- Tuomas Kilpi (toim.) 2021. Kirjastot ja kaupallisuus. Helsinki: Oppian.
- Kinnunen, Eevastiina 2022. Yhdessä lukeminen, kertomukset ja ympäristö. Luovan lukupiiri-työskentelyn mahdollisuuksia ympäristökriisin aikakaudella. *Joutsen / Svanen* 2022, 67–82. Kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirja. Viitattu 18.11.2022. <https://doi.org/10.33346/joutsensvanen.113895>
- Kirjastossa tavataan 2022. Vihreä lukutoukka. Viitattu 18.11.2022. <https://kirjastossatavataan.fi/lanu-ja-kouluuyhteistyö/kampanjat-ja-lasten-lukuvinkit/vihreä-lukutoukka/>
- Kirjastot.fi 2022a. Vihreä kirjasto. Ympäristötyön edistäminen kirjastoissa. Verkkosivusto. Viitattu 21.6.2022. <https://www.kirjastot.fi/vihreakirjasto>
- Kirjastot.fi 2022b. Ilmastolukuhaaste 2022. Viitattu 19.11.2022. https://www.kirjastot.fi/ajankohtaista/vihreakirjasto/Ilmastolukuhaaste/2022?language_content_entity=fi
- Kokko, Heikki 2018. Sydämen ja järjen sivistys. Sivistyksen käsitehistoriaa modernin murroskohdassa. *Koulu ja menneisyys* 56, 69–94. <https://journal.fi/koulujamenneisyys/article/view/77688>

- Korhola, Atte 2022. Jokaista ei tarvita ilmastotalkoisiin. Epäilijöiden vakuuttelua tehokkaampaa on keskittyä toimimaan. Uutinen 19.8.2022. Viitattu 29.9.2022. <https://www.helsinki.fi/fi/uutiset/ilmastonmuutos/jokaista-ei-tarvita-ilmastotalkoisiin-epailijoiden-vakuuttelua-tehokkaampaa-keskittya-toimimaan>
- Kosciejew, Marc 2020. Public Libraries and the UN 2030 Agenda for Sustainable Development. IFLA Journal 46, no. 4, 328–46. <https://doi.org/10.1177/0340035219898708>
- Kouvo, Terhi 2020. Sivistys on tulevaisuuden työelämätaito. Aikuiskasvatus, 40(1), 68–69. <https://doi.org/10.33336/aik.91052>
- Käppi, Matleena & Tuunanen, Silja & Näyhä, Annukka & Kotiaho Janne 2021. 'En minä, Mutta muut!'. EMMI-Ilmiö kestävyysmurroksen Esteenä". Alue ja ympäristö 50 (2), 136–153. <https://doi.org/10.30663/ay.102426>
- Laakso, Anne & Lehtinen, Riitta 2014. Tulevaisuutta tekemään. Työpajatyöskentelyn metodiopas. Hämeen ammattikorkeakoulu. HAMKIn julkaisuja 12/2014. Viitattu 29.1.2022. <https://core.ac.uk/download/pdf/38111157.pdf>
- Lahti, Vesa-Matti 2019. Aukkoja sivistyskäsitksessä. Helsinki: Sitra. Viitattu 16.11.2022. <https://www.sitra.fi/julkaisut/aukkoja-sivistyskasityksessa/>
- Lahtinen, Toni & Grünthal, Satu & Värri, Veli-Matti 2022. Kirjallisuus ja lukeminen ympäristökasvatuksessa. Joutsen / Svanen 2022 51–66. Kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirja. Viitattu 18.11.2022. <https://doi.org/10.33346/joutsensvanen.121662>
- Laininen, Erkkä 2018. Transformatiivinen oppiminen ekososiaalisen sivistymisen mahdollistajana. Ammattikasvatuksen aikakauskirja 20 (5), 16–38. <https://journal.fi/akakk/article/view/84515>
- Laki yleisistä kirjastoista 1492/2016.
- Leyrer, Katharina 2018. Libraries Sow The Seed Of A Sustainable Society. A Comparative Analysis Of IFLA Green Library Awards Projects 2016. Teoksessa Hauke, Petra & Charney, Madeleine & Sahavirta, Harri (toim.) 2018. Going Green: Implementing Sustainable Strategies in Libraries Around the World. Buildings, Management, Programmes and Services. Sivut 22-31. IFLA Publication 177. Berlin/Boston: De Gruyter Saur.
- Lähde, Ville 2020. How can libraries contribute to a just ecological transition? Esitys Nordic Libraries Annual: Towards Sustainable Futures -konferenssissa 5.11.2020. <https://www.kirjastokaista.fi/en/ville-lahde-how-can-libraries-contribute-to-a-just-ecological-transition/>
- Lähteenoja, Satu 2018. Ilmastonmuutos tarvitsee vapaaehtoisia. Teoksessa Hirvonen, Sini ja Puolitaival, Satu (toim.). Vapaaehtoistoiminta nyt ja tulevaisuudessa. Kansalaisareena ry, 22–24.
- Lätti, Anne 2021. Kirjastojen pihoista ekologisesti kestäviä olohuoneita. Vihreä kirjasto. Ajankohtaista 21.6.2021. Viitattu 21.11.2022. https://www.kirjastot.fi/vihreakirjasto/ajankohtaista/Kirjastojen-pihoista-ekologisesti-kestavia-olohuoneita?language_content_entity=fi
- Manninen, Jyri & Nokelainen, Riina 2021. Ekososiaalinen sivistys haastaa vapaan sivistystyön. Aikuiskasvatus 41(2), 140–147. <https://doi.org/10.33336/aik.109323>

- Martusewicz, Rebecca A. & Edmundson, Jeff & Lupinacci, John 2014. Learning from Indigenous Communities. Teoksessa Ecojustice education: Toward diverse, democratic, and sustainable communities. New York: Routledge.
- Massa, Ilmo 2009. Vihreä Sopimus Uutena Yhteiskuntapolitiikan Strategiana. Janus 17 (3), 231–47. <https://journal.fi/janus/article/view/50524>
- Mastini, Riccardo & Kallis, Giorgos & Hickel, Jason 2021. A Green New Deal without growth? Ecological Economics, Volume 179. Viitattu 30.9.2021. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2020.106832>
- Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati & Ward, Dave 2001. Taking the eco-social approach to social work. Reflections on three European countries. Teoksessa Matthies, Aila-Leena, Närhi, Kati & Ward, Dave (toim.) 2001. The Eco-social approach in social work. Jyväskylä: Sophi. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/48562/SoPhi58_978-951-39-6497-9.pdf?sequence=1
- Miettinen, Virve 2018. Redefining the Library. Co-Designing for Our Future Selves and Cities. Public Library Quarterly vol. 37, No. 1, 8–20.
- Miettinen, Ville 2021. Kirjastojen ympäristötyö tavoittaa vauvat ja vaarit. Oulun kaupunginkirjastolle merkittävä kansainvälinen tunnustus ilmastokampanjasta. Kuntalehti 6.9.2021. Viitattu 8.3.2022. <https://kuntalehti.fi/uutiset/opetus-ja-kulttuuri/kirjastojen-ymparistotyotavoittaa-vauvat-ja-vaarit-oulun-kaupunginkirjastolle-merkittava-kansainvalinen-tunnustus-ilmastokampanjasta/>
- Miller, Kathryn 2010. Public Libraries Going Green. ALA Public Library Handbook Series. Chicago: American Library Association.
- Mitchell, Sherri 2020. Indigenous prophecy and mother earth. Teoksessa Johnson, Ayana Elizabeth & Wilkinson, Katharine K. (toim.) All we can save. Truth, courage, and solutions for the climate crisis. New York: One World, 16–28.
- Mäkinen, Ilkka 2009. History of Finnish Public Libraries in a Nutshell. Teoksessa Dyrbye, Martin & Mäkinen, Ilkka & Reimo, Tiiu & Torstensson, Magnus (toim.) Library spirit in the Nordic and Baltic countries. Historical perspectives. Tampere: Hibolire, 109–133.
- Nász, János 2018. Library-Greening. Environmental education, strengthening of the environmentally aware attitudes with traditional and non-traditional resources. About the ecologically approached activities of the József Attila County and City Library in Tatabánya, Hungary. https://cdn.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/environmental-sustainability-and-libraries/news/2-hungary_ifla_green_library_award_jaccl.pdf
- New York Library Association 2022. Sustainability Initiative. New York Reads: Drawdown. Viitattu 20.11.2022. https://www.nyla.org/4DCGI/cms/review.html?Action=CMS_Document&DocID=2536&MenuKey=SI
- Noh, Younghee & Ahn, In-Ja 2018. Evaluation indicators for green libraries and library eco-friendliness. International Journal of Knowledge Content Development & Technology, 8(1), 51-77. <http://dx.doi.org/10.5865/IJKCT.2018.8.1.051>
- Nuoret ja ympäristötunteet 2022. Kirjastot toteuttamassa ympäristö- ja ilmastotoimintaa nuorille. Käytännön opas.

https://www.kirjastot.fi/vihreakirjasto/ajankohtaista/Kirjastot_toteuttamassa_ymparisto_ja_ilmastotoimintaa_nuorille

- NYLA Sustainability Initiative 2019. Sustainability Initiative of the New York Library Association. Nomination Essay. Viitattu 30.6.2022. https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/environmental-sustainability-and-libraries/documents/6_nyla-si_award_nomination_essay_2019.pdf
- Närhi, Kati 2004. The Eco-social Approach in Social Work and Challenges to the Expertise of Social Work. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 243. University of Jyväskylä. <http://urn.fi/URN:ISBN:951-39-1834-3>
- Ojasalo, Katri & Moilanen, Teemu & Ritalahti, Jarmo 2015. Kehittämistyön menetelmät. Uudenlaista osaamista liiketoimintaan. Helsinki: Sanoma Pro.
- Oppilaitosten kestävän kehityksen sertifiointi 2022. Ekososiaalinen sivistys kestävän tulevaisuuden rakentajana. Viitattu 22.1.2021. <https://koulujaymparisto.fi/tukea-kestavan-kehityksen-tyohon/kestavan-tulevaisuuden-indikaattoreiden-taustamateriaali/ekososiaalinen-sivistys-kestavan-tulevaisuuden-rakentajana/>
- Oulun kaupunginkirjasto 2021. A Responsible Library as Promoter of Environmental Awareness. Viitattu 19.6.2022. https://www.ifla.org/wp-content/uploads/A-Responsible-library-as-promoter-of-environmental-awareness_project.pptx
- Paavilainen, Aleks. 2022. Sosialisatio ja varhaiskasvatus kapitaloseenin aikakaudella. Ekososiaalisen kasvatusteorian ekofeministinen kritiikki. Kasvatus & Aika 16 (3), 9–24. <https://doi.org/10.33350/ka.111727>
- Parkkonen, Pinja & Vataja, Katri 2019. Näkökulmia ja lähestymistapoja tulevaisuustyön ja ennakoinnin arviointiin. Futura 38:1, 60–73. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-2528575>
- Peekhaus, Wilhelm 2018. Seed libraries. Sowing the seeds for community and public library resilience. The Library Quarterly 88.3, 271–285. <https://doi.org/10.1086/697706>
- Peltari, Mikko 2021. Lämpenevä Maa. Ilmastolukutaidon käsikirja. Tampere: Vastapaino.
- Pihkala, Panu 2021. Ympäristöahdistus ja järjestötoiminnan kehittäminen. Teoksessa Hannukainen, Kristiina (toim.) Kestävän elämän muutosvoimaa järjestötoiminnasta. Opintokeskus Sivis.
- Piippo, Maarit 2021. Kurpitsaa, raparperia, tomaattia – Kirjastopuutarha kasvattaa yhteisöllisyyttä Vantaalla. Kirjastolehti 29.10.2021. Viitattu 25.11.2022. <https://suomenkirjastoseura.fi/kirjastolehti/kurpitsaa-raparperia-tomaattia-kirjastopuutarha-kasvattaa-yhteisollisyytta-vantaalla/>
- Pingshan Library 2021. Green efforts of Pingshan library. Viitattu 21.6.2022. <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/Green-Efforts-of-Pingshan-Library%EF%BC%88s%EF%BC%89.pptx>
- Positive Impact, 2021. Kirjastot matkalla hiilineutraaliin jakamistalouteen. Selvitys Suomen yleisten kirjastojen ilmastovaikutuksista ja kädenjäljestä. Viitattu 30.3.2022. https://www.kirjastot.fi/sites/default/files/content/kirjastot_matkalla_hiilineutraaliin_jakamistalouteen_0.pdf

- Poussa, Liisa & Lähdemäki-Pekkinen, Jenna & Ikäheimo, Hannu-Pekka & Dufva, Mikko 2021. Tulevaisuustaaajuus. Käsikirja työpajan vetäjälle. Työpajamenetelmä toisenlaisten tulevaisuuksien rakentamiseen. Sitran selvityksiä 173. Helsinki. Viitattu 1.3.2022. <https://media.sitra.fi/2021/01/08120951/sitra-tulevaisuustaaajuus-kasikirja-tyopajan-vetajalle-v4.pdf>
- Pulkki, Jani 2021. Ekososiaalinen Hyve-Etiikka. *Aikuiskasvatus* 41(2), 102–12. <https://doi.org/10.33336/aik.109320>
- Pouru, Laura & Wilenius, Markku. 2018. Tulevaisuuslukutaito navigaatiivälineenä kuudennessa aallossa. Kuinka integroida tulevaisuus lukio-opetukseen? *Futura* 37:3, 12–23.
- Raworth, Kate 2017. A Doughnut for the Anthropocene. Humanity's compass in the 21st century. *The Lancet Planetary Health*, Volume 1, Issue 2, e48–e49. Viitattu 3.11.2022. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(17\)30028-1](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(17)30028-1)
- Robison, Mark & Shedd, Lindley 2017. Introduction. Teoksessa Robison, Mark & Shedd, Lindley (toim.) *Audio recorders to zucchini seeds. Building a library of things*. California: Libraries Unlimited, 1–14.
- Rodríguez, Ramón Alberto Manso & Barreto, Anier Caso & Ruiz, Ricardo Luis Álvarez 2021. Proposal for IFLA Green Library Award 2021. *BiblioVerde, a space to share and learn in harmony with nature*. Viitattu 1.7.2022. <https://cdn.ifla.org/wp-content/uploads/Biblioverde-eng.pdf>
- Ryynänen, Sanna & Rannikko, Anni 2021. Johdanto. Teoksessa Ryynänen, Sanna & Rannikko, Anni (toim.) *Tutkiva mielikuvitus. Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Sahavirta, Harri 2018. A Garden on the Roof Doesn't Make a Library Green. A Case for Green Libraries. Teoksessa Hauke, Petra & Charney, Madeleine & Sahavirta, Harri (toim.) 2018. *Going Green: Implementing Sustainable Strategies in Libraries Around the World. Buildings, Management, Programmes and Services*. IFLA Publication 177. Berlin/Boston: De Gruyter Saur, 5–21.
- Sahavirta, Harri & Sonkkanen, Leila 2022. Raportti: Yleisten kirjastojen ympäristötietoisuus 2020-luvulle. Helsingin kaupunki. Viitattu 30.3.2022. https://www.kirjastot.fi/sites/default/files/content/-%20Yleisten%20kirjastojen%20ympäristötietoisuus%202020-luvulle_0.pdf
- Salonen, Arto O., & Joutsenvirta, Maria 2018. Vauraus ja sivistys yltäkyläisyyden ajan jälkeen. *Aikuiskasvatus*, 38(2), 84–101. <https://doi.org/10.33336/aik.88331>
- Salonen, Arto O. 2012. Sosiaalinen saneeraus. Tie ekososiaaliseen sivistykseen. Teoksessa Helne, Tuula & Silvasti, Tiina (toim.). *Yhteyksien kirja. tappeja ekososiaalisen hyvinvoinnin polulla*, 134–147. Helsinki: Kelan tutkimus-osasto.
- Salonen, Arto O. & Bardy, Marjatta 2015. Ekososiaalinen sivistys herättää luottamusta tulevaisuuteen. *Aikuiskasvatus* 35(1), 4–15. <https://doi.org/10.33336/aik.94118>
- Sándor Petöfi Town Library 2019. Sándor Petöfi Town Library's Green Road in Art-Relic's Environment. IFLA Green Library Award 2019. Viitattu 30.6.2022. https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/environmental-sustainability-and-libraries/documents/hungary_ifla_green_library_award_2019.pdf

- Scales, Ivan R. 2017. Green capitalism. Teoksessa Richardson, Douglas & Castree, Noel & Goodchild, Michael F. & Kobayashi, Audrey & Liu, Weidong & Marston, Richard A. (toim.) The International Encyclopedia of Geography. John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781118786352.wbieg0488>
- Schumann, Tim & Geißler, Jens A. 2017. Ernte deine Stadt. Harvest your City. 3 Years of green and sustainable library commitment in the Stadtbibliothek Bad Oldesloe. Application for the IFLA Green Library Award 2017. Viitattu 16.6.2022. https://cdn.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/environmental-sustainability-and-libraries/documents/germany_badoldesloe_green_library_award.pdf
- Sonkkanen, Leila 2022. Kiertotaloutta kirjastossa. Vihreä kirjasto. Ajankohtaista 30.9.2022. Viitattu 27.10.2022. https://www.kirjastot.fi/vihreakirjasto/ajankohtaista/Kiertotaloutta/kirjastossa?language_content_entity=fi
- National Environmental Information Centre Sri Lanka 2020. Protect the environment through the information. Viitattu 1.7.2022. https://cdn.ifla.org/wp-content/uploads/files/assets/environmental-sustainability-and-libraries/GreenLibraryChecklist/sri_lanka_battaramulla_dabare_chandrika_.pdf
- Suomen kirjastoseura 2011. Kirjastotyön eettiset periaatteet. Viitattu 1.12.2021. <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/faife/publications/misc/code-of-ethics-fi.pdf>
- Szépvolgyi, Katalin 2020. Library in the Garden, Garden in the Library. Green Complexity in the Life of a Public Library. Viitattu 1.7.2022. <https://cdn.ifla.org/wp-content/uploads/files/assets/environmental-sustainability-and-libraries/documents/ezusthegy-library.pdf>
- Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.
- Tuomi, Pirjo 2017. Kaunokirjallisuus suomalaiselle yleiselle kirjastolle haasteena, rasitteena ja mahdollisuutena. Historiallis-argumentatiivinen tarkastelu suomalaisen yleisen kirjastolaitoksen suhteesta kaunokirjallisuuteen ja kirjalliseen järjestelmään. Oulun yliopisto. Kirjallisuus. Väitöskirja. <http://urn.fi/urn:isbn:9789526215389>
- Tähkää, Otto & Koskelo, Minna & Pouri, Laura & Antinranta, Annina (toim.) 2020. UTOPIA. Työkalu toivottujen tulevaisuuksien kuvitteluun. Tulevaisuuspäivä. Viitattu 8.6.2020. https://tulevaisuuspaiva.fi/wp-content/uploads/2020/02/Utopiatyokalu_ohjeet-1.pdf
- Uimonen, Liisa 2021a. Ekohyllyt Helsingin kaupunginkirjaston kelluvassa kokoelmassa. Vihreä kirjasto. Ajankohtaista 24.8.2021. Viitattu 18.11.2022. https://www.kirjastot.fi/vihreakirjasto/ajankohtaista/Ekohyllyt-Helsingin-kaupunginkirjaston-kelluvassa-kokoelmassa?language_content_entity=fi
- Uimonen, Liisa 2021b. Ekoaineistot esiin! Ekohyllykokoelmalistat IMMS-näyttelytyökalulla Helsingin kaupunginkirjastolle. Turun AMK. Kirjasto- ja tietopalvelualan korkeakouludiplomi. <https://www.kirjastot.fi/sites/default/files/content/Ekoaineistot%20esiin%20Uimonen%202021%20DKITIS20.pdf>

- Vantaan kaupunki 2022. Innovaatioiden Vantaa. Kaupunkistrategia 2022–2025. Viitattu 17.2.2022. <https://beta.vantaa.fi/sites/default/files/document/Vantaan%20kaupunkistrategia%202022-2025.pdf>
- Vantaan sanomat 2020. Vantaa käyttää kirjastoihinsa alle 40 euroa per asukas – Se on reilusti alle maan keskiarvon. Uutinen 6.2.2020. Viitattu 23.11.2022. <https://www.vantaansanomat.fi/paikalliset/1232162>
- Vatanen, Pirjo 2009. Modernin suomalaisen kirjastoliikkeen synty. Teoksessa Mäkinen, Ilkka (toim.) Suomen yleisten kirjastojen historia. Helsinki: BTJ, 223–289.
- Vilka, Hanna. Tutki Ja Kehitä. 5., päivitetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 2021.
- Vučković, Ratka 2018. The Green Story of the Public Library Užice, Serbia. Teoksessa Hauke, Petra & Charney, Madeleine & Sahavirta, Harri (toim.) 2018. Going Green. Implementing Sustainable Strategies in Libraries Around the World. Buildings, Management, Programmes and Services. IFLA Publication 177. Berlin/Boston: De Gruyter Saur, 142–152.
- Vårheim, Andreas 2017. Public libraries, community resilience, and social capital. Information Research 22(1). Viitattu 28.6.2022. <http://www.informationr.net/ir/22-1/colis/colis1642.html>
- Väri, Veli-Matti 2011. Vastuu ihmisen mittana. Kasvatusteoreettisia ja filosofisia näköaloja ekologiselle sivistysprojektille. Tiedepolitiikka, 36(4), 27–38. Viitattu 18.1.2022. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1533068>
- Wong, Chin Chin & Kumpulainen, Kristiina 2019. Multiliteracies pedagogy promoting young children's ecological literacy on climate change. Teoksessa Kumpulainen, Kristiina & Sef-ton-Green, Julian (toim.). Multiliteracies and early years innovation perspectives from Finland and beyond. Lontoo: Routledge, 95–114. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/319640>
- YK-liitto 2022. Kestävän kehityksen tavoitteet. Verkkosivusto. Viitattu 28.6.2022. <https://www.ykliitto.fi/kestava-kehitys>
- Yleisten kirjastojen neuvosto 2021. Onneksi on kirjasto! Yleisten kirjastojen suunta 2021-2025. Viitattu 4.1.2022. <https://www.kirjastot.fi/sites/default/files/content/yleisten-kirjastojen-suunta-2021-2025-FI-web.pdf>
- Ympäristöministerio 2022. Mitä on vihreä siirtymä? Viitattu 2.10.2022. <https://ym.fi/mita-on-vihrea-siirtyma>
- Leah Zaidi 2019. Worldbuilding in Science Fiction, Foresight and Design. Journal of Futures Studies, 23(4), 15–26.
- Zdravje, Ana 2019. Šentvid Library – the Green Library. IFLA Green Library Award 2019. Viitattu 17.6.2022. https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/environmental-sustainability-and-libraries/documents/5_prezentacija.green_library_-_english.30.3.19_0.pdf

LIITTEET

LIITE 1

Tapahtumailmoitus ja kutsu tulevaisuustyöpajaan

Rakennetaan yhdessä kestävä tulevaisuus

Ilmastonmuutos, luontokato ja muut ekokriisit haastavat meidät asettamaan ekologiset kysymykset etusijalle, kun rakennamme tulevaisuuden kestävää yhteiskuntaa. Tarvitsemme sitä varten kokonaan uudenlaista ymmärrystä ja osaamista. Kahden tunnin mittaisessa työpajassa kuvittelemme tulevaisuutta, jossa ihmiskunta on ymmärtänyt maapallon rajat ja elää niiden mukaisesti. Lisäksi ideoimme, miten juuri sinä tai edustamasi yhteisö voisi yhdessä kirjaston kanssa edistää kestävään elämäntapaan vaadittavia asenteita ja taitoja. Tule unelmoimaan kanssamme!

Työpajassa syntyneiden ideoiden pohjalta luodaan toimintakonsepti, jota testataan Vantaan kaupunginkirjastossa syksyn 2022 aikana. Kutsumme työpajan osallistujat mukaan myös toimintakonseptin kehittämiseen ja toteuttamiseen.

Työpaja on osa opinnäytetutkimusta

Tilaisuus on osa Maija Lehtolan opinnäytetutkimusta “Kirjasto ekososiaalisen sivistyksen mahdollistajana”. Tutkimuksen tarkoituksena on kehittää kirjastoon uudenlaista toimintaa erilaisten yhteistyökumppanien kanssa. Tutkimuksen tilaajana on Vantaan kaupunginkirjasto ja oppilaitos Humanistinen ammattikorkeakoulu. Osallistumalla työpajaan osallistut samalla tutkimukseen. Ilmoittautumisen yhteydessä saat tiedotteen tutkimuksen tekemisestä ja voit esittää kysymyksiä tutkimukseen liittyen. Kaikkien osallistujien on mahdollisuus halutessaan keskeyttää osallistuminen milloin tahansa.

Ilmoittaudu mukaan 8.5. mennessä ilmoittautumislinkin kautta. Pajaan otetaan enintään 20 osallistujaa.

Noudatamme työpajassa turvallisemman tilan periaatteita.

Tutustu

tilan

esteettömyystietoihin:

https://www.helmet.fi/fi-FI/Kirjastot_ja_palvelut/Tikkurilan_kirjasto/Esteettomyys

LIITE 2

Tulevaisuustyöpajan ohjeistus

Rakennetaan yhdessä kestävä tulevaisuus

Työpaja 9.6.2022 Tikkurilan kirjastossa

HUMAK®

HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU

Illan aikataulu

17:30 Työpajan aloitus
n. **18:15** TAUKO 10-15 min
18:30 Työpaja jatkuu
19:30 Tilaisuus loppuu

HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU

Turvallisemman tilan periaatteet

- Kunnioita toisen mielipiteitä, rajoja ja oikeutta olla oma itsensä.
- Älä tee oletuksia toisten seksuaalisuudesta, sukupuolesta, kansallisuudesta, arvoista, sosioekonomisesta taustasta, terveydestä tai muista ominaisuuksista.
- Anna kaikille tilaa osallistua keskusteluun.
- Jokainen saa osallistua haluamallaan tavalla.
- Kaikki ovat vastuussa omasta toiminnastaan.
- Jokaisella on oikeus puuttua asiattomaan käytökseen.

HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU

”On vaikea toteuttaa sellaista tulevaisuutta, jota emme pysty edes kuvittelemaan.”

Sitra: <https://www.sitra.fi/caset/kuvittele-toivottava-tulevaisuus/>

HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU

Millaisia tunteita tulevaisuuskuva herättää?

Suomennettu lyhennelmä kirjasta The Future We Choose - Surviving the Climate Crisis (Figueres, Christiana & Rivett-Carnac, Tom 2020)

HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU

Tulevaisuuden kuvittelu

Elämme vuotta 2052. Ihmiskunta kunnioittaa maapallon rajoja kaikessa toiminnassaan. Miltä arkielämä tai yhteiskunta näyttävät? Unelmoidaan ja kuvitellaan!

- *5 minuuttia omien ajatusten kirjaamiseen ylös. Kirjoita tai piirrä!*
- *10 minuuttia keskustelua parin kanssa*
- *10 minuuttia keskustelua ryhmässä*

HUMANISTINEN AMMATTIKORKEAKOULU

TAUKO

Työpaja jatkuu 18:30

Tulevaisuuden muistelu

Tässä osiossa "muistellaan", miten olemme päässeet toivomaamme tulevaisuuteen vuonna 2052.

Mitä on pitänyt tapahtua vuonna 2022, 2032, 2042? Millaisia toimia se on vaatinut päättäjiltä, yrityksiltä, kunnilta, kansalaisilta? Miten kirjasto on ollut mukana tekemässä kaikesta mahdollista?

- *5 minuuttia keskustelua parin kanssa (kirjatkaa ylös)*
- *15 minuuttia keskustelua ryhmässä*

Tekojen ideointi

Miten voimme edistää toivomaamme tulevaisuutta jo tänään?

1. Mitä voin tehdä seuraavaksi?
2. Mitä kirjasto voisi tehdä?
3. Miten yhteistyökumppanit ja kansalaiset voisivat toimia kirjastossa?

20 minuuttia ideoiden kirjoittamiseen, piirtämiseen ja keskusteluun

15 minuuttia ryhmäkeskusteluun